

POKRAJINSKI SEKRETARIJAT
ZA VISOKO OBRAZOVANJE I NAUČNOISTRAŽIVAČKU DELATNOST

ISBN 978-86-89625-25-1

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Kikindi

DR DURDA GRIJAK
MR SRBISLAVA PAVLOV
DR JELENA MIČEVIĆ-KARANOVIĆ
ANA VUKOBRAT, MASTER

PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA U PREDŠKOLSKOM UZRASTU

VISOKA ŠKOLA STRUKOVNIH
STUDIJA ZA OBRAZOVANJE
VASPITAČA U KIKINDI

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

---

*PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU*

**Visoka škola strukovnih studija
za obrazovanje vaspitača u Kikindi**

**DR ĐURĐA GRIJAK
MR SRBISLAVA PAVLOV
DR JELENA MIĆEVIĆ-KARANOVIĆ
ANA VUKOBRAT, MASTER**

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO
OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA U
PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

**K I K I N D A
2018.**

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
PREFACE.....	8
REZILIJENTNOST PREDŠKOLSKE DECE	9
DR ĐURĐA GRIJAK	
Apstrakt.....	9
Ključne reči.....	9
UVOD.....	9
TEORIJSKA RAZMATRANJA.....	10
METOD.....	18
CILJ.....	18
UZORAK.....	19
INSTRUMENTI	19
REZULTATI I DISKUSIJA	19
ZAKLJUČAK	20
PRAKTIČNE IMPLIKACIJE.....	22
LITERATURA	23
SAŽETAK	27
SUMMARY	29
VASPITAČ I ZLOSTAVLJANO DETE.....	31
MR SRBISLAVA PAVLOV	
Apstrakt.....	31
Ključne reči.....	31
UVOD.....	31
TEORIJSKA RAZMATRANJA.....	32
METOD.....	52
UZORAK.....	53
INSTRUMENT.....	53
REZULTATI.....	54
ZAKLJUČAK	70
PRAKTIČNE IMPLIKACIJE.....	72
LITERATURA	74
SAŽETAK	77
SUMMARY	79
RODITELJSKI VASPITNI STILOVI.....	81
DR JELENA MIČEVIĆ-KARANOVIĆ	
Apstrakt.....	81
Ključne reči.....	81
UVOD.....	81
TEORIJSKA RAZMATRANJA VASPITNIH STILOVA RODITELJA.....	82
METOD.....	94
UZORAK.....	94
INSTRUMENT.....	94
REZULTATI.....	96
ZAKLJUČAK	113
PRAKTIČNE IMPLIKACIJE.....	116

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

LITERATURA	118
SAŽETAK	122
SUMMARY	123
VRŠNJAČKO NASILJE U PREDŠKOLSKOM UZRASTU	125
ANA VUKOB RAT, MASTER	
Apstrakt.....	125
Ključne reči.....	125
UVOD.....	125
TEORIJSKA RAZMATRANJA.....	127
METOD.....	136
UZORAK.....	137
INSTRUMENT.....	137
REZULTATI.....	138
ANALIZA REZULTATA	162
ZAKLJUČAK	163
PRAKTIČNE IMPLIKACIJE.....	165
LITERATURA	166
SAŽETAK	168
SUMMARY	170
PRILOZI	172
PRILOG 1.....	172
PRILOG 2.....	177
PRILOG 3.....	179
PRILOG 4.....	184

PREDGOVOR

U periodu od juna 2017. do juna 2018. godine, u Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Kikindi sproveden je projekat pod nazivom *Prepoznavanje nasilnog ponašanja kao osnova primarne prevencije nasilja na predškolskom uzrastu*. Ovaj razvojnoistraživački projekat visoke strukovne škole finansijski je podržao Pokrajinski sekretarijat za visoko obrazovanje i naučnoistraživačku delatnost. Osnovni cilj projekta bilo je unapređivanje i razvoj obrazovne delatnosti VŠSSOV u Kikindi. Istraživački tim činili su psiholozi prof. dr Đurđa Grijak (rukovodilac) i dr Jelena Mićević–Karanović, i pedagozi mr Srbislava Pavlov i Ana Vukobrat, master.

Nasilno ponašanje u porodici i među vršnjacima u AP Vojvodini je postalo društveni problem i postoji hitnost njegovog rešavanja. Najbolji način njegovog dugoročnog rešavanja jeste primarna prevencija na najmlađem uzrastu. Prepoznavanje nasilja kao prvi korak u sprečavanju nasilja prepoznato je i u Zakonu o sprečavanju nasilja u porodici (Sl. Glasnik RS, 94/2016) – „Prepoznavanje može da proizađe iz proučavanja prijave koju je bilo kome podnela žrtva nasilja, uočavanjem tragova fizičkog ili drugog nasilja na žrtvi i drugih okolnosti koje ukazuju na postojanje nasilja u porodici ili neposredne opasnosti od njega.“ (član 13, stav 4).

Istraživanje sprovedeno u okviru projekta imalo je za cilj da se utvrdi da li predškolska deca i vaspitači umeju da prepoznaju indikatore različitih vrsta nasilja nad decom i koje vaspitne stilove koriste roditelji kao prediktor nasilnog ponašanja dece. U istraživanju su učestvovali deca, roditelji i vaspitači iz predškolske ustanove „Dragoljub Udicki“ u Kikindi. Rezultati su pokazali da vaspitači i roditelji značajno utiču na detetovo prepoznavanje nasilja koje druga deca vrše nad njim, a da je vaspitač prva osoba kojoj bi se skoro 2/3 ispitanе dece obratilo za pomoć u nasilnoj situaciji.

U ovoj monografiji prikazani su svi dobijeni rezultati istraživanja. Na osnovu dobijenih rezultata autori su definisali predlog primarne prevencije nasilja za decu predškolskog uzrasta u vidu odgovarajućih nastavnih sadržaja koji imaju za cilj prepoznavanje indikatora nasilja nad decom i u porodici a u okviru sledećih nastavnih predmeta – Mentalna higijena, Metodika vaspitno-obrazovnog rada, Osnove inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja, Razvojna psihologija i Opšta pedagogija.

dr Zoran Mijić, prof.
direktor Visoke škole strukovnih
studija za obrazovanje vaspitača u Kikindi

PREFACE

Between June 2017 and June 2018, Preschool Teachers' Training College in Kikinda completed the project entitled *Recognizing violent behaviour as the basis of primary prevention of violence at preschool age*. This development research project was financially supported by the Provincial Secretariat for Higher Education and Scientific Research. The main goal of the project was the improvement and development of educational practice in Preschool Teachers' Training College in Kikinda. The research team consisted of two psychologists, Đurđa Grijak, PhD and Jelena Mićević-Karanović, PhD, and two pedagogues, Srbslava Pavlov, MSc and Ana Vukobrat, MA.

Violent behaviour in family and among peers in the autonomous province of Vojvodina has become a social problem that needs to be solved urgently. The best way for providing long-term solutions is primary prevention at the earliest age. Recognizing violence as the first step in preventing it has also been recognized in the Law on preventing family violence (Official Gazette RS, 94/2016) – „Recognition can follow upon the examination of the report submitted by the victim of violence, noticing marks of physical or other types of violence on the victim, and other circumstances pointing to the existence of family violence or immediate risk of it.“ (Article 13, Point 4).

Research done within the project had aimed at determining whether preschool children and their kindergarten teachers know how to recognize indicators of various types of violence against children and what parenting styles are used by parents as a predictor of violent behaviour in children. The research involved children, parents and teachers within the Preschool Institution “Dragoljub Udicki“ in Kikinda. The results showed that both preschool teachers and parents strongly influence a child's recognition of violent behaviour of other children towards them, and that the preschool teacher is in 2/3 of the cases the first person the child would turn to for help in a violent situation.

All the research results are presented in this monograph. Based on the results obtained, the authors have defined a proposal of primary prevention of violence for preschoolers in the form of suitable teaching contents aimed at recognizing indicators of violence against children and in family, and within the following courses taught at Preschool Teachers' Training College in Kikinda – Mental Hygiene, Methodology of Educational Work, Introduction to Inclusive Education, Developmental Psychology and General Pedagogy.

Zoran Mijić, PhD
Principal of Preschool Teachers' Training College in Kikinda

REZILIJENTNOST PREDŠKOLSKE DECE

DR ĐURĐA GRIJAK¹

Apstrakt: *Cilj istraživanja je ispitivanje prisustva višestrukih zaštitnih faktora u životu deteta. Uzorak su činili deca (N=119), njihovi roditelji (N=130) i vaspitači (N=103) iz predškolske ustanove „Dragoljub Udicki“ u Kikindi. Korišćeni su instrumenti iz drugih istraživanja prilagođeni cilju ovog istraživanja: Upitnik dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja, Upitnik za vaspitače o prepoznavanju nasilja kod pojedinačnog deteta, Upitnik za vaspitače o prepoznavanju zlostavljanog deteta i Upitnik o roditeljskim vaspitnim stilovima i dimenzijama. Rezultati pokazuju da na detetove kognitivne sposobnosti u pogledu prepoznavanja nasilja najveći uticaj ima dimenzija kontrole u roditeljskom stilu. Potvrđeno je da su socijalni status i obrazovanje roditelja jedni od protektivnih faktora kao karakteristika porodice. Istraživanje je pokazalo da bi se skoro 2/3 ispitane dece prvo obratilo vaspitaču za pomoć u nasilnoj situaciji što ukazuje na značaj i neophodnost edukacije vaspitača kako bi razvijali rezilijentnost dece u predškolskom uzrastu. U radu je dat primer obuke studenata VŠSSOV u Kikindi u okviru predmeta Mentalna higijena.*

Ključne reči: *rezilijentnost, dete, nasilje, vaspitači, edukacija.*

UVOD

Mnoge psihološke teorije bave se uzrocima nasilja u porodici. Najčešće se ističu zloupotreba moći i kontrole nasilnika, iako značenje uloge moći i kontrole zavisi od teorije (Hyde-Nolan & Juliao, 2012). U literaturi se ističu četiri osnovne grupe teorija koje se bave nasiljem u porodici – psihoanalitičke teorije, socijalne teorije, kognitivno-bihejvioralne teorije i sistemske porodične teorije. Psihoanalitičke teorije pažnju su usmerile na individualne unutrašnje psihološke procese koji stvaraju potrebu da se bude nasilan ili da se prihvati nasilno ponašanje. Socijalne teorije bave se pitanjima kako se agresija, zlostavljanje i nasilje uče i prenose sa jedne na drugu generaciju u porodici. Kognitivno- bihejvioralne teorije bave se istim pitanjem učenja i prenosa agresije, zlostavljanja i nasilja među

---

¹ gdjurdja@gmail.com

generacijama u porodici, ali se bave i pitanjima zašto se u nekim porodicama nasilna ponašanja prenose među generacijama, a u drugim porodicama se ne prenose. Sistemske porodične teorije pokušavaju da objasne interakcije među članovima porodice i podelu odgovornosti za sve što se dogodi unutar porodičnog sistema.

Kada se pokazalo da postoje velike varijacije u razvojnim ishodima među decom pod rizikom usled nepovoljnih okolnosti pojavila se teorija rezilijentnosti. Osnovni cilj istraživača rezilijentnosti bio je razumevanje procesa koji objašnjavaju kako se neki pojedinci uspešno suočavaju sa nedaćama, a drugi neuspešno (Yates et al., 2014). Brojna istraživanja istakla su procese kojima pojedinci ostvaruju pozitivne razvojne ishode bez obzira što su izloženi poznatim preprekama (pretnjama) adaptaciji – u porodici (Becvar, 2013; Walsh, 2006), školama (Doll, 2013; Gettinger & Stoiber, 2009), zajednicama (Davis, Cook & Cohen, 2005; Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche & Pfefferbaum, 2008; Zautra, Hall & Murray, 2008) i društvima (Allenby & Fink, 2005; Birkmann, 2006).

TEORIJSKA RAZMATRANJA KONCEPT REZILIJENTNOSTI

Rezilijentnost je najadekvatnije konceptualizovati kao razvojni proces ili dinamički kapacitet umesto statičnog ishoda ili crte. Primenujući ovaj koncept na širok raspon sistema od dece i porodice do institucija i društva, rezilijentnost se može definisati kao kapacitet dinamičkog sistema za uspešnu adaptaciju na prepreke koje su ugrožavajuće za funkcionisanje, održivost ili razvoj sistema (Yates et al., 2014). U kontekstu primene, rezilijentnost ima i konotaciju pozitivne ili tipično razvojne adaptacije uprkos izloženosti jasnim pretnjama i/ili nedaćama. Identifikovanje procesa rezilijentnosti zahteva jasne operacionalne definicije nepovoljnih okolnosti i pozitivne adaptacije ili kompetencije, što često varira u analizama različitih kultura.

Osnovni termini u teoriji rezilijentnosti (Masten & Reed, 2002; Yates et al., 2014) su:

- Nedaća ili nepovoljna okolnost se odnosi na negativne kontekste i iskustva koja imaju potencijal da ometaju adaptivno funkcionisanje i razvoj (Obradović, Shaffer & Masten, 2012). Nedaće mogu da budu hronične (siromaštvo, nasilje u porodici) ili akutne (iznenadni gubitak bliske osobe). Osnovni adaptivni procesi poput spontanog traženja zaštite i sigurnosti od moćnijih drugih u kontekstu opasnosti su uvek izbor u ovakvim situacijama. Bez obzira na ometanje adaptacije, kapaciteti za kompetenciju se mogu održati, što je karakteristika rezilijentnosti u nepovoljnim okolnostima.
- Kompetencija se odnosi na kapacitet za uspešnu adaptaciju i ispunjavanje situacionih, razvojnih i kulturnih očekivanja od pojedinca, grupe ili socijalne

strukture (Masten, Burt & Coatsworth, 2006). Kompetenciju omogućava integrisana organizacija i funkcionisanje adaptivnog sistema u kontekstu. Mnoga međukulturna istraživanja su istakla kulturne i kontekstualne razlike u definiciji „šta je OK“ u različitim periodima razvoja, istorijskim kontekstima i kulturama (Masten, 2014).

- Rizični faktori su konstrukti na sredinskom nivou i povezani su sa negativnim ili pozitivnim efektima razvoja. Ipak, na individualnom nivou (osoba, porodica, škola) širi kontekst rizika koji okružuje sistem kao i specifična ranjivost samog sistema mogu da utiču na značaj svakog posebnog faktora individualnog razvoja. Rizični faktori imaju tendenciju da se nagomilaju u životu osobe, porodice ili zajednice (Obradović, Shaffer & Masten, 2012) i da utiču direktno na adaptaciju. Kumulativni rizik je ukupni efekat kombinovanih višestrukih rizičnih faktora. Faktori ranjivosti se odnose na moderatore koji pojačavaju negativne efekte rizika. Protektivni faktori ublažavaju efekte rizika. Kumulativna zaštita predstavlja prisustvo višestrukih zaštitnih faktora u životu pojedinca i to je najčešće cilj preventivnih programa.
- Diferencijalna osetljivost ili osetljivost na kontekst je najnoviji faktor moderator (Ellis & Boyce, 2005). Na primer, neke osobe mogu biti reaktivnije na isto iskustvo koje može biti dobro u pozitivnim situacijama i negativno u rizičnim situacijama. Individualne razlike u ovoj karakteristici se mogu dodati ranjivosti, ali mogu i pojačati reaktivnost na pozitivna iskustva uključujući i različite intervencije.

Slika 1: Crtež deteta predškolskog uzrasta na temu nasilja

Savremena nauka proširuje rezilijentnost kroz celoživotni razvoj uzimajući u obzir višestruke nivoe analize – od molekularne do kulturne, ali i istražuje višestruke sisteme – od porodice i škole do šire sredine i nacije (Masten, 2014). Različite studije se susreću u modelu rezilijentnosti zasnovanog na teoriji relacionih razvojnih sistema koja tvrdi da se kapacitet za kompetentnost u bilo kojoj tački razvoja odražava na mogućnosti koje proizlaze iz mnogih interaktivnih sistema unutar i oko same osobe (Overton, 2013). Ove interakcije između individualnih sistema i sredinskog konteksta rizika doprinose procesima ranjivosti, zaštite i diferencijalne osetljivosti koji neosporno utiču na kapacitet da se uspešno odgovori na nedaću.

Rezilijentni procesi nisu striktno intrapsihički i biološki, nego su pre odraz prenosa ili interakcije između osobe i njene sredine. Tako se svaki stresni događaj obrađuje kroz percepciju i subjektivnu interpretaciju što utiče na njegov kasniji uticaj. Odgovor na stresni događaj (ponašanje) oblikuje se pod uticajem sredine (socijalne podrške), ali i ličnih faktora (bioloških). Pojedinaac koji se adaptira na stres ne čini to u izolaciji nego u kontekstu raspoloživih resursa, drugih ljudi, porodice, kulture i religije, ustanova, zajednica i društva, koji se takođe prilagođavaju izazovu. Rezilijentnost dece zavisi od snage veza sa roditeljima i drugima koji učestvuju u njihovom vaspitanju.

Šta znači dobra adaptacija? Za procenu dobre adaptacije u studijama rezilijentnosti koriste se različiti kriterijumi kao što su: pozitivno ponašanje u pogledu socijalnih i akademskih postignuća, prisustvo drugih oblika ponašanja socijalno poželjnih za određen uzrast, sreća ili zadovoljstvo životom, odsustvo nepoželjnih oblika ponašanja, uključujući mentalnu bolest, emocionalnu uznemirenost, kriminalno ponašanje ili rizična ponašanja (Masten & Reed, 2002). Čest je i termin razvojni zadaci koji se odnose na očekivana ponašanja dece koja društvo i kultura očekuju na različitim uzrastima i u različitim situacijama – od deteta na uzrastu 2-3 godine se očekuje da hoda i govori i da razume jednostavne instrukcije roditelja, od predškolskog deteta se očekuje da savlada osnovne socijalne norme ponašanja i da stekne osnove za početak školovanja i slično. Od rezilijentnog deteta očekuje se da ispunjava ove razvojne zadatke čak i kad se suoči sa značajnim preprekama. Iako spoljašnja adaptacija određuje rezilijentnost, neki istraživači smatraju da bi dobra adaptacija trebalo da uključuje i unutrašnju adaptaciju (pozitivno psihološko blagostanje nasuprot emocionalnoj uznemirenosti i problemima). Neki autori koriste indikatore emocionalnog zdravlja i blagostanja kao dodatni kriterijum rezilijentnosti, a drugi unutrašnje dimenzije ponašanja kao prediktore rezilijentnosti. Čovek je živ organizam koji mora da održava povezanost i organizaciju kao celinu i da, istovremeno, funkcioniše kao deo većih sistema poput porodice i zajednice. Još je Frojd definisao ulogu ega kao balansiranje između unutrašnjeg blagostanja i očekivanja društva (Masten & Reed, 2002). Važno je i da li očekivati od rezilijentnog deteta da funkcioniše u normativnim granicama (dobro ili bolje) ili da ih nadmaši. U medijima često možemo videti herojska preživljavanja ili rezilijentne ljude kako postižu iznadprosečne rezultate u nepovoljnim okolnostima. Ipak, teoretičari i istraživači rezilijentnosti su postavili kao cilj nivo normalnosti, odnosno proseka, jer im je cilj da razumeju kako pojedinci održavaju ili ponovo dostižu normativne nivoe funkcionisanja i izbegavaju značajne probleme uprkos nepovoljnim okolnostima – cilj koji imaju i mnogi roditelji. U istraživanjima rezilijentne dece, tipične mere dobre adaptacije su bili – uspeh u zadacima, poštovanje pravila, prihvaćenost od strane vršnjaka i prijateljstva, mentalno zdravlje (nekoliko simptoma u ponašanju kao odraz unutrašnjih ili spoljašnjih problema), obavljanje aktivnosti u skladu sa uzrastom.

MODELI REZILIJENTNOSTI

Postoji mnogo modela rezilijentnosti koji se koriste u istraživanjima, a izbor zavisi od cilja koji istraživači postavje. Model koji ispituje faktore rizika je u praksi dinamičan, jer svi faktori utiču jedni na druge. Tako detetovo ponašanje utiče na kvalitet odnosa njegovih roditelja i vaspitača prema njemu i obrnuto, ponašanje roditelja i vaspitača prema detetu utiče na njegovo ponašanje. Takođe, dinamični su i transakcioni modeli koji su usmereni na međusobne uticaje živih

sistema, sredine i iskustva. Modeli koji su usmereni na pojedinca nastoje da obuhvate holističku sliku rezilijentnosti.

Model usmeren na pojedinca klasifikuje decu na osnovu dva osnovna aspekta individualnog života – dobri ishodi i rizici/nepovoljne okolnosti (Dijagram 1).

Nivo kompetencije ili adaptacije

		Nisko	Visoko
Nivo rizika ili nepovoljne okolnosti	Nisko	Visoko osetljivi/ Ranjivi	Kompetentni
	Visoko	Pogrešno adaptirani	Rezilijentni

Dijagram 1. Pun dijagnostički model rezilijentnosti koji identifikuje grupe na osnovu dva seta kriterijuma – (a) nivo nepovoljnih okolnosti i (b) dobra adaptacija ili kompetencija (Masten & Reed, 2002).

Nivo kompetencije dece je rangiran kao visok, srednji ili nizak, na osnovu uspeha u tri osnovna razvojna zadatka za određeni uzrast – uspeh u učenju, poštovanje pravila i socijalna kompetencija u odnosima sa vršnjacima. Ako je dete postiglo prosečan uspeh u sva tri razvojna zadatka procenjuje se da im je kompetencija visoka. Na osnovu životne istorije negativnih iskustava van njihove kontrole (izloženost nasilju, gubitak roditelja, ugroženost zdravlja člana porodice), deca se klasifikuju u odnosu na izloženost nepovoljnim prilikama tokom života. Nepovoljne prilike se rangiraju kao visoke (životna ugroženost), prosečne ili niske (ispodprosečna izloženost grupe kojoj dete pripada). Krajnji cilj je uporediti četiri ekstremne grupe (Dijagram 1). Ranija istraživanja su pokazala da postoji „prazna ćelija“ za niske nepovoljne okolnosti i nisku kompetenciju (Masten & Reed, 2002). Rezilijentna deca su poređena sa druge dve grupe vršnjaka – pogrešno adaptiranim sa kojima dele visok nivo rizika, ali ne i nivo adaptacije i sa kompetentnim sa kojima dele uspeh u razvojnim zadacima, ali ne i

nivo rizika. Rezultati pokazuju da rezilijentna deca imaju mnogo zajedničkih karakteristika sa decom koja nikad nisu bila izložena nepovoljnim okolnostima poput dobrih intelektualnih sposobnosti i efikasnog roditeljstva. Obe ove grupe se značajno razlikuju u pogledu socijalne podrške od pogrešno adaptiranih vršnjaka. Zaključak je da postoje fundamentalni procesi koji vode do prosečne kompetencije i štite razvoj u kontekstu nepovoljnih okolnosti.

U studijama faktora psihosocijalne rezilijentnosti dece najčešće izdvojeni protektivni faktori razvoja su (Masten & Reed, 2002):

- Dete – dobre kognitivne sposobnosti (rešavanje problema i pažnja); lak temperament; prilagodljivost; pozitivna slika o sebi; samoeфикаsnost; pozitivan pogled na život; dobra samoregulacija emocija; talenti prihvaćeni od društva; smisao za humor; pristupačnost.
- Porodica – bliski odnosi sa odraslim članovima; autoritativni stil roditeljstva; pozitivna klima u porodici; organizovanost; visoko obrazovanje roditelja; uključenost u dečije vaspitanje i obrazovanje; socioekonomske prednosti.
- Odnosi sa drugima – bliski odnosi sa kompetentnim, prosocijalnim i podržavajućim odraslima; povezanost sa vršnjacima koja poštuju pravila i prosocijalnog su ponašanja.
- Zajednica – efikasno obrazovanje; komšiluk sa visokom „kolektivnom efikasnošću“; dostupnost zaštite zdravlja; javna bezbednost.

Ovi zaštitni faktori mere različite karakteristike deteta, porodice i najznačajnije kontekste u kojima se dete razvija kao što su obrazovanje i sredina. Od detetovih karakteristika najbolji protektivni faktori razvoja su njegove kognitivne sposobnosti i temperament. Što se tiče karakteristika porodice posebno se ističu one koje se odnose na kvalitet roditeljstva i socioekonomski status. Roditelji koji pružaju ljubav i podršku, strukturu i visoka očekivanja štite dečiji razvoj. Odnosi sa drugim kompetentnim i uključenim odraslima kao i sa prosocijalnim vršnjacima su povezani sa rezilijentnošću. Šire gledano na kontekst u kom se dete razvija, postoje protektivni faktori koji se odnose na strukturu, bezbednost, mogućnosti za učenje i razvoj talenata, odrasli modeli ponašanja, podrška za kulturne i religiozne tradicije. „Kolektivna efikasnost“ se odnosi na sredinu u kojoj se kombinuje socijalna povezanost sa neformalnom socijalnom kontrolom (Sampson, Raudenbush & Earls, 1997).

Sve ove karakteristike su, takođe, prediktori dobrog razvoja dece koja su pod niskim rizikom i ukazuju da postoje osnovni ljudski adaptacioni sistemi koji služe da održe dobar razvoj i oporave ga od nepovoljnih okolnosti (Masten & Coatsworth, 1998). Adaptivni sistemi koje proučava psihologija uključuju sledeće – afektivne veze i roditeljstvo, motivacione sisteme, sisteme samoregulacije emocija i ponašanja, porodici, sisteme formalnog obrazovanja,

sisteme kulturoloških uverenja i drugo. Rezilijentnost se razvija iz delovanja onih sistema koja podstiču normalan razvoj.

Nasilje među decom postaje veoma ozbiljan problem, naročito među onom decom koja imaju različita iskustva kao što su neke vrste zlostavljanja i zanemarivanja. Iako su mnoge studije pokazale da su zlostavljana deca sklonija agresivnom ponašanju (Manly et al., 2001; Teisl & Cicchetti, 2008; Shackman & Pollak, 2014), sve je više studija o faktorima koji promovišu pozitivnu adaptaciju u različitim sredinama (Vanderbilt-Adriance et al., 2015). To su studije o rezilijentnosti kod dece i njihovim kapacitetima da prevaziđu rizike ili različita iskustva i ostvare pozitivne razvojne ishode. Istraživanja se uglavnom bave protektivnim faktorima kod adolescenata i mladih odraslih. Deca (uzrasta od 4 do 10 godina) su osetljiva na posledice zlostavljanja, pa je ispitivanje protektivnih faktora na tom uzrastu značajno za razumevanje razvoja rezilijentnog funkcionisanja dece koja trenutno doživljavaju ili su skoro doživela neku vrstu zlostavljanja. Takođe, rani razvoj agresivnog ponašanja kod dece može voditi ka uspostavljanju šablona neadaptiranosti kroz adolescenciju i odraslo doba, čime se naglašava značaj razumevanja obrazaca rane adaptacije (Broidy et al., 2003). Deca, roditelji i vaspitači ističu da su deca koja su žrtve fizičkog nasilja pod rizikom razvijanja problema u ponašanju koji uključuju verbalnu i fizičku agresiju (Teisl & Cicchetti, 2008). Iako deca koja iskuse nasilje imaju veći rizik da razviju emocionalne i socijalne probleme prilagođavanja, kao i probleme u ponašanju, ipak neka od njih nikad ne ispolje ove negativne posledice. Rezultati longitudinalnih studija o rezilijentnosti zlostavljane dece pokazuju da oko 10-20 % ove dece ispoljava rezilijentno ponašanje (Egeland & Farber, 1987). Rezilijentnost se definiše kao kapacitet za uspešnu adaptaciju na različitost. Poslednjih decenija, teorija rezilijentnosti se bavi protektivnim faktorima koji promovišu blagostanje i štite od rizika. Održavajući ideju da rezilijentnost proizilazi iz složenih interakcija u mnoštvu sistema tokom života osobe, teorija rezilijentnosti ističe ulogu razvojnog momenta na manifestaciju rezilijentnosti kod dece. Kao takva, rezilijentnost je dinamički razvojni proces.

Protektivni faktori podstiču rezilijentnost kod zlostavljanog deteta, odnosno protektivni faktori mogu prevazići rizične faktore u detetovoj sredini, dozvoljavajući detetu da dostigne zdrave i pozitivne adaptacije uprkos riziku i različitosti. Neki potencijalni protektivni faktori koji bi mogli da podstaknu rezilijentnost kod zlostavljane dece su prosocijalne veštine (samokontrola, saradnja, asertivnost, odgovornost) kao i mentalno zdravlje deteta i roditelja/staratelja. Mentalno zdravlje deteta se može definisati kao odsustvo problema u ponašanju koji podrazumevaju i povlačenje od drugih, somatske probleme, anksioznost i depresiju. Osim na individualnom nivou, protektivni faktori mogu biti i porodični i relacioni. Mentalno zdravlje roditelja/staratelja

(odsustvo zloupotrebe supstanci i drugi mentalni problemi) je prepoznato kao jedan od protektivnih faktora koji ublažava negativne efekte zlostavljanja u kasnijim problemima u detetovom ponašanju i sprečava razvoj agresije kod dece pod visokim rizikom.

PODRŠKA RAZVOJU REZILIJENTNOSTI DECE

Podrška razvoju rezilijentnosti dece se najbolje ostvaruje kroz individualni razvoj različitih procesa uključujući veštine rešavanja problema i socio-emocionalnog razvoja (Aber, Brown, Jones, Berg & Torrente, 2011), razvoju zdravih odnosa sa roditeljima i vršnjacima (Hawkins et al., 2005) i ojačavanje samokontrole (Blair & Diamond, 2010). U mnogim studijama je razvoj kvalitetnih odnosa između roditelja i dece istaknut kao protektivni faktor dečijeg razvoja (Luthar, 2006; Masten, 2013). Rezultati pokazuju da su roditeljstvo i dinamika odnosa roditelj-dete mehanizmi kroz koje se postižu najbolji efekti poboljšavanja ishoda po razvoj deteta. Institucije u kojima dete provodi velik deo svog vremena (vrtić) su dobro mesto za primenu različitih strategija za razvoj uspešne adaptacije koja vodi ka rezilijentnosti (Ungar, 2013).

Strategije za razvoj rezilijentnosti kod dece su grupisane u nekoliko kategorija prema komponentama ili procesima koje podržavaju i/ili razvijaju (Masten & Reed, 2002). Izdvojene su one koje su značajne za ovaj rad, i to strategije:

- Usmerene na prevenciju/smanjivanje rizika i stresora – prevencija zlostavljanja ili zanemarivanja kroz edukaciju roditelja.
- Usmerene na procese – razvijanje samoeфикаsnosti kroz postepeni uspeh u vapično-obrazovnom radu; ovladavanje uspešnim strategijama suočavanja sa specifičnim situacijama; unapređivanje sigurnih afektivnih veza između dece i roditelja kroz rad sa roditeljima; ohrabrivanje deteta da razvija prijateljstvo sa prosocijalnim vršnjacima; podržavanje kulturnih tradicija koje deci pružaju adaptivne rituale mogućnosti razvijanja odnosa sa kompetentnim drugim odraslima.

Deca koja nemaju kompetentnog i brižnog odraslog u svojoj okolini (najčešće se misli na roditelja) se nalaze pod rizikom u nepovoljnim okolnostima. Modeli rezilijentnosti sugerišu da je uspešno podsticanje rezilijentnosti ono koje je usmereno na neki snažan adaptivni sistem. Dobar primer može biti motivacija. Kada se razvoj odvija normalno, ljudi su motivisani da uče o svojoj okolini i doživljavaju zadovoljstvo u ovladavanju novim veštinama. Zato deca uživaju da dohvataju hranu sa visokih stolova i doživljavaju ponos kada prepešače sobu prvi put. Deci je neophodan osećaj uspeha na svakom uzrastu. Ovo znači da porodice i vrtići i škole imaju odgovornost da pruže detetu mogućnosti za otkrivanje i razvoj njegovih talenata. Osećaji samopouzdanja i samoeфикаsnosti se razvijaju iz iskustva uspeha. Deca sa osećajem samoeфикаsnosti prihvataju neuspeh i postižu bolje uspehe zato što ulažu napor (Bandura, 1997).

Rezilijentno dete je ono koje je emocionalno „plutajuće“, odnosno u stresnim situacijama ostaje na površini svojih emocija i uspešno se oporavlja i vodi rezilijentan život čak i u porodicama sa ekstremnim izazovima poput gubitka, nasilja ili separacije (Masten, 2011; Petty, 2009). Mnoge studije pokazuju da su deca koja su bila izložena nepovoljnim okolnostima kasnije u životu našla načine da pokažu emocionalnu zrelost i kompetenciju. Afro-američka deca koja su odrasla u siromaštvu pokazala su iznenađujuće stabilan unutrašnji lokus kontrole i samoeфикаsnost (Garmezy, 1981; Masten, 2009). U jednoj longitudinalnoj studiji u kojoj se 205 dece pratilo do ranog odraslog doba (Shiner & Masten, 2012), ispitanici su pokazali sledeće crte ličnosti: ekstravertnost i aktivnost; neurotičnost, plašljivost i nepoverljivost; savesnost ili brižnost i osetljivost; saradljivost; otvorenost. Zaključak studije je da deca koja su bila suočena sa nepovoljnim okolnostima imaju potencijal da se menjanju, spontano i uz podršku, kada ulaze u odraslo doba. Mogući pogled na rezilijentnost je i iz perspektive pozitivne adaptacije koju institucije mogu da obezbede deci koja su doživele zlostavljanje, traumu, zanemarivanje, a njihova sposobnost da se oporave je često povezivana sa njihovim ličnim strategijama (Ungar, 2013). Istraživanja su pokazala i da dvanaestogodišnjaci koji su doživeli gubitak roditelja imaju neke zajedničke teme u vezi sa žaljenjem (Eppler, 2008). Kod njih su prepoznate emocije poput tuge, ljutnje i straha, ali i sreće u vezi sa podrškom koju dobijaju od porodice. Ono što je zaključak svih studija jeste da su deca koja su pokazala uspešan razvoj u nepovoljnim prilikama sve vreme razvoja dobijala podršku i bila okružena protektivnim faktorima koji su važni za rezilijentnost.

U okviru projekta „Prepoznavanje nasilnog ponašanja kao osnova primarne prevencije nasilja u predškolskom uzrastu“ ispitani su neki protektivni faktori razvoja – (1) kognitivne sposobnosti dece u vidu njihovog prepoznavanja nasilja, (2) vaspitači kao kompetentni i podržavajući odrasli sa kojima dete ima kontakt i njihovo prepoznavanje nasilja nad decom, (3) roditelji i njihov roditeljski stil koji imaju značajnu ulogu u zaštiti dečijeg razvoja. Cilj projekta je izrada plana primarne prevencije na osnovu prepoznavanja nasilnog ponašanja u predškolskom uzrastu. Cilj ovog rada je predlog nastavnih sadržaja u okviru nastavnog predmeta Mentalna higijena u VŠSSOV u Kikindi, a na osnovu rezultata sprovedenog istraživanja.

METOD

CILJ

Cilj istraživanja je ispitivanje prisustva višestrukih zaštitnih faktora u životu deteta.

UZORAK

Uzorak su činili deca (N=119), njihovi roditelji (N=130) i vaspitači (N=103) iz predškolske ustanove „Dragoljub Udicki“ u Kikindi.

INSTRUMENTI

Korišćeni su instrumenti iz drugih istraživanja prilagođeni cilju ovog istraživanja:

- Upitnik dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja;
- Upitnik za vaspitače o prepoznavanju nasilja kod pojedinačnog deteta;
- Upitnik za vaspitače o prepoznavanju zlostavljanog deteta;
- Upitnik o roditeljskim vaspitnim stilovima i dimenzijama.

REZULTATI I DISKUSIJA

Zbog velikog broja ispitanih varijabli, a u cilju preglednosti, u radu su prikazani samo statistički značajni Pirsonovi koeficijenti korelacije. U Tabeli 1 prikazani su rezultati povezanosti između varijabli dečijeg prepoznavanja nasilja i dimenzija roditeljskih stilova.

Tabela 1: Statistički značajne korelacije između dimenzija roditeljskih stilova i dečijeg prepoznavanja nasilja

	Permisivni stil	Dimenzija kontrole
Ružni nadimci, reči, vređanje	-	-.38*
Primoravanje na nepoželjne stvari	-	-.33*
Kome bi se prvo obratio kad bi doživeo nasilje	-.23*	-

* $p < .05$

Rezultati pokazuju da deca svoje roditelje koji primenjuju permisivni stil roditeljstva neće doživeti kao podršku niti će od njih tražiti zaštitu ako dožive neprijatnost. U najvećem procentu deca bi se obratila vaspitaču (63,8 %) kad bi doživela nasilje. Takođe, deca čiji roditelji koriste povećanu kontrolu u vaspitanju će imati tolerantniji stav prema ružnim i uvredljivim rečima koje im druga deca upućuju, a neće videti nasilje ni u tome kad ih neko primorava na ono što ne žele. Ovo je značajan podatak koji ukazuje na smernice koje bi trebalo primeniti u budućim modelima primarne prevencije nasilnog ponašanja.

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

U Tabeli 2 prikazane su statistički značajne korelacije između dimenzija roditeljstva i pokazatelja njihove uključenosti u vaspitanje dece i nekih demografskih varijabli.

Tabela 2: Statistički značajne korelacije između dimenzija roditeljskih stilova i uključenosti roditelja u vaspitanje deteta i nekih demografskih varijabli

	Dimenzija vezanosti	Dimenzija kontrole	Dimenzija davanja autonomije	Dimenzija kažnjavanja
Na kaznu roditelja dete reaguje negativno	-.28**	-.22*	-.23*	-
Socio-ekonomski status	.25*	-	.25*	-.23*
Probleme u ponašanju, učenju i disciplini svog deteta roditelji rešavaju	-	-	-.26*	-
Obrazovanje oca	-	-	-	-.35*
Obrazovanje majke	-	-	-	-.19*

*p<.05, **p<.01

Rezultati pokazuju da će dete adekvatno reagovati na kaznu, te da će shvatiti njenu svrhu ako je zadaju roditelji koji imaju izraženu dimenziju afektivne vezanosti, kontrole i davanja autonomije detetu. Pretpostavka je da će deca koja su sa roditeljima razvila sigurne obrasce afektivne vezanosti i od kojih dobijaju slobodu kretanja i izbora shvatiti da se kazna odnosi na samo ponašanje, dok će deca čiji roditelji koriste pojačanu kontrolu najverovatnije razumeti da se kazna odnosi na njihovu ličnost.

ZAKLJUČAK

Istraživanje je sprovedeno s ciljem da se ispita prisustvo višestrukih zaštitnih faktora u životu deteta. Rezultati su potvrdili rezultate ranijih istraživanja da su vaspitači i roditelji značajni protektivni faktori kada je u pitanju rezilijentnost na dečija iskustva nasilja.

Dimenzija roditeljstva koja se ističe kada su detetove kognitivne sposobnosti u pogledu prepoznavanja nasilja u pitanju je kontrola. Deca koja su izložena povećanoj kontroli roditelja ne shvataju kao nasilje nikakve ružne reči niti uvrede, te se pretpostavlja da su one sastavni deo njihove verbalne komunikacije unutar i van porodice. Ovo ukazuje na detetove smanjene socijalne kompetencije i, verovatno, na neprihvaćenost deteta od strane prosocijalnih vršnjaka koji su takođe jedan od protektivnih faktora razvoja. Ova deca pokazuju nizak nivo adaptacije odnosno kompetencije i visok nivo rizika usled povećane roditeljske kontrole (deca su stidljiva i uplašena, niskog samopouzdanja, povezuju

poslušnost sa ljubavlju, imaju teškoće u socijalnim situacijama i obično pokazuju probleme u ponašanju kada su van nadzora roditelja), iz čega sledi da pripadaju grupi maladaptivne odnosno pogrešno adaptirane dece. Očekivani (ili realni) ishod njihovog razvoja je neispunjenost prosečnog uspeha na tri razvojna zadatka za predškolski uzrast - uspeh u učenju, poštovanje pravila i socijalna kompetencija u odnosima sa vršnjacima (Masten & Reed, 2002), što dovodi do odbačenosti od strane vršnjaka.

Dimenzije roditeljskih stilova koje se dalje ističu su vezanost, kontrola, davanje autonomije detetu i kažnjavanje. Roditelji boljeg socijalnog statusa razvijaju obrasce sigurne afektivne vezanosti u odnosu sa decom i deci daju autonomiju. Na drugoj strani su roditelji koji vaspitanje deteta zasnivaju primarno na primeni kazne i oni su slabijeg socijalnog statusa. Ovim se potvrđuje da je socijalni status jedan od protektivnih faktora kao karakteristika porodice (Masten & Reed, 2002). Potvrđeno je da je i obrazovanje roditelja protektivni faktor kao karakteristika porodice. Rezultati su pokazali da su roditelji nižeg obrazovnog nivoa skloniji kažnjavanju deteta. Međutim, kaznu pozitivnije shvataju deca čiji roditelji primenjuju ove tri dimenzije u svom roditeljskom stilu. Može se pretpostaviti da deca roditelja koji primenjuju dimenziju kažnjavanja ili dimenziju davanja autonomije u roditeljskom stilu zapravo kažnjavanje povezuju sa pažnjom roditelja – „i negativna pažnja je pažnja“ i ljubav pokazuju poslušnošću i onda kada ne razumeju nametnuta pravila. S druge strane, deca roditelja koji primenjuju dimenziju vezanosti u roditeljskom stilu pravilno shvataju dobijenu kaznu koja ima za efekat promenu, odnosno „popravku“ ponašanja.

Istraživanje je pokazalo da u nasilnoj situaciji predškolska deca neće potražiti podršku od permisivnih roditelja. Ovi roditelji su pristupačni detetu, ali ne postavljaju nikakve zahteve jer izbegavaju sve što bi moglo da uznemiri dete. Njihova dobra strana jeste da su oni obično brižni i puni ljubavi prema detetu. Negativne strane se odnose, prvenstveno, na nedostatak strukture što može da ima značajne negativne posledice po dečiji razvoj. Permisivni roditelji retko koriste pravila, a i kada ih koriste nisu dosledni u njihovoj primeni. Posledica je da dete razvija slabu samokontrolu i samodisciplinu. Ovo je jedna od važnih karakteristika deteta koja predstavlja protektivni faktor razvoja (Masten & Reed, 2002). Sâm podatak da bi se skoro 2/3 ispitane dece u nasilnoj situaciji prvo obratilo vaspitaču za pomoć ukazuje na značaj edukacije vaspitača kako bi razvijali rezilijentnost dece u predškolskom uzrastu.

Istraživanje je potvrdilo zaključke ranijih istraživanja da su roditeljstvo i sistemi formalnog obrazovanja (predškolsko vaspitanje i obrazovanje) osnovni ljudski adaptacioni sistemi koji služe da održe dobar razvoj i oporave ga od nepovoljnih okolnosti (Masten & Coatsworth, 1998).

PRAKTIČNE IMPLIKACIJE

Sâm podatak da bi se skoro 2/3 ispitane dece u nasilnoj situaciji prvo obratilo vaspitaču za pomoć ukazuje na značaj edukacije vaspitača kako bi razvijali rezilijentnost dece u predškolskom uzrastu što je, ujedno, opravdanje i polazna osnova za definisanje nastavnih sadržaja u okviru nastavnog predmeta *Mentalna higijena* u Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Kikindi.

Predškolsko dete ne zna da prepozna i objasni svoje strahove, ali ih vrlo lako prepoznaje u različitim situacijama kada se pojave kod drugih ljudi, naročito u periodima promena (gubitak člana porodice, preseljenje, rođenje novog člana, konflikti u porodici, nasilje u porodici). Zato je za vaspitača veoma bitno da ume da ih prepozna i da nauči dete osnovnim veštinama savladavanja stresnih situacija prilagođenih njegovom uzrastu. Međutim, da bi vaspitači to umeli oni prvo sami moraju da nauče da prepoznaju iste emocije i da sami ovladaju veštinama savladavanja stresnih situacija.

Zato je prvi zadatak za studente u okviru nastavnog predmeta *Mentalna higijena* da otkriju svoje veštine savladavanja stresnih situacija i da prepoznaju veštine sa istim ciljem kod svojih kolega na osnovu odgovora na jednostavna pitanja – Šta je za tebe stres? Šta je tvoja prva reakcija kada se nađeš u stresnoj situaciji? Na koje sve načine savlađuješ različite stresne situacije? Od čega zavisi koji ćeš način rešavanja primeniti u konkretnoj stresnoj situaciji? Očekuje se da će studenti – (a) osvestiti sadržaj, značenje i smisao ovih veština; (b) razumeti važnost individualnog izbora veština; (c) prepoznati povezanost određenih karakteristika ličnosti (visokog/niskog samopouzdanja, visoke/niske samoefikasnosti, dimenzija autentičnosti, samoregulacije na nivou emocija i ponašanja, kognitivnih sposobnosti i slično) sa odabirom vlastitih veština.

Sledeći zadatak je da nauče kako da isto postignu kod dece predškolskog uzrasta. Kako deca na ovom uzrastu najbolje uče kroz igru, važno je da studenti organizuju zabavnu aktivnost sa ciljem da prepoznaju kod sebe emociju straha i/ili uznemirenosti i da onda primene izabranu strategiju savladavanja stresne situacije. Važno je deci ponuditi da izaberu strategiju koja im se *najviše sviđa* što je na ovom uzrastu pokazatelj adekvatnosti strategije, a vaspitač bi trebalo da prepozna, na osnovu karakteristika deteta i poznavanja njegovih porodičnih prilika, da li je ista strategija zaista adekvatna za pojedinačno dete. Dakle, prvi korak je da deca nauče da prepoznaju emocije. Ovo je najbolje uraditi kroz čitanje priče (npr. priče o Crvenkapi koja se plaši vuka, ili o tri praseta od kojih se neki plaše a neki ne plaše vuka, i drugih, po izboru vaspitača) i pričati o emocijama – Kako bi se ti osećao/la u ulozi određenog lika? Hajde sad ti budi u ulozi Crvenkape i reci vuku kako se osećaš – „Vuče, ja se osećam...“; „...zato što se osećam...“ – cilj je da deca shvate da i druga deca osećaju isto, te da nauče da mogu međusobno da prepoznaju i dele emocije. Postoji više dečijih strategija za

savladvavanje stresnih situacija – kako da reše sama svoj problem; shvatanje da se greška može ispraviti; planiranje unapred; razvoj svog talenta i postizanje uspeha u njemu; prihvatanje i sebe i drugog takvog kakav je bez želje da se neko mora menjati da bi drugom bilo bolje i slično.

LITERATURA

1. Aber, L., Brown, J. L., Jones, S. M., Berg, J., & Torrente, C. (2011). School-based strategies to prevent violence, trauma, and psychopathology: The challenges of going to scale. *Development and Psychopathology*, 23, 411–421.
2. Allenby, B., & Fink, J. (2005). Toward inherently secure and resilient societies. *Science*, 309(5737), 1034–1036.
3. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
4. Becvar, D. S. (Ed.). (2013). *Handbook of family resilience*. New York, NY: Springer.
5. Birkmann, J. (2006). Measuring vulnerability to promote disaster-resilient societies: Conceptual frameworks and definitions. In J. Birkmann (Ed.), *Measuring vulnerability to natural hazards: Towards disaster resilient societies* (pp. 9–54). New York, NY: United Nations University.
6. Blair, C., & Diamond, A. (2010). Biological processes in prevention and intervention: The promotion of self-regulation as a means of preventing school failure. *Development and Psychopathology*, 20(3), 899.
7. Broidy L.M., Nagin D.S., Tremblay R.E., Bates J.E., Brame B., Dodge K.A., Fergusson D., Horwood J.L., Loeber R., Laird R. (2003). Developmental Trajectories of Childhood Disruptive Behaviors and Adolescent Delinquency: A Six-Site, Cross-National Study. *Developmental Psychology*, 39:222–245.
8. Davis, R., Cook, D., & Cohen, L. (2005). A community resilience approach to reducing ethnic and racial disparities in health. *American Journal of Public Health*, 95(12), 2168–2173.
9. Doll, B. (2013). Enhancing resilience in classrooms. In S. Goldstein & R. B. Brooks (Eds.), *Handbook of resilience in children* (pp. 399–410). New York, NY: Springer.
10. Egeland B., Farber E. (1987). Invulnerability among abused and neglected children. In: Anthony E.J., Cohler B.J. (Eds.), *The Invulnerable Child* (pp. 253–288). New York: Guilford.
11. Ellis, B. J., & Boyce, W. T. (2011). Differential susceptibility to the environment: Toward an understanding of sensitivity to developmental experiences and context. *Development and Psychopathology*, 23(1), 1.
12. Eppler, C. (2008). Exploring themes of resiliency in children after the death of a parent. *Professional School Counseling*. 11(3).

13. Garmezy, N. (1981). Children under stress: Perspectives on antecedents and correlates of vulnerability and resistance to psychopathology. In Rabin, A., Aronoff, J., Barclay, A., Zucker, R. (Eds.), *Further explorations in personality*. NY: John Wiley and Sons
14. Gettinger, M., & Stoiber, K. (2009). Effective teaching and effective schools. In C. R. Reynolds & T. B. Gutkin (Eds.), *The handbook of school psychology* (4th ed., pp. 769–790). Hoboken, NJ: Wiley.
15. Hawkins, J. D., Kosterman, R., Catalano, R. F., Hill, K. G., & Abbott, R. D. (2005). Promoting positive adult functioning through social development intervention in childhood: Long-term effects from the Seattle Social Development Project. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 159(1), 25.
16. Hyde-Nolan, M.E. and Juliao, T. (2012) Theoretical Basis for Family Violence. In: Fife, R.S. and Scharger, S. (Eds.), *Family Violence: What Health Care Providers Need to Know* (pp. 5-16). Jones & Bartlett Learning, Ontario.
17. Joseph M. V., John J. (2008). Impact of parenting styles on child development. *Global Academic Society Journal: Social Science Insight*, Vol. 1, No. 5, pp. 16-25.
18. Luthar, S. S. (2006). Resilience in development: A synthesis of research across five decades. In D. Cicchetti & D. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation* (2nd ed., Vol. 3, pp. 739–795). Hoboken, NJ:Wiley.
19. Manly J.T., Kim J.E., Rogosch F.A., Cicchetti D. (2001). Dimensions of child maltreatment and children's adjustment: Contributions of developmental timing and subtype. *Developmental Psychopathology*, 13:759–782.
20. Masten, A. S. (2009). Ordinary magic: Lessons from research on resilience in human development. *Education Canada*. 49 (3): 28-32.
21. Masten, A. S. (2011). Resilience in children threatened by extreme adversity: Frameworks for research, practice, and translational synergy. *Development & Psychopathology*, 23(2), 493-506. Masten, 2013
22. Masten, A. S., & Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from successful children. *American Psychologist*, 53, 205–220.
23. Masten, A. S., Burt, K. B., & Coatsworth, J. D. (2006). Competence and psychopathology in development. In D. Cicchetti & D. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology* (2nd ed., Vol.3, pp. 696–738). Hoboken, NJ:Wiley.
24. Masten, A.S., Reed, M.G.J.(2002). Resilience in Development. In: In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp.74-89). London: Oxford University Press.

25. Masten, A. S. (2014). Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Development, 85*(1), 6–20.
26. Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology, 41*(1–2), 127–150.
27. Obradovic, J., Bush, N. R., Stamperdahl, J., Adler, N. A., & Boyce, W. T. (2010). Biological sensitivity to context: The interactive effects of stress reactivity and family adversity on socio-emotional behavior and school readiness. *Child Development, 81*(1), 270–289.
28. Obradovic, J., Shaffer, A., & Masten, A. S. (2012). Risk and adversity in developmental psychopathology: Progress and future directions. In L. C. Mayes & M. Lewis (Eds.), *The Cambridge handbook of environment in human development* (pp. 35–57). New York, NY: Cambridge University Press.
29. Overton, W. F. (2013). A new paradigm for developmental science: Relationism and relational-developmental systems. *Applied Developmental Science, 17*(2), 94–107.
30. Petty, K. (2009). *Developmental milestones of young children: A Redleaf quickguide*. Minneapolis, MN: Redleaf Press.
31. Sampson, R., Raudenbush, S., & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science, 277*, 918–924.
32. Shackman J.E., Pollak S.D. (2014). Impact of physical maltreatment on the regulation of negative affect and aggression. *Developmental Psychopathology, 26*:1021–1033.
33. Shiner, R. L. & Masten, A. S. (2012). Childhood personality as a harbinger of competence and resilience in adulthood. *Development and Psychopathology, 24*, 507–528.
34. Teisl M., Cicchetti D. (2008). Physical Abuse, Cognitive and Emotional Processes, and Aggressive/Disruptive Behavior Problems. *Social Development, 17*:1–23.
35. Ungar, M. (2013). Resilience after maltreatment: The importance of social services as facilitators of positive adaptation. *Child Abuse & Neglect, 37*(2–3), 110–115.
36. Vanderbilt-Adriance E., Shaw D.S., Brennan L.M., Dishion T.J., Gardner F., Wilson M.N. (2015). Child, Family, and Community Protective Factors in the Development of Children's Early Conduct Problems. *Family Relationships, 64*:64–79.
37. Walsh, F. (2006). *Strengthening family resilience* (2nd ed.). New York, NY: Guilford Press.

38. Yates, T.M., Tyrell, F., Masten, A.S. (2014). Resilience theory and the practice of positive psychology from individuals to societies. In: Joseph, S. (Ed.), *Positive psychology in practice: Promoting Human Flourishing in Work, Health, Education, and Everyday Life*, Second Edition (pp.773-788). New Jersey: Wiley&Sons.
39. Zautra, A., Hall, J., & Murray, K. (2008). Community development and community resilience: An integrative approach. *Community Development*, 39(3), 130-147.

SAŽETAK

Rezilijentnost je najadekvatnije konceptualizovati kao razvojni proces ili dinamički kapacitet umesto statičnog ishoda ili crte. Primenujući ovaj koncept na širok raspon sistema, od dece i porodice do institucija i društva, rezilijentnost se može definisati kao kapacitet dinamičkog sistema za uspešnu adaptaciju na prepreke koje su ugrožavajuće za funkcionisanje, održivost ili razvoj sistema (Yates et al., 2014). Rezilijentni procesi nisu striktno intrapsihički i biološki, nego su pre odraz prenosa ili interakcije između osobe i njene sredine. Tako se svaki stresni događaj obrađuje kroz percepciju i subjektivnu interpretaciju, što utiče na njegov kasniji uticaj. Odgovor na stresni događaj (ponašanje) oblikuje se pod uticajem sredine (socijalne podrške), ali i ličnih faktora (bioloških). Pojedinaac koji se adaptira na stres ne čini to u izolaciji nego u kontekstu raspoloživih resursa, drugih ljudi, porodice, kulture i religije, organizacija, zajednica i društva, koji se takođe prilagođavaju izazovu. Rezilijentnost dece zavisi od snage veza sa roditeljima i drugima koji učestvuju u njihovom vaspitanju.

Cilj istraživanja je ispitivanje prisustva višestrukih zaštitnih faktora u životu deteta. Uzorak su činili deca (N=119), njihovi roditelji (N=130) i vaspitači (N=103) iz predškolske ustanove „Dragoljub Udicki“ u Kikindi. Korišćeni su instrumenti iz drugih istraživanja prilagođeni cilju ovog istraživanja: Upitnik dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja, Upitnik za vaspitače o prepoznavanju nasilja kod pojedinačnog deteta, Upitnik za vaspitače o prepoznavanju zlostavljanog deteta i Upitnik o roditeljskim vaspitnim stilovima i dimenzijama. Rezultati pokazuju da na detetove kognitivne sposobnosti u pogledu prepoznavanja nasilja najveći uticaj ima dimenzija kontrole u roditeljskom stilu. Potvrđeno je da su socijalni status i obrazovanje roditelja jedni od protektivnih faktora kao karakteristika porodice. Istraživanje je pokazalo da bi se skoro 2/3 ispitane dece u nasilnoj situaciji prvo obratilo vaspitaču za pomoć, što ukazuje na značaj edukacije vaspitača kako bi razvijali rezilijentnost dece u predškolskom uzrastu.

Na kraju rada, kao praktične implikacije dobijenih rezultata, predložene su nastavne teme u okviru predmeta *Mentalna higijena* u VŠSSOV u Kikindi. Kako predškolsko dete ne zna da prepozna i objasni svoje strahove, ali ih vrlo lako prepozna u različitim situacijama kada se pojave kod drugih ljudi, naročito u periodima promena (gubitak člana porodice, preseljenje, rođenje novog člana, konflikti u porodici, nasilje u porodici), za vaspitača je veoma bitno da ume da ih prepozna i da nauči dete osnovnim veštinama savladavanja stresnih situacija prilagođenih njegovom uzrastu. Međutim, da bi vaspitači to umeli oni prvo sami moraju da nauče da prepoznaju iste emocije i da sami ovladaju veštinama savladavanja stresnih situacija. Zato je prvi zadatak za studente u okviru nastavnog predmeta *Mentalna higijena* da otkriju svoje veštine savladavanja

stresnih situacija i da prepoznaju veštine sa istim ciljem kod svojih kolega na osnovu odgovora na jednostavna pitanja koja će im pomoći da – (a) osveste sadržaj, značenje i smisao ovih veština; (b) razumeju važnost individualnog izbora veština; (c) prepoznaju povezanost određenih karakteristika ličnosti (visokog/niskog samopouzdanja, visoke/niske samoefikasnosti, dimenzija autentičnosti, samoregulacije na nivou emocija i ponašanja, kognitivnih sposobnosti i slično) sa odabirom vlastitih veština. Sledeći zadatak je da nauče kako da isto postignu kod dece predškolskog uzrasta. Kako deca na ovom uzrastu najbolje uče kroz igru, važno je da studenti organizuju zabavnu aktivnost sa ciljem da prepoznaju kod sebe emociju straha i/ili uznemirenosti i da onda primene izabranu strategiju savladavanja stresne situacije. Važno je deci ponuditi da izaberu strategiju koja im se *najviše sviđa*, što je na ovom uzrastu pokazatelj adekvatnosti strategije, a vaspitač bi trebalo da prepozna, na osnovu karakteristika deteta i poznavanja njegovih porodičnih prilika, da li je ista strategija zaista adekvatna za pojedinačno dete.

Ključne reči: rezilijentnost, dete, nasilje, vaspitači, edukacija.

SUMMARY

Resilience is most adequately conceptualized as a developmental process or a dynamic capacity instead of a static outcome or a trait. By applying this concept to a wide array of systems, from children and family to institutions and society, resilience can be defined as a capacity of a dynamic system for a successful adaptation to obstacles which may threaten the functioning, sustainability or development of a system (Yates et al., 2014). Resilient processes are not strictly intrapsychic and biological, but are rather a reflection of a transition or an interaction between a person and its environment. Therefore, each stressful event is processed through perception and subjective interpretation which affect its later impact. The response to a stressful event (behavior) is shaped under the influence of the environment (social support) and personal factors (biological). An individual adapting to stress does not do that in isolation but within the context of available resources, other people, family, culture and religion, organizations, communities and society, which are also adjusting to the challenge. Children's resilience depends on the strength of their relationships with their parents and other people involved in their upbringing.

The goal of the research was to examine the existence of multiple protective factors in the life of a child. The sample consisted of children (N=119), their parents (N=130) and teachers (N=103) from Preschool Institution "Dragoljub Udicki" in Kikinda. The research team used instruments from other researches adapted to the goal of this research: Questionnaire on children's recognition of peer violence, Questionnaire for kindergarten teachers on recognizing violence in single child, Questionnaire for kindergarten teachers on recognizing an abused child and Questionnaire on parenting styles and dimensions. The results show that the child's cognitive abilities in terms of recognizing violence are mostly influenced by the dimension of control in the parenting style. It was confirmed that the social status and education of parents are among the protective factors as a characteristic of a family. Research has shown that in a violent situation almost 2/3 of the children would first turn to the kindergarten teacher for help, which points out the significance of educating preschool teachers and thus enabling them to develop resilience in children at preschool age.

In the final part of this article, as a practical implication of the results obtained, teaching topics within the course of Mental Hygiene taught at Preschool Teachers' Training College in Kikinda are suggested. Since a preschool child cannot recognize and explain their own fears, but can easily recognize them in various situations when they appear in other people, especially in period of transitions (loss of a family member, moving to a new home, birth of a new family member, conflicts in the family, family violence), it is very important for a

preschool teacher to be able to recognize them and teach the child the basic skills of overcoming stressful situations adjusted to the child's age. However, in order for preschool teachers to know this, they first need to learn how to recognize those very emotions and master the skills of overcoming stressful situations themselves. That is why the first task for students within the course of Mental Hygiene is to uncover their own skills of overcoming stressful situations and to recognize those skills with the same goal in their colleagues based on the answers to simple questions which will help them to – (a) become aware of the contents, significance and meaning of these skills; (b) understand the importance of individual selection of skills; (c) recognize the connectedness between certain personal characteristics (high/low self-esteem, high/low self-efficiency, dimensions of authenticity, self regulation based on emotions and behaviors, cognitive abilities and such) with the choice of one's own skills. Their second task is to learn how to achieve the same in preschool children. Since children at this age learn best through play, it is important for the students to organize a fun activity aimed at recognizing the emotion of fear and/or anxiety in themselves and then apply the chosen strategy of overcoming a stressful situation. It is important to give the children freedom to choose the strategy *they like the most*, which is at this age an indicator of the strategy's adequateness. Based on the child's personality traits and the knowledge of the child's family dynamics, preschool teacher should be able to assess whether that strategy is in fact adequate for the child in question.

Key words: resilience, child, violence, preschool teachers, education.

VASPITAČ I ZLOSTAVLJANO DETE

MR SRBISLAVA PAVLOV²

Apstrakt: *Namena ovog istraživanja je da pokaže da su vaspitači dece predškolskog uzrasta kompetentni za prepoznavanje zlostavljanog i zanemarenog deteta. Ukupan prigodan uzorak je činilo 103 ispitanika, vaspitača Predškolske ustanove „Dragoljub Udicki“ iz Kikinde. Korišten je Upitnik za vaspitače o prepoznavanju zlostavljanog deteta (VASP_1) koji predstavlja adaptaciju upitnika Recognizing Child Abuse: What Parents Should Know. Istraživanjem je utvrđeno da ispitanici prepoznaju oblik ili kombinaciju oblika zlostavljanja na osnovu postavljenih tvrdnji kao indikatora potencijalne potrebe zaštite deteta na osnovu njegovog ponašanja ili ponašanja roditelja/staratelja. Najlakše se prepoznaju indikatori fizičkog zlostavljanja. Dobijeni nalazi ukazuju na mogućnost inkorporiranja sadržaja koji se odnose na porodično nasilje, zanemarivanje i zlostavljanje deteta u programe visokoškolskih ustanova u vidu odgovarajućih nastavnih sadržaja u okviru pedagoške grupe predmeta, a u cilju razvijanja kompetencija studenata – budućih vaspitača, za prepoznavanje indikatora potencijalne potrebe zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja.*

Ključne reči: *vaspitač, kompetencije, indikatori zlostavljanosti i zanemarenosti deteta.*

UVOD

Profesija vaspitača nosi sa sobom veliku odgovornost. Ona podrazumeva profesionalca u oblasti vaspitanja i obrazovanja predškolske dece koji mora biti visokoobučen i kompetentan za odgovoran rad sa decom ranih uzrasta. Danas smo, nažalost, svedoci brojnih slučajeva porodičnog nasilja koji često imaju i fatalan ishod.

Nasilju u porodici su najčešće izložene žene ali se žrtvama uvek smatraju i deca, bilo da je u pitanju neposredna ili posredna viktimizacija. Neposredno viktimizirano dete je direktna žrtva nasilja, a dete koje je svedok nasilja u

---

² srbislavapavlov@yahoo.com

porodici smatra se posredno viktimiziranim. Dete sa iskustvom nasilja u porodici često ispoljava ponašanje koje nije u skladu sa njegovim uzrastom – može biti previše agresivno ili mirno, izuzetno povučeno i tiho ali i značajno uplašeno i hiperaktivno (Stevković, 2006). Deca izložena nasilju moraju da uče i da rastu uprkos osećaju straha i pretnje. Moraju se prilagoditi ovoj atmosferi straha. No, osećaj straha i neurofiziološko prilagođavanje njemu mogu izazvati promene u fiziološkom, emotivnom, kognitivnom i socijalnom funkcionisanju (Parry, 2001). Deca veoma često ispoljavaju i disocijativne reakcije kao odgovor na nasilje u porodici. Ove reakcije mogu biti u formi emocionalne nereaktivnosti, pasivnosti ili poslušnosti, bežanje u svet mašte, izbegavanje razgovora o iskustvu nasilja ili pričanje o tome kao da se to dešava nekom drugom. Ono što zabrinjava u vezi s decom sa iskustvom nasilja u porodici jeste činjenica da hronična izloženost nasilju može dovesti do reakcija koje deca koriste kako bi odgovorila na nasilje, a one vremenom postaju stalne karakteristike njihove ličnosti. Deca koja na nasilje reaguju preteranom pobuđenošću mogu postati agresivna, hiperaktivna, nepažljiva. Deca koja na nasilje odgovaraju disocijativnim simptomima mogu postati povučena, anksiozna, sklonija psihosomatskim reakcijama, zavisna i bespomoćna (Pantelić i Pavlov, 2015). Dečji vrtić je mesto gde se može prepoznati traumatizovano dete – dete sa iskustvom nasilja u porodici. Prevencija, kao i rano prepoznavanje zlostavljanog i zanemarenog deteta i rana intervencija rezultira većom verovatnoćom da će dete izrasti u emocionalno, kognitivno i socijalno funkcionalnu jedinku (Perry, 2001, prema Pantelić i Pavlov, 2015). Iz tog razloga, neophodno je da vaspitači budu senzibilisani na problematiku nasilja u porodici, na sve moguće posledice koje iskustvo nasilja u porodici može ostaviti na dete, kao i da prepoznaju indikatore potencijalne potrebe za zaštitom deteta.

TEORIJSKA RAZMATRANJA

INDIKATORI POTENCIJALNE POTREBE ZAŠTITE DETETA

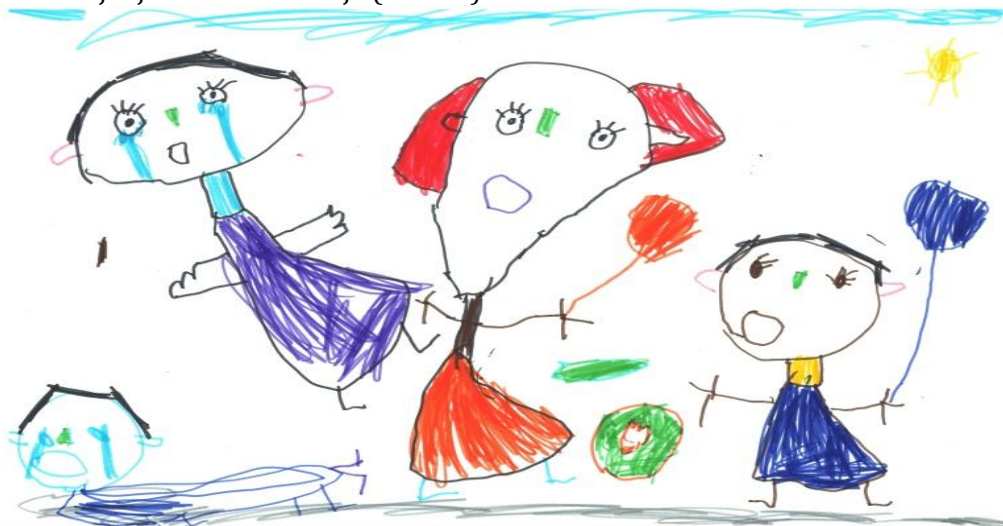
Obrazovni sistem ima značajnu ulogu u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Prevažodno, ta uloga se ogleda u prevenciji, otkrivanju, u prikupljanju podataka za sistem socijalne zaštite i pravnog sistema i kao podrška u tretmanu i praćenju.

Zahvaljujući dužini vremena koje dete provodi u vrtiću, kao i čestim kontaktima koje vaspitač ostvaruje sa porodicom deteta, omogućena je prevencija i rano otkrivanje zlostavljanja i zanemarivanja. Vaspitač ima brojne uloge. Jedna od njih je i uloga edukatora (Krnjaja i Miškeljin, 2006). Međutim, ova uloga ne pretpostavlja samo ulogu vaspitača prema detetu – ona je šira. Vaspitač je taj koji edukuje i roditelje podižući njihovu pedagošku kulturu i osnažujući ih u roditeljskim kompetencijama. Vaspitač i pedagoško-psihološka služba senzibilizacijom roditelja, staratelja i drugih članova porodice kroz roditeljske

sastanke, predavanja, tribine, radionice usmerene na prepoznavanje i otkrivanje bilo koje forme nasilja nad decom, deluju preventivno u odnosu na potencijalno zlostavljanje i zanemarivanje deteta predškolskog uzrasta. Takođe, pedagoško-psihološka služba i vaspitač pružaju savete i pomoć roditeljima u vaspitanju, individualno rade sa decom iz problematičnih porodica, upućuju decu i njihove porodice na usluge zdravstvenog i sistema socijalne zaštite radi pružanja adekvatne pomoći (Žegarac i sar., 2001).

Vaspitači su, pored prikupljanja opštih podataka o detetu, u prilici i da dete *posmatraju* i uoče početne znake zlostavljanja – povećan stepen agresivnosti, hiperaktivnost, povlačenje u sebe, bespomoćnost, te da u saradnji sa psihološko-pedagoškom službom pokušaju da otkriju uzroke i pruže podršku u tretmanu i praćenju (Žegarac i sar., 2001). Upravo promene u funkcionisanju deteta daju signal vaspitačima da postoji potreba za zaštitom deteta. Takođe, razgovor sa detetom, analiza dečjih produkata, kao i razgovor sa roditeljima/starateljima i bližim članovima porodice omogućava vaspitaču da stekne jasniju sliku o problemu sa kojim se dete suočava. Međutim, kako bi se izbegle negativne posledice po dete, preporučuje se krajnja obazrivost. Ovo ne znači odlaganje reakcije i delanja, nego neophodnost da se svaka indicija dobro proveriti iz više izvora. Svi dobijeni podaci predstavljaju profesionalnu tajnu i mogu se staviti na raspolaganje samo službenim licima angažovanim u postupcima zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja (ibidem).

Slika 1: Crtež predškolskog deteta (pripremno-predškolska grupa) na temu „Nasilje“, flomasteri

Fazu tretmana i praćenja treba realizovati tako da ovaj postupak dete ne oseti, kao i da on ne obeleži dete. Neophodno je raditi na davanju podrške detetu u

cilju jačanja njegovih odbrambenih sposobnosti, prevazilaženju problema i vraćanja samopoštovanja, kao i davanju podrške porodici i jačanju njenih potencijala.

NASILJE NAD DECOM U PORODICI

Dete dolazi na svet kao najbepomoćnije biće na planeti. S obzirom na razvojne specifičnosti deteta, porodica, kao primarna zajednica u kojoj dete raste i razvija se, predstavlja uticajan i važan činilac delovanja na dete. Emocionalni odnosi koji se ostvaruju unutar porodice su intezivni, interakcija između članova dugotrajna i raznovrsna, a uzajamna zavisnost i uticaji veliki. Porodica kreira bliskost, osećaj pripadnosti i sigurnosti. Međutim, nije u svim porodicama tako. U nekim porodicama dete doživljava viktimizaciju, posrednu ili neposrednu. S obzirom na kontekst gde se nasilje dešava, porodično nasilje, ubrajajuću tu i zlostavljanje i zanemarivanje deteta, vrlo dugo je bilo tabu. Nasilje nad decom možemo posmatrati kao niz nehumanih odnosa – zapostavljanje, zanemarivanje i zlostavljanje. U savremenoj literaturi najčešće nailazimo na sintagmu *zloupotreba i zanemarivanje dece* (engl. *child abuse and neglect*) koja je sveobuhvatna i objedinjuje sve oblike nasilja nad decom (Stevković, 2006).

Zlostavljanje dece predstavlja veoma osetljivu temu – s jedne strane postoji poštovanje porodičnog integriteta i privatnosti (Miljević-Ričički, 1995), zazor od „mešanja“ u tuđe porodične stvari, dok s druge postoji potreba da se dete zaštiti. Zlostavljanje se dešava svuda – ono nije uslovljeno geografskim, kulturološkim, socijalnim niti materijalnim uslovima. Ono je staro koliko i ljudska civilizacija. Nažalost, tek krajem 19. veka javljaju se prvi dokumenti vezani za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, a tokom 20. veka dolazi do širenja stava da zloupotreba i zanemarivanje dece moraju biti sankcionisani i adekvatno tretirani (Chadwick, 1999; Krugman, 1999, prema Pejović–Milovančević i sar., 2001). Savremeni aspekt definisanja ove pojave uslovljen je potrebama, interesima i osobenostima ličnosti deteta. Nasilje nad decom predstavlja kontinuum nehumanih odnosa koji se kreće od zapostavljanja – nedovoljne brige za razvojne potrebe i ličnost deteta, preko zanemarivanja – odsustva ili nedovoljne mogućnosti za zadovoljavanje razvojnih i osnovnih potreba i socijalne sigurnosti deteta, do zlostavljanja – ugrožavanja psihičkog i fizičkog integriteta ličnosti deteta i napad na njegovu samosvojnost i posebnost (Milosavljević, 1998, prema Stevković, 2006).

Konvencija o pravima deteta (Convention on the Rights of the Child) usvojena na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 1989. Godine, u članu 19. govori o zaštiti deteta od svakog oblika nasilja – fizičkog i mentalnog nasilja, povređivanja ili zlostavljanja, zapostavljanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje. Zaštitne mere treba da uključuju efikasne postupke za donošenje socijalnih programa za obezbeđivanje

neophodne podrške detetu, kao i onima koji se o detetu staraju, ali i drugih oblika zaštite i sprečavanja, utvrđivanja, prijavljivanja, kao i prosleđivanja, istrage, postupanja i praćenja slučajeva do obraćanja sudu (*Konvencija o pravima deteta*, n.d.: 17–18). Konvencija ne definiše pojedine negativne oblike ponašanja (Hrabar, 2001), jer u većini studija i istraživanja, kao i u praksi, operacionalizacija ovih pojmova nije precizna. Do toga dolazi najverovatnije iz razloga što se oni vrlo često preklapaju, dok kriterijumi razlikovanja pojedinih oblika ugrožavanja dece nisu jedinstveni (White i sur., 1987. i drugi, prema Ajduković i Pečnik, 1994). U *Opštem protokolu za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja* data je opšta definicija zloupotrebe deteta koja je u skladu sa definicijama usvojenim na Konsultaciji o sprečavanju zloupotrebe dece u Svetskoj zdravstvenoj organizaciji u Ženevi, 1999. godine, a koje je prihvatilo i Međunarodno udruženje za prevenciju zloupotrebe i zanemarivanja dece (ISPCAN) u dokumentu *Intersektorski pristup zlostavljanju dece*. Po ovoj definiciji, zloupotreba ili zlostavljanje deteta obuhvata sve oblike fizičkog ili emocionalnog zlostavljanja, seksualnu zloupotrebu, zanemarivanje ili nemaran postupak, kao i komercijalnu ili drugu eksploataciju, što dovodi do stvarnog ili potencijalnog narušavanja detetovog zdravlja i ugrožavanja detetovog razvoja ili dostojanstva u okviru odnosa koji uključuje odgovornost, poverenje ili moć.

„Zlostavljanje dece se definiše kao svaka forma fizičkog i/ili emocionalnog lošeg postupanja, seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja ili zanemarujućeg postupanja ili komercijalnog ili drugog vida eksploatacije, što rezultira realnim ili potencijalnim nanošenjem štete zdravlju dece, preživljavanju i razvoju digniteta u kontekstu saodnosa odgovornosti, poverenja i moći“ (*Report of the consultation on child abuse prevention*, 1999, prema: Batić i Akimovska Maletić, 2011).

Pod pojmovima *zlostavljanje, zloupotreba, zanemarivanje, zapuštanje, osujećenje razvojnih potreba, eksploatacija* i slično podrazumevamo neadekvatne odnose prema deci koji štete njihovom razvoju. Pojam zloupotrebe obuhvata one odnose prema deci u kojima se ona koriste zbog interesa i potreba drugih osoba na račun potreba, interesa i ličnosti same dece (Žegarac i sar., 2001), odnosno sve ono što „pojedinci, institucije ili procesi čine ili ne čine, a što direktno ili indirektno škodi deci ili oštećuje njihove izgleda za bezbedan i zdrav razvoj ka odraslom dobu“ (Pejović–Milovančević i sar., 2001). U najširem smislu, zloupotrebu možemo klasifikovati kao: fizičko zlostavljanje, seksualno zlostavljanje, psihološko (emocionalno) zlostavljanje i zanemarivanje (Chadwick, 1999; Krugman, 1999; Newberger, 1991, prema Pejović–Milovančević i sar., 2001).

Izraz *zlostavljanje* koristimo za označavanje onih događaja, situacija, stanja ili ponašanja kojima se povređuje integritet i oštećuje razvoj deteta. Ono je

obuhvatnije i direktnije ukazuje na povezanost raznovrsnih štetnih odnosa prema deci jer obuhvata fizičke i psihičke aspekte. Zlostavljanje se manifestuje kroz pojavne oblike fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja i zanemarivanja. Dete može biti zlostavljano nanošenjem povrede ili oštećenja, ali, takođe, i nečinjenjem radnji koje čuvaju dete od povrede. Deca mogu biti zlostavljana u porodici koja se stara o njima – biološka ili hraniteljska, ili u okviru institucije ili zajednice u kojoj borave, kako od strane poznatih, tako i od nepoznatih osoba (Žegarac i sar., 2001).

Pod *zapoštavljanjem* podrazumeva se nedovoljna briga za razvojne potrebe deteta i njegovu ličnost. Zanemarivanje predstavlja odsustvo ili nedovoljno zadovoljavanje razvojnih i osnovnih potreba i socijalne sigurnosti deteta, dok je zlostavljanje ugrožavanje psihičkog i fizičkog integriteta ličnosti deteta (Milosavljević, 1998, prema Mošković, 2015).

Slika 2: Crtež predškolskog deteta (pripremno-predškolska grupa) na temu „Nasilje“, flomasteri

U savremenoj stručnoj literaturi koja se bavi problemom zanemarivanja i zlostavljanja, kako ističe Vedrana Ždero, najčešće se razlikuje telesno, seksualno i psihičko zlostavljanje dece, zanemarivanje dece i izloženost nasilju među roditeljima (Ždero, 2005). Jedna vrsta zlostavljanja i zanemarivanja nosi u sebi i drugu vrstu zlostavljanja. Veoma često fizičko zlostavljanje je udruženo sa emocionalnim zlostavljanjem. Zanemarivanje se javlja udruženo sa gotovo svim formama zlostavljanja (Chadwick, 1999; Krugman, 1999; Newberger, 1991, prema Pejović–Milovančević i sar., 2001).

Vulf (Wolfe) definiše zlostavljanje kao vaspitni stil u porodici u kome roditelj koristi negativne, neodgovarajuće metode kontrole svog deteta (Wolfe, 1987, prema Ajduković, 2001).

Adinda Dulčić, ističući složenost pojave zlostavljanja i zanemarivanja dece, smatra da se ono javlja kao posledica nezrele interakcije socio-kulturnih faktora

na sledećim nivoima: društvo, porodica, roditelj i dete. Na ovu pojavu utiču: individualno-psihički faktori roditelja i deteta – agresivnost, depresija, teskoba, emocionalna nezrelost i slaba kontrola srdžbe roditelja; poteškoće u porodičnim odnosima – problemi u braku, iskustvo zlostavljača kao zlostavljanog u detinjstvu; socijalno-ekonomski status porodice i uticaji okruženja u kojem porodica živi (Dulčić, 2001).

Faktori rizika za nastanak ili ponavljanje zlostavljanja i zanemarivanja su: mlađi dečji uzrast, karakteristike roditelja/staratelja – emocionalna nestabilnost, zloupotreba supstanci, nedostatak socijalne podrške, prisustvo nasilja unutar porodice i već ranije prijavljeno zlostavljanje i zanemarivanje (Pejović-Milovančević i sar., 2001).

Fizičko zlostavljanje

Primena telesnih kazni u disciplinovanju dece bila je često prisutna u istoriji ljudske civilizacije i vrlo često opravdavana kao metod vaspitanja, tako da nije ni smatrana vidom nasilničke demonstracije moći nad bespomoćnim, slabijim i nedužnim bićem kao što je dete (Stevković, 2006).

Po nekim autorima, fizičko i psihičko zlostavljanje se uzajamno uslovljavaju, te ih nije neophodno razdvajati i posebno definisati. Po Milosavljeviću, fizičko nasilje nad decom obuhvata takve odnose i ponašanja od strane roditelja kojim se primenom fizičke sile, sa ili bez upotrebe drugih sredstava, nanose ozlede ili rane i ugrožava zdravlje ili život maloletne osobe ili se izazove smrt deteta (Milosavljević, 1998, prema Stevković, 2006). Takođe, u literaturi nailazimo na definiciju fizičkog zlostavljanja koja podrazumeva fizička činjenja – udaranje, trešenje, šutiranje, bacanje, davljenje, gušenje, trovanje, paljenje ili poparivanje i slična dela koja izazivaju ili mogu izazvati fizičke povrede ili smrt deteta. Takođe, fizička povreda se može naneti detetu i kada roditelj/staratelj namerno izaziva simptome bolesti kod deteta (Žegarac i sar., 2006). Nasilno hranjenje, grubo presvlačenje, grubo postupanje sa detetom u dojenačkom uzrastu takođe se smatra fizičkim zlostavljanjem (Miljević-Ridički, 1995). Smatra se da fizičko zlostavljanje deteta može početi već u prenatalnom periodu u vidu „fizičkog napada“ kao odgovora na pokrete fetusa; zanemarivanje i nezaštićivanje fetusa od alkohola, nikotina, droga i drugih štetnih uticaja; namerno izazivanje pobačaja dizanjem teških predmeta i slično (Condon, 1986, prema Miljević-Ridički, 1995).

Znake fizičkog zlostavljanja je najlakše uočiti i prepoznati. Postoje određeni indikatori koji ukazuju da je dete fizički maltretirano.

Fizički indikatori podrazumevaju:

- „1. intrakranijalno krvarenje u odsustvu teške dokumentovane povrede; subracionidne ili druge intrakranijalne hemoragije bez odgovarajućeg objašnjenja o slučajnoj povredi;

2. intraabdominalnu traumu u odsustvu teške dokumentovane povrede; frakture lobanje bez podatka o odgovarajućoj slučajnoj povredi;

3. povrede mekog tkiva:

a) višestruke modrice različitog stadijuma starosti na velikoj površini tela, masnice, rane, poderotine (naročito kod dece koja nisu prohodala) na mestima koja nisu koščata kao što je zadnjica, donji deo leđa, genitalije, unutrašnja strana butine, obrazi, ušna školjka, usta, vrat, ispod ruku, frenulum; otisak ugriza odrasle osobe;

b) tragovi vezivanja: povrede na vratu, skočnom ili ručnom zglobu; poderotine od konopca; povrede koje nastaju prilikom gutanja ili zapušavanja usta; modrice kružnog oblika od vezivanja; otisci ili poderotine kružnog oblika koji sugerišu izazvanu povredu;

c) povrede oka bez odgovarajućeg objašnjenja o slučajnoj ili drugoj povredi; hemoragije mrežnjače, naročito ukoliko su ostali dokazi o namernom povređivanju u predelu glave prisutni; modro oko; odvojena mrežnjača; petecija ili druga krvarenja oka; katarakta; naprasni gubitak oštine vida; zenice fiksirane, proširene ili nereaktivne na svetlost; oči ne prate pokrete;

d) povrede ušiju bez odgovarajućeg objašnjenja: naprasni gubitak sluha; "karfiolsko" uvo; modrice na ušima ili području oko ušiju; petecija u uhu; krv u ušnom kanalu;

e) povrede nosa bez odgovarajućeg objašnjenja: devijantni septum; sveža ili zgrušana krv u nozdrvama; koren nosa savijen ili otečen;

f) povrede usta bez odgovarajućih objašnjenja: zubi koji su polomljeni ili nedostaju usled udara u usta; modrice u uglovima usta i poderotine frenuluma, gornje i donje usne ili jezika – indikativno za zapušavanje usta; petecija u nozdrvama, oko nosa, ili blizu uglovima usta – može biti indikativna za gušenje rukama ukoliko je dete prestalo da diše;

4. povrede skeleta:

a) višestruki prelomi različitog stadijuma starosti; ponovljeni prelomi iste kosti; spiralni prelomi (naročito femur, tibia, podlaktice ili humerusa);

b) prelomi kod dece koja nisu prohodala;

c) prelom rebara, naročito kod dece mlađe od tri godine;

d) komadi kosti kod kostiju koje su povezane sa laktom ili kolonom, izazvane trganjem ili trešenjem;

5. opekotine, naročito od cigareta ili čiji oblik ukazuje na upotrebljeni predmet (pegla, grejalica, opekotine od vrele vode).“ (Žegarac i sar., 2006).

Bihevioralni indikatori podrazumevaju nošenje neodgovarajuće odeće s obzirom na vremenske uslove kako bi se pokrilo telo, nelogična objašnjenja roditelja ili samog deteta kako je došlo do povrede (Žegarac, 2004, prema Stevković, 2006).

Pod porodičnim indikatorima podrazumeva se postojanje drugih oblika nasilja u porodici – partnersko, prema starima (ibidem). Takođe, ukoliko roditelj ili druga odrasla osoba koja se stara o detetu daje protivrečna, neuverljiva ili uopšte ne daje objašnjenja za detetove povrede, opisuje dete kao „zlo“ ili na drugi vrlo negativan način, strogo fizički kažnjava dete ili je i sama kao dete bila zlostavljana, možemo posumnjati na fizičko zlostavljanje deteta.

Indikativno ponašanje koje ukazuje na fizičko zlostavljanje su: samodestruktivno ponašanje; povučенost ili agresivnost – ekstremi u ponašanju; nelagoda pri fizičkom kontaktu; dolazak u školu ranije ili kašnjenje, kao da se boji ići kući; hronično bežanje od kuće; žali se na bolove ili se kreće sa nelagodnom (Buljan Flander i Ćosić, 2003), deluje kao da se plaši roditelja i buni se ili plače kad dođe vreme da iz vrtića/škole ide kući, ustukne kada mu priđe odrasla osoba ili prijavljuje povredu koju mu je naneo roditelj ili druga odrasla osoba koja se o njemu stara.

Ljiljana Stevković (2006) ukazuje da postojanje ovih indikatora ne znači neminovno da zlostavljanje postoji, kao što njihovo odsustvo ne znači da zlostavljanje ne postoji. Oni služe da ukažu da neko dete možda jeste žrtva zlostavljanja (Stevković, 2006), te bi bilo bolje koristiti izraz *indikator potencijalne potrebe za zaštitom deteta* (Buljan Flander i Ćosić, 2003).

Emocionalno i/ili psihičko zlostavljanje

Kad je reč o psihičkom i emocionalnom zlostavljanju, najpre je neophodno napraviti terminološko razgraničenje s obzirom da O'Hagan razlikuje psihičko i emocionalno zlostavljanje kao zasebne koncepte. Emocionalno zlostavljanje se odnosi na trajno, ponavljajuće, neprikladno emocionalno odgovaranje na detetovo izražavanje emocija i prateće ponašanje koje inhibira kapacitet deteta za spontano, pozitivno i odgovarajuće emocionalno izražavanje. Psihičko zlostavljanje predstavlja trajno, ponavljajuće, neprikladno ponašanje koje oštećuje ili značajno smanjuje kreativni i razvojni potencijal važnih mentalnih sposobnosti i procesa deteta (inteligenciju, pamćenje, prepoznavanje, percepciju, pažnju, jezik i moralni razvoj). Ipak, sam autor ističe da se ta dva oblika zlostavljanja učestalo javljaju zajedno (O'Hagan, 1993, prema Ždero, 2005).

Psihičko i/ili emocionalno nasilje nad decom veoma često se javlja udruženo sa seksualnim i fizičkim nasiljem, a može se javiti i samostalno. Činjenica da ovaj vid nasilja ne rezultira vidljivim posledicama otežava otkrivanje ovog vida nasilja i ne umanjuje opasnost koju isti ostavlja u vidu posledica na psihofizički razvoj deteta. „Emocionalno zlostavljanje podrazumeva propust u obezbeđivanju razvojno odgovarajuće podržavajuće sredine, uključujući dostupnost primarne figure vezivanja, tako da dete može da razvije stabilan i pun opseg emocionalnih i socijalnih kompetencija koje odgovaraju njegovom ličnom potencijalu u društvenom kontekstu u kome živi” (*Report of the consultation on child abuse prevention*, 1999, prema Batić i Akimovska Maletić, 2011). Milosavljević pod psihičkim nasiljem nad decom smatra takav odnos ili ponašanje roditelja kojima se zapostavlja, ugrožava, potcenjuje, vređa ili verbalno napada ličnost deteta i ispoljavaju negativna osećanja prema njemu ili se dete lišava podrške (Milosavljević, 1998, prema Stevković, 2006).

Vedrana Ždero (2005) ističe da su Garbarino i saradnici (Garbarino i sur.) dali najrašireniju definiciju psihičkog zlostavljanja i zanemarivanja dece, a koju su dalje razvijali Brasar i saradnici (Brassard i sur.) i koja glasi: "Psihičko zlostavljanje i zanemarivanje predstavlja počinjenje radnji ili propuštanje postupaka koji se procjenjuju kao psihološki štetni na temelju kombinacije društvenih standarda i stručnog mišljenja. Takva ponašanja čine pojedinci ili skupine odraslih osoba koje su po svojim obilježjima (npr. dobi, statusu, znanju) u poziciji moći u odnosu na dijete. Takva ponašanja, neposredno ili naknadno, oštećuju bihevioralno, kognitivno, afektivno ili fizičko funkcioniranje djeteta" (Ždero, 2005).

Emocionalno zlostavljanje možemo definisati i kao ponavljana činjenja ili nečinjenja roditelja ili staratelja koja mogu da izazovu ozbiljne i trajne ponašajne, kognitivne, afektivne i druge mentalne smetnje u detetovom emocionalnom razvoju. Takođe podrazumeva ponašanja koja razvijaju doživljaje bezvrednosti, odbačenosti i neadekvatnosti kod deteta. Emocionalno zlostavljanje podrazumeva i razvojno i uzrasno neodgovarajuća očekivanja od deteta ili učestalo zastrašivanje i izazivanje nesigurnosti, kao i eksploataciju i korupciju (Žegarac, 2006). Emocionalno zlostavljanje predstavlja obrazac ponašanja odraslih koji destruktivno deluje na detetov emocionalni razvoj i socijalnu kompetenciju, kao i na osećaj sopstvene vrednosti. Najčešće se radi o ponovljenim oblicima ponašanja što ima kumulativni efekat.

U literaturi najčešće nailazimo na šest kategorija psihičkog zlostavljanja i zanemarivanja:

1. Odbijanje i ponižavanje (*spurning*) podrazumeva verbalno i neverbalno ponašanje roditelja/staratelja koje ponižava ili odbija dete, a koje razvija osećaj bezvrednosti, poniženja i uskraćenog dostojanstva – potcenjivanje, ponižavanje, otvoreno neprijateljsko i odbijajuće postupanje prema detetu; posramljivanje i/ili ismevanje deteta kada pokazuje normalne emocije kao što su privrženost, tuga ili strah; konstantno izdvajanje jednog deteta radi kritikovanja i kažnjavanja, uskraćivanja nagrada; javno ponižavanje, korišćenje pogrđnih imena za dete;
2. Terorisanje i pretnje podrazumevaju preteće roditeljsko/ starateljsko ponašanje, mogućnost da se dete fizički povredi, ubije, napusti ili dovede u opasnu situaciju – dovođenje deteta u nepredvidive i uznemiravajuće okolnosti; dovođenje deteta u opasne situacije; postavljanje rigidnih i nerealnih zahteva detetu pod pretnjom gubitka (uglavnom se ovo odnosi na figuru privrženosti, ljubimca, igračku i sl.), štete ili opasnosti ako oni nisu zadovoljeni; pretnja ili izvršenje nasilja nad detetom, pretnja ili izvršenje nasilja nad detetovim voljenim osobama ili objektima.

3. Izolacija podrazumeva ponašanje roditelja/staratelja koje sprečava dete u uspostavljanju razvojno uobičajenih socijalnih veza sa decom i odraslima u okviru domaćinstva i/ili van njega. Izolacija uključuje zatvaranje ili postavljanje nerazumnih ograničenja detetovoj slobodi kretanja, kao i sprečavanje socijalnih kontakata sa vršnjacima i odraslima u zajednici;

4. Iskorištavanje (eksploatacija) i korupcija (*exploiting and corrupting*) podrazumevaju navođenje na socijalno neprihvatljivo i destruktivno ponašanje (autodestruktivno, antisocijalno, kriminalno, devijantno ili drugo maladaptivno ponašanje). Odnose se na modeliranje, dopuštanje ili ohrabrivanje antisocijalnog ponašanja – prostituciju, dečju pronografiju, kriminalne aktivnosti, zloupotrebu supstanci, nasilno ponašanje i slično; podsticanje, dopuštanje ili ohrabrivanje razvojno neodgovarajućeg ponašanja – „dete roditelj” (parentifikacija), infantilno ponašanje, proživljavanje roditeljevih neispunjenih snova; primoravanje ili podsticanje na gubitak razvojno adekvatne autonomije ličnosti kroz ekstremnu umešanost, sveprisutnost i/ili dominaciju: nedopuštanje detetu da razvija svoja shvatanja, osećanja i želje; potpuno rukovođenje detetovim životom i ograničavanje kognitivnog razvoja;

5. Ignorisanje (emocionalno odbijanje, nedostupnost) podrazumeva postupke roditelja/staratelja koji ne obraćaju pažnju na detetove potrebe i pokušaje interakcije (ne pokazuju emocije, brigu i ljubav za dete), kao i nepokazivanje emocija u interakciji s detetom. Uključuje nedostatak uključenosti i povezanosti s detetom zbog nedostatka kapaciteta ili motivacije; ostvarivanje interakcije s detetom samo kada je to nužno neophodno; nemogućnost pokazivanja emocija, brige i ljubavi za dete; kao i nepouzdanost i nekonzistentno roditeljstvo;

6. Zanemarivanje obrazovanja i mentalnog i fizičkog zdravlja deteta podrazumeva ponašanje roditelja/staratelja kojim se ne zadovoljavaju medicinske, mentalne i obrazovne potrebe i problemi deteta. Uključuje odbijanje ili neomogućavanje i ignorisanje potrebe za tretmanom ozbiljnih emocionalnih i bihevioralnih problema ili potreba deteta; ignorisanje, odbijanje ili neomogućavanje tretmana za ozbiljne fizičke/zdravstvene potrebe i probleme deteta, odbijanje i neomogućavanje i ignorisanje potrebe za rešavanje obrazovnih potreba i potreba deteta (*Office for the Study of the Psychological Rights of the Child*, prema Hart i sur., 1996, vidi kod: Ždero, 2005; Žegarac i sar., 2006).

Prisustvo deteta zlostavljanju u porodici predstavlja vid psihičkog nasilja. Hirjan i Singer, kao najekstremnije vidove psihičkog nasilja navode pored izazivanja gađenja i pljuvanja u usta, preterano zastrašivanje i zatvaranje u podrum (Hirjan i Singer, 1971, prema Stevković, 2006). Kao oblik emocionalnog zlostavljanja javlja se i manipulacija detetom (Gabrino, 1994, prema Batić i Akimovska Maletić, 2011), koja se odnosi na manipulaciju detetovim osećanjima u cilju

rešavanja nekih problema roditelja, a koja za osnovu ima nerešen partnerski odnos. Često se javlja tokom i nakon razvoda, kao i razdvajanja roditelja (Batić i Akimovska Maletić, 2011). Autorke Konstantinović-Vilić i Nikolić-Ristanović ukazuju na postojanje oblika psihičkog nasilja koji, naizgled, ne deluju kao takvi: stanovanje u malom prostoru u kojem je dete konstantno izloženo duvanskom dimu, upućivanje deteta da stalno gleda TV kako ne bi smetalo roditeljima i slično (Konstantinović-Vilić i Nikolić-Ristanović, 2003, prema Stevković, 2006). Kao fizičke pokazatelje emocionalnog zlostavljanja, autorke Gordana Buljan Flander i Ivana Ćosić (2003) navode poremećaje u govoru; kašnjenje u fizičkom razvoju; zavisnost i povećanje ozbiljnosti postojećih stanja, kao što su astma ili alergije.

Indikativno ponašanje deteta koje ukazuje na ovu kategoriju zlostavljanja može biti: poremećaj navika – ljuljanje, sisanje prsta, i slično; antisocijalno ili destruktivno ponašanje; pasivnost ili agresivnost – ekstremi u ponašanju; delinkvencija; kašnjenje u razvoju (Buljan Flander i Ćosić, 2003). Dete je emocionalno nestabilno, teško se koncentriše, često zauzima odbrambeni ili neprijateljski stav prema svakome ne bi li sebe emocionalno zaštitilo (Stevković, 2006). Preterano je starmalo – ponaša se kao roditelj drugoj deci ili preterano infantilno, zaostaje u fizičkom ili emotivnom razvoju, mogući su pokušaji samoubistva i izjave da nije vezano za roditelje. Indikatori su slični kao kod fizičkog nasilja.

Seksualno zlostavljanje

Ljiljana Stevković naglašava da, ako je uopšte moguće napraviti gradaciju nasilja koje nad detetom izvrši neka osoba od poverenja, onda seksualno zlostavljanje predstavlja najtraumatičnije i najteže iskustvo koje dete može da preživi (Stevković, 2006). Žrtve seksualnog zlostavljanja mogu biti deca od rođenja pa do kraja adolescencije. U povećanom riziku su deca uzrasta od 4 do 9 godina zbog svoje nezrelosti, naivnosti i poverenja koje imaju u odrasle osobe (Stevanović, 2002, prema Stevković, 2006).

Seksualno nasilje može se definisati u užem i širem smislu. Milosavljević smatra da je seksualno nasilje u užem smislu svaki vid zadovoljavanja seksualnih potreba i nagona primenom fizičke, psihičke ili neke druge sile ili nadmoći. U širem smislu podrazumeva "svaki vid verbalnog, gestovnog ili fizičkog kontakta sa seksualnim sadržajem najmanje dve osobe bilo kog pola, na skali od seksualnih poruka, lascivnih reči, priča i ponuda do naglašenog pokazivanja seksualnih simbola, dodirivanja, pokušaja ili ostvarenog seksualnog odnosa i silovanja, ukoliko je rezultat nevoljnog i neprihvaćenog stava bilo kog učesnika u ovim odnosima, kada su u pitanju odrasle osobe, i nezavisno od postojanja ili nepostojanja volje, htenja i saznanja kada je objekat ovih odnosa maloletna osoba" (Milosavljević, 1998, prema Stevković, 2006).

Fizički pokazatelji seksualne zloupotrebe su:

- a) genitalne ili analne povrede i krvarenje;
- b) genitalni bol ili svrab i venerične bolesti;
- c) povreda analnog, oralnog ili genitalnog tkiva;
- d) pocepana ili flekava odeća (mrlje od krvi);
- e) poremećaj spavanja;
- f) gubitak apetita - poremećaj ishrane;
- g) enureza, enkopreza;
- h) teškoće pri hodanju ili sedenju" (Žegarac i sar., 2006).

Bihevioralni pokazatelji seksualne zloupotrebe su:

- a) ispoljavanje bizarnog, sofisticiranog ili neuobičajenog seksualnog ponašanja ili znanja;
- b) ispoljavanje znakova depresije, sniženog samopoštovanja, loše predstave o sopstvenom telu;
- c) kognitivne teškoće i distorzije; razvojna regresija, infantilno ponašanje, dete može izgledati retardirano;
- d) preterana masturbacija kod male dece; dodirivanje genitalnog područja, seksualizovano ponašanje neprimereno uzrastu;
- e) strahovi: veća potreba za utehom nego obično; fantaziranje, preterivanje ili pričanje izmišljotina;
- f) nesposobnost koncentracije; nepažnja pri izradi zadataka ili nemarnost prema ranije bliskim prijateljima; pad uspeha u školi;
- g) tajnovito ponašanje; aluzije o problemima kod kuće; strah od dodira;
- h) kompulsivno ponašanje (preterano kupanje, skupljanje zaliha);
- i) seksualni promiskuitet i zavodničko ponašanje – prostitucija tinejdžera;
- j) zloupotreba alkohola i supstanci;
- k) samodestruktivno ponašanje, suicidalne misli, postupci, samopovređivanje;
- l) izjava deteta da je zloupotrebjeno" (ibidem).

Pored ovih znakova, na potencijalnu potrebu za zaštitom deteta od seksualnog zlostavljanja može ukazivati i:

- hronična depresivnost;
- ekscesivna zavodljivost; obrtanje polnih uloga;
- preterana zabrinutost za sibringe;
- problemi sa vršnjacima, opiranje vezivanju za vršnjake;
- nagli gubitak ili povećanje telesne težine;
- histeričnost, nedostatak emocionalne kontrole;
- nelagoda pri fizičkom kontaktu ili pri fizičkoj blizini (Buljan Flander i Ćosić, 2003);
- samopovređivanje;
- nesanica/noćne more/flešbekovi;
- napadi panike;

- odbijanje da govori (ćutanje kao izbor);
- nagle promene raspoloženja;
- regresija;
- strah od određene osobe ili da ostane nasamo s nekim.

Takođe, može doći do poremećaja pamćenja kada dete potiskuje sećanje na zlostavljanje, ali kroz igru ponovo proživljava traumatično iskustvo, razdvajanja ličnosti – psihička i fizička otupelost vezano za određena sećanja, osećanja ili situacije, pa čak i ozbiljnih psihijatrijskih poremećaja (Stevković, 2006).

Ovi načini ponašanja su zajednički za svu decu koja se nalaze u stanju krize i ne moraju biti reakcije isključivo na seksualno zlostavljanje. Ukoliko postoje ovi pokazatelji, potrebno je obratiti pažnju na eventualni uzrok. Međutim, postoje zlostavljana deca koja ne pokazuju nijedan od ovih indikatora. Dete želi da bude prihvaćeno i voljeno i time je posebno ranjivo za sve što odrasli zahtevaju. Kada je seksualno zlostavljanje u pitanju, različite strategije počinioca, poput mita i pretnje, koriste očuvanju tajnosti. Detetu se često govori da je ono krivo za to što se dešava, te to može biti razlog da tajna bude dugo ćuvana i možda nikada izgovorena.

Kod seksualnog nasilja važno je istaći da se u literaturi, pored fizičkih i bihejvioralnih indikatora zlostavljanog deteta, nalaze i porodični indikatori koji ukazuju na potencijalno seksualno zlostavljanje. To su: preterano zaštitničko ponašanje jednog od roditelja ili člana rodbine ili tajanstven odnos sa detetom, blizak fizički kontakt odraslog i deteta kada drugi roditelj nije prisutan, stav majke da joj je dete rival, iskustvo seksualne zloupotrebe jednog od roditelja (Žegarac, 2004, prema Stevković, 2006), roditelj/staratelj je preterano zaštitnički nastrojen prema detetu, strogo ogranićava detetu kontakt s drugom decom, naroćito suprotnog pola, tajnovit je ili izrazito povućen, ili opisuje braćne poteškoće koje obuhvataju borbu za moć ili seksualne odnose.

Zanemarivanje deteta

Zanemarivanje predstavlja nemar ili propust roditelja ili staratelja da obezbedi razvoj deteta u svim oblastima zdravlja, obrazovanja, emocionalnog razvoja, ishrane, smeštaja i bezbednih životnih uslova, a u okviru razumno raspoloživih sredstava porodice ili staratelja, što narušava ili moće sa velikom verovatnoćom narušiti zdravlje deteta ili njegov fizićki, mentalni, duhovni, moralni ili društveni razvoj (Mošković, 2015), kao i napuštanje deteta (Žegarac i sar., 2006). Osnovne forme zanemarivanja su fizićko, edukativno, zdravstveno, emocionalno, vaspitno, neadekvatan nadzor i napuštanje deteta.

Fizićko zanemarivanje podrazumeva neadekvatno zadovoljavanje potreba za hranom, odećom, smeštajem, odmorom, kao i higijenskim potrebama deteta. Takođe ukljućuje i propuste u obezbećivanju zašćite deteta od fizićkih povreda ili opasnosti.

Edukativno zanemarivanje predstavlja ponašanja kojima roditelji sprečavaju ili propuštaju da pošalju decu u školu.

Zdravstveno zanemarivanje podrazumeva propuste u obezbeđenju zdravstvene zaštite deteta, uključujući obaveznu vakcinaciju, davanje prepisanih lekova, preporučenih operacija ili ostalih medicinskih intervencija u slučajevima ozbiljne bolesti ili povrede.

Emocionalno zanemarivanje podrazumeva ponašanja roditelja/staratelja kojima je on psihološki nedostupan detetu, što dovodi do zapostavljanja detetovih bazičnih emocionalnih potreba privrženosti, pripadanja, stalnosti i sigurnosti.

Vaspitno zanemarivanje podrazumeva nekontrolisan proces socijalizacije, odnosno izlaganje ili prepuštanje deteta neprimerenim vaspitnim uticajima.

Neadekvatan nadzor podrazumeva ostavljanje deteta bez nadzora ili sa nadzorom koji ne odgovara uzrastu i specifičnim potrebama deteta.

Napuštanje podrazumeva potpuno i/ili relativno trajno ostavljanje deteta bez staranja roditelja ili odgovarajućih negovatelja (Žegarac i sar., 2006).

Zanemarena deca koja ne dobijaju adekvatnu emocionalnu, kognitivnu, socijalnu i fizičku stimulaciju, fizičku negu i ishranu mogu pretrpeti nepovratne zastoje u različitim aspektima svog razvoja. Iako bi samo jedan jedini incident zanemarivanja mogao imati ozbiljne posledice, većina slučajeva zanemarivanja može se prepoznati po obrascu odsustva nege deteta (Mošković, 2015).

Fizički pokazatelji zanemarivanja su:

- stalna glad, pothranjenost;
- higijenska zapuštenost, neodgovarajuće oblačenje;
- neadekvatan smeštaj;
- odsustvo standardne pedijatrijske nege (neredovne vakcinacije, nedavanje terapije);
- neorganski zastoj u rastu;
- akcidentalna povređivanja (padovi, gutanje raznih supstanci, gušenje);
- stalno odsustvo nadzora;
- napuštanje (Žegarac i sar., 2006); kao i izgledni izgled, naduvan stomak (Buljan Fladner i Ćosić, 2003).

Bihevioralni pokazatelji zanemarivanja su:

- kašnjenje govora;
- zaostajanje perceptualnih i motornih sposobnosti;
- neodgovarajuće traženje naklonosti;
- ravan afekt (Žegarac i sar., 2006).

Indikativno ponašanje koje ukazuje na zanemarivanje je i:

- Stalno pokazivanje umora ili bolesti;
- Krađa hrane, prosjačenje od ostale dece;
- Izjave da roditelji/staratelji nisu kod kuće;

- Često izostajanje iz škole ili kašnjenje;
- Samodestruktivnost;
- Napuštanje škole (Buljan Flander i Ćosić, 2003);
- Dete je uvek prljavo i ima neprijatan miris tela;
- Govori da kod kuće nema nikog ko bi brinuo o njemu/njoj.

Posledice zlostavljanja i zanemarivanja

Nijedan od navedenih indikatora nije dokaz da je dete zlostavljano u porodici, ali ukoliko se javljaju učestalo ili se javlja više njih istovremeno, to bi trebalo da navede vaspitača da bliže istraži situaciju i razmotri mogućnost postojanja zlostavljanja deteta. Dodatno posmatranje može otkriti i druge znake zlostavljanja ili ukazati na konkretnu vrstu zlostavljanja deteta. Nereagovanje dovodi do posledica koje ostavljaju neizbrisiv trag na detetu.

Posledice zlostavljanja i zanemarivanja zavise od težine i inteziteta zlostavljanja, podrške nezlostavljajućeg roditelja, detetovog razumevanja situacije, detetovog uzrasta i faktora ličnosti samog deteta koji utiču na interpretaciju događaja. Posledice možemo podeliti na rane – one koje se javljaju u periodu detinjstva i mladosti, i kasne, koje se javljaju u odraslom dobu. Rane posledice su: trajni fizički hendikep ili somatski poremećaj, emocionalne smetnje ili izmenjen doživljaj sebe – depresivnost, strah, strepnja, agresivnost, bes, i slično, kognitivne smetnje – zastoj u razvoju kognitivnih funkcija, intelektualna inhibicija, problem koncentracije i poremećaji socijalnog funkcionisanja. Kasne posledice ogledaju se u vidu depresije, granične organizacije ličnosti, transgeneracijskog prenošenja zlostavljanja – zlostavljano dete u odraslom dobu postaje zlostavljač (Pejović-Milovančević i sar., 2001).

KOMPETENCIJE VASPITAČA – KLJUČ BLAGOVREMENOG OTKRIVANJA POTENCIJALNE POTREBE ZA ZAŠTITOM DETETA

Kompetentnost pojedinca važna je u svim oblastima ljudskog rada, a posebno u kontekstu vaspitno-obrazovne prakse. Pitanje kompetencija i kompetentnosti prosvetnih radnika, kako nastavnika tako i vaspitača, aktuelizuje se poslednjih godina i privlači pažnju brojnih autora (Pavlović-Breneselović, 2014; Slunjski, Šagud i Brajša-Žganec, 2006; Suzić, 2005, 2013). Različiti autori različito definišu sam pojam kompetencije. Ne postoji jedinstvena definicija kompetencije u singularu, nego samo različita shvatanja kompetencija u pluralu (Palekčić, 2004). U *Velikom rečniku stranih reči i izraza* pojam *kompetencija* definiše se kao sposobnost, znanje, stručnost (Klajn i Šipka, 2006), ali i pozitivna socijalna i lična afirmacija. Rihter (Richter) smatra da kompetencije obezbeđuju da čovek primeni naučeno shodno svojim potrebama, da u ovaj sistem integriše nove alternative delovanja, poveže novonaučene sposobnosti sa dosadašnjim, te proširi svoj repertoar ponašanja spojem postojećih sa novonaučenim sposobnostima (Richter, 1995, prema Andevski i Klemenović, 2011).

Kompetencija je sposobnost na delu – čovek je kompetentan onoliko koliko nešto može da uradi, da pozna i to primeni u konkretnoj situaciji (Suzić, 2013). Snežana Klašnja, kada govori o kompetencijama, podrazumeva čitav set opštih sposobnosti koje pomažu da se ličnost individualno i socijalno ostvari (Klašnja, 2007). Kompetentnost se smatra integrativnim konceptom koji se u širem smislu odnosi na sposobnost da se stvaraju i koordinišu fleksibilne, prilagodljive reakcije na zahteve, te da se u postojećem okruženju stvaraju i iskorišćavaju prilike (Waters & Sroufe, 1993). Pavlović Breneselović (2014) ističe da znanje kao praktična mudrost proizilazi iz povezivanja teorije i prakse u kontekstu specifičnog iskustva. Znanje razvijeno kroz iskustvo u praksi omogućava prepoznavanje kombinacija akcija koje treba primeniti u datoj situaciji (Pavlović Breneselović, 2014). Đurđa Soleša–Grijak (2010) naglašava da se neke kompetencije odnose na oblike ponašanja, dok se druge odnose na način mišljenja i osećanja (Soleša–Grijak, 2010). Kompetencije mogu varirati od vrlo širokih i opštih do vrlo specifičnih i stručnih. Ipak, Marković (2014) navodi da su one ipak nedovoljne za ovladavanje strukom za šta su potrebni ljudski kvaliteti, znanja, sposobnosti i umeća vezana za procese i međuljudske odnose u vaspitno-obrazovnom radu – uključivanje, prihvatanje drugih, sloboda i empatija.

Ključne kompetencije definišu se kao transferabilan, multifunkcionalan set znanja, veština i navika potrebnih pojedincu za lično ostvarenje i razvoj, kao i uključivanje u društveni život i zapošljavanje (Spasenović, 2009). Nenad Suzić navodi 28 kompetencija koje su neophodne za život u savremenom svetu i predstavljaju kontinuum, razvrstane na kognitivne, emocionalne, socijalne i radno-akcione. Svaka od njih ima moralnu i estetsku dimenziju. One čine osnovu za celoživotno učenje (Suzić, 2005), što čini paradigmatu savremene pedagogije.

Razvijanje kognitivnih kompetencija se ostvaruje, pored ostalog, i putem interakcija koje čovek ostvaruje tokom svog odrastanja. Kognitivne kompetencije su: izdvajanje bitnog od nebitnog – veština odabiranja informacija; postavljanje pitanja o gradivu i o sopstvenoj kogniciji, razumevanje materije i problema; pamćenje – izbor informacija koje je neophodno pamtiti; rukovanje informacijama, menadžment u korišćenju informacija – brzo pronalaženje, korišćenje i skladištenje informacija; konvergentna i divergentna produkcija, fabrikovanje novih ideja, rešenja i produkata i evaluacija, vrednovanje efikasnosti učenja i rada kao i ostvarene koristi. Emocionalne kompetencije se formiraju u socijalnoj interakciji. Ako socijalna interakcija nije zdrava, pojedinac neće razviti svoje emocionalne kompetencije, već će stvoriti emocionalne barijere. U emocionalne kompetencije svrstavamo emocionalnu svest; prepoznavanje svojih i tuđih emocija; samopouzdanje; jasan osećaj vlastitih moći i granica; samokontrolu, kontrolu ometajućih emocija i impulsa; empatiju i altruizam; istinoljubivost, izgradnju standarda časti i integriteta; adaptibilnost,

fleksibilnost u prihvatanju promena; inovaciju, otvorenost za nove ideje, pristupe i informacije. Socijalne kompetencije se razvijaju u sigurnoj socijalnoj sredini koja omogućava stabilne, predvidive i protektivne odnose između svojih članova. U socijalne kompetencije ubrajamo razumevanje drugih individua i grupa, tumačenje grupnih emocionalnih strujanja i snage odnosa; saglasnost, usaglašenost sa ciljevima grupe ili organizacije, kolaboraciju; grupni menadžment podrazumeva: sposobnost da se bude vođa i da se bude vođen, stvaranje veza, sposobnost uveravanja, organizacione sposobnosti, timske sposobnosti, podelu rada; komunikacija znači slušati otvoreno i slati uverljive poruke, komunikaciju „oči u oči“, nenasilnu komunikaciju; podršku drugima i servilnu orijentaciju, senzibilitet za razvojne potrebe drugih i podržavanje njihovih sposobnosti; uvažavanje različitosti, toleranciju, demokratiju; osećanje pozitivne pripadnosti naciji i civilizaciji. Sposobnost pojedinca da postavi i realizuje svoje ciljeve i ciljeve grupe kojoj pripada predstavlja suštinu radno-akcionih kompetencija. U njima ubrajamo poznavanje struke i profesionalnost; opšteinformatičku i komunikacijsku pismenost, poznavanje engleskog ili drugih svetskih jezika; savesnost, preuzimanje odgovornosti za lična ostvarenja; perzistenciju, istrajavanje na ciljevima uprkos preprekama ili neuspesima; motiv postignuća, težnju za poboljšanjem ili ostvarenjima najviših kvaliteta; inicijativu, spremnost da se iskoriste ukazane mogućnosti; optimizam, unutrašnju motivisanost, volju za rad (ibidem). Razvijene ključne kompetencije omogućiću vaspitaču da se bavi strukom profesionalno i etički.

U *Pravilniku o standardima kompetencija za profesiju nastavnika i njihovog profesionalnog razvoja* (2011) istaknuto je da se nastavničke kompetencije određuju u odnosu na ciljeve i ishode učenja i da treba da obezbede profesionalne standarde o tome kakvo se poučavanje smatra uspešnim. Shodno tome, definisane su kompetencije koje se odnose na nastavnu oblast, predmet i metodiku nastave; poučavanje i učenje; podršku razvoju ličnosti učenika i komunikaciju i saradnju. U literaturi nailazimo na više određenja pojma kompetencija vaspitača. Andevski i Klemenović (2011) navode da kompetencije prosvetnih radnika predstavljaju kapacitet pojedinca koji se ogleda u ostvarivanju složenih aktivnosti u obrazovno-vaspitnom radu, a čine ih potrebna znanja, veštine i vrednosni stavovi svih aktera u vrtiću/školi. Određuju se u odnosu na ciljeve i ishode učenja i treba da obezbede profesionalne standarde o tome šta se u pedagoškom procesu smatra uspešnim (Andevski i Arsenijević, 2011).

Jedna od definicija kompetencija označava skup znanja, činjeničnih i teorijskih, i veština – naučnih, psihomotoričkih i socijalnih, kao i pripadajuću samostalnost i odgovornost (Mijatović, 2000, prema Marković, 2015). Kompetentnost vaspitača podrazumeva kompetentnost tima zaposlenih i ustanove da učestvuje u

zajedničkom procesu učenja i refleksije, saradnju vrtića sa porodicom i institucijama, povezivanje sa istraživačima i institucijama inicijalnog obrazovanja, obrazovnu politiku koja razvija koherentni sistem podrške kompetentnosti vaspitača (Urban et al, 2012, prema Pavlović Breneselović, 2014a). Prema Olsonu (Olson) postoji nekoliko oblasti koje određuju profesionalni kvalitet vaspitača – znanja o dečjem razvoju i teorijama učenja, razvojnom pristupu kurikulumu, o tome kako kreirati zdravu, sigurnu i podsticajnu sredinu i razvijena sposobnost posmatranja dece i kvalitetna komunikacija. Veoma je važno prepoznati detetov interes koji znači početak aktivnosti, a to je moguće ostvariti posmatranjem detetovog ponašanja i dokumentovanjem. Dobro razumevanje deteta, kako ističe Olson, predstavlja podlogu svih kvalitetnih intervencija vaspitača (Olson, 1994, prema: Slunjski, Šagud i Brajša-Žganec, 2006). Posmatranje u pedagoškoj praksi podrazumeva smišljeno i plansko postupanje u prikupljanju određenih činjenica koje olakšava vaspitaču da sazna suštinu određene pojave ili ponašanja (Krnjaja i Miškeljin, 2006). Profesionalno posmatranje omogućava vaspitaču da bolje upozna dete i da blagovremeno prepozna signale potencijalne potrebe za zaštitom deteta od zlostavljanja.

Jedinstvena vaspitačka kompetencija uključuje sinergijski povezane kompetencije koje od njega očekuju struka i neposredni vaspitno-obrazovni rad. Tako shvaćene i na taj način razvijane kompetencije mogu obezbediti veštine, znanja i stavove potrebne za rešavanje različitih problema u različitim kontekstima, te pomoći vaspitaču da odgovori zahtevima koje savremeni tokovi vaspitanja i obrazovanja postavljaju (Marković, 2014). Kako bi vaspitač mogao da odgovori profesionalnim izazovima, on mora da poznaje realnu situaciju deteta i porodice, moguće oblike saradnje i veštine u njihovom realizovanju, načinu motivisanja roditelja za saradnju, te veštine komunikacije – aktivno slušanje, razrešavanje konflikata (*Opšte osnove predškolskog programa*, 2006). Biti kompetentan vaspitač znači delovati profesionalno i etički. Kompetencije vaspitača za prepoznavanje znakova zlostavljanja dece jedan su od osnovnih preduslova za adekvatno i blagovremeno reagovanje. Prepoznavanje indikatora zlostavljanja je prvi korak u pomoći detetu.

DEČJI VRTIĆ KAO BEZBEDNO MESTO

Predškolski period predstavlja razdoblje najburnijeg razvoja u svim aspektima razvoja deteta. U vrtiću, kao autentičnom mestu življenja deteta, potrebno je obezbediti detetu najbolje moguće uslove za rast i razvoj. Tokom detinjstva dete traga za sopstvenim identitetom. U *Opštim osnovama predškolskog programa* (2006) istaknuto je pravo dece, po *Konvenciji Ujedinjenih nacija*, na vaspitanje i obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i socijalnu ravnopravnost. Posebno je naglašeno pravo dece da rastu u atmosferi zaštićenoj od svakodnevnih problema

odraslih, kao i pravo da budu to što jesu i da razviju autentične osobine svoje ličnosti. Društvo je u obavezi da detetu predškolskog uzrasta obezbedi sredinu u kojoj će zadovoljiti svoje potrebe i pruži mu priliku da ostvari svoja prava na vaspitanje, obrazovanje, zdravstvenu i psihološku zaštitu. Način na koji vaspitač to može da uradi je da kreira sredinu koja je bezbedna i u kojoj je dete slobodno da bez straha istražuje svet koji ga okružuje. Radoznanost je prirodna odlika deteta, jedan od faktora koji dovodi do optimalnog učenja. No, da bi dete bilo radoznanlo, potrebno je da se oseća bezbednim kako bi bilo slobodno da istražuje, otkriva i razvija svoje veštine i sposobnosti, te konstruiše znanje. Strah je jedan od faktora koji ometaju proces učenja. Strah dovodi do usmeravanja pažnje na potencijalne znake pretnje čime se inhibira radoznanost, a samim tim i istraživanje, usavršavanje veština, odnosno učenje. Vrtić može pomoći i u ublažavanju uticaja i posledica nasilja u kući, no vaspitači su ti koji bi trebalo da primete pokazatelje potencijalne potrebe za zaštitom deteta kako bi mogli na vreme i odgovarajuće reagovati. Vaspitači treba da budu senzibilisani na potrebe deteta kako bi mu obezbedili dovoljno bezbedno okruženje u kom mogu da ispoljavaju svoju prirodnu radoznanost. Osećaj bezbednosti nastaje u uslovima dosledne brige za detetove potrebe. Predvidivost stvara osećaj bezbednosti. Vaspitači upravo to i treba da pruže deci – predvidivost kroz doslednu brigu za detetove potrebe (Perry, 2015). Zlostavljano i zanemareno dete odrasta u uslovima straha čime razvija brojne simptome traumatizovanosti, te mu je potrebno obezbediti bezbedno okruženje. Vaspitači mogu da pruže detetu potrebnu socijalnu povezanost kojom će dete biti zaštićeno od negativnih efekata nasilja u porodici (Ludy – Dobson & Perry, 2010).

U Republici Hrvatskoj sprovodi se CAP (Child Assault Prevention) program koji slovi za jedan od najuspešnijih programa primarne prevencije zlostavljanja dece. U ovom programu polazi se od stava da je znanje najbolji oblik borbe protiv zlostavljanja dece. Program se zasniva na tome da decu podučava o nasilju, šta mogu učiniti ako se nađu u opasnoj situaciji i kome se mogu poveriti. Deca u ovom programu uče da jasno i glasno kažu NE onome ko pokušava da ih ugrozi i povredi, da u opasnosti pobegnu na najbliže sigurno mesto, da viču što glasnije mogu i ne prestaju dok nisu sigurni, da traže pomoć odraslih u koje imaju poverenja uvek kada se osećaju nesigurno, uplašeno, uznemireno nečijim ponašanjem, da traže pomoć vršnjaka, da uvek budu na sigurnoj udaljenosti kada razgovaraju s nepoznatim osobama, da nikada ne prihvataju poklone, obećanja, ponude za uslugu koja od njih zahteva ulazak u auto ili stan nepoznate osobe, da jasno razlikuju dobre i loše tajne, da se pokušaju odbraniti od stranca koji ih je uhvatio, da se ne upuštaju sami u potragu za neznancem, nego da nastoje što bolje opisati kako je izgledao, ako ih poznata odrasla osoba plaši i zbunjuje svojim zahtevima, tražeći da to ostane njihova „mala tajna“, ne ćute o tome nego

kažu odraslima i ponavljaju sve dok to ne počnu da ih shvataju ozbiljno (www.vrtic-marjan.hr).

Zlostavljana deca se veoma često plaše da više neće biti voljena zbog toga što im se dogodilo. Zato vaspitač treba da zadobije poverenje deteta i da uvek pokaže spremnost da sasluša. Gordana Buljan Flander i Ivana Ćosić (2003) ističu da će reakcija onoga kome dete iznosi problem odrediti koliko će se dete otvoriti i kako će se osećati nakon poveravanja i daju izvesne smernice za vođenje razgovora:

- mesto za razgovor treba da je tiho i mirno;
- trebalo bi da osoba kojoj dete iznosi problem ostane mirna i puna razumevanja;
- treba ih saslušati, ali ne insistirati da kažu više dok sama ne budu spremna, ohrabrivati ih;
- ne treba ih nikad okrivljavati za bilo koji oblik zlostavljanja;
- ohrabriti ih rečima da ćete ih zaštititi i učiniti sve da im pomognete;
- obratiti se nadležnim institucijama (Buljan Flander i Ćosić, 2003).

Pretpostavka je da će vaspitači koji su senzibilisani na problematiku nasilja u porodici biti responzivniji na potrebe deteta, te da će blagovremeno prepoznati indikatore potencijalne potrebe za zaštitom deteta i kreirati optimalno bezbednu sredinu u kojoj će dete biti zaštićeno od negativnih posledica nasilja u porodici. Kako senzibilisati vaspitače? Jedan od načina je da im se pruži edukacija na temu nasilja u porodici, definiciji i pojavnim oblicima nasilja u porodici sa posebnim akcentom na posledice koje nasilje može da ostavi na decu (Pantelić i Pavlov, 2015). Ovakvom edukacijom vaspitači se osnažuju u svojoj profesionalnoj ulozi, jačaju i razvijaju svoje profesionalne kompetencije – stiču bolje razumevanje neprilagođenog ponašanja koje dete ispoljava u radnoj sobi i u odnosu sa vršnjacima i odraslima, te mogu uvremenjeno da reaguju na detetove potrebe.

TANGENTNA ISTRAŽIVANJA

Zlostavljanje i zanemarivanje deteta, u odnosu na mesto gde se dešava, može biti unutar same porodice i van nje. Činjenice donose neka istraživanja koja pokazuju da porodično zlostavljanje čini čak 70–90% registrovanih slučajeva (Pejović–Milovančević i sar., 2001). Iako je istraživanje sprovedeno 2001. godine imalo za predmet nasilje nad ženama, dobijeni podaci su, između ostalog, ukazali na visok nivo direktne i indirektno viktimizacije dece u slučajevima nasilja nad njihovim majkama (Nikolić–Ristanović, 2002, prema *Zbirka tekstova Istraživanja o nasilju prema ženama, programi delovanja i uloga institucija; razumevanje nasilja nad ženama kao manifestacije moći i kontrole*. 2003).

Takođe, istraživanjem sprovedenim tokom 2009. godine koje je imalo za predmet nasilje nad ženama u porodici na teritoriji AP Vojvodine replicirani su ovi nalazi. Naime, i u ovom istraživanju identifikovano je visoko prisustvo nasilja

nad decom u porodicama u kojima postoji nasilje nad ženama (*Nasilje u porodici u Vojvodini*, 2010). Na konferenciji „Svi smo mi sustav“, održanoj 2015. godine u Zagrebu, kao završna aktivnost projekta „Osnažimo pravo djece da budu sigurna“, izneti su nalazi istraživanja koji su pokazali da 50% vaspitno-obrazovnih radnika ne prijavljuje nasilje, 62% roditelja i 44% mladih nije bilo na edukaciji vezanoj za nasilje. Čak 77% roditelja i vaspitno-obrazovnih radnika smatra da institucije ne deluju po hitnom postupku što ukazuje da je nasilje nad decom problem koji je važno prepoznati i reagovati. Roditelji i stručnjaci koji rade s mladima ne znaju dovoljno o propisima koji štite decu od nasilja (www.udrugaroditeljapk.hr).

Takođe, istraživanja pokazuju da doživljavanje i svedočenje nasilju u porodici ima značajne negativne zdravstvene posledice i povećan rizik od zloupotreba psihoaktivnih supstanci, pokušaja suicida i ispoljavanje simptoma depresije (Anda et al, 2011). U Republici Srbiji na snazi je *Zakon o sprečavanju nasilja u porodici* po kome smo SVI obavezni da prijavimo nasilje. Naime, član 13 ovog Zakona kaže: „Svako mora da policiji ili javnom tužiocu prijavi bez odlaganja nasilje u porodici ili neposrednu opasnost od njega.“ (*Zakon o sprečavanju nasilja u porodici*, 2016).

METOD

Namena ovog istraživanja je da pokaže da su vaspitači dece predškolskog uzrasta kompetentni za prepoznavanje zlostavljanog i zanemarenog deteta.

Osnovni problem istraživanja postavljen je u formi istraživačkog pitanja: Da li su vaspitači kompetentni da prepoznaju indikatore potencijalne potrebe za zaštitom deteta? Prema tome, cilj istraživanja je utvrđivanje kompetentnosti vaspitača dece predškolskog uzrasta za prepoznavanje pokazatelja zlostavljanog i zanemarenog deteta.

Varijable u ovom istraživanju su određene prema predmetu i problemu istraživanja.

U našem istraživanju, kao kategorijalne varijable pojavljuju se radno iskustvo vaspitača u struci, pol, iskustvo vaspitača u radu sa zlostavljanom decom, kao i pohađanje programa stručnog usavršavanja na temu nasilja. One deluju na kriterijumsku varijablu, na pojavu koju smo istraživali – prepoznavanje indikatora potencijalne potrebe za zaštitom deteta.

U istraživanju smo pošli od osnovne hipoteze: *Pretpostavljamo da su vaspitači dece predškolskog uzrasta kompetentni da prepoznaju indikatore potencijalne potrebe za zaštitom deteta.*

Koristili smo metodu teorijske analize i deskriptivnu metodu, njen *Survey* (Survey) postupak, a od tehnika analizu sadržaja i anketiranje.

UZORAK

Uzorak su činili vaspitači zaposleni u predškolskoj ustanovi „Dragoljub Udicki” iz Kikinde oba pola.

U istraživanju je učestvovalo ukupno 103 vaspitača. Učešće u istraživanju je bazirano na dobrovoljnoj osnovi.

Moramo istaći da, uprkos garanciji da je istraživanje anonimno i da će se dobijeni nalazi koristiti isključivo u naučne i istraživačke svrhe, neki ispitanici nisu odgovorili na određena demografska pitanja. Njihove upitnike nismo odbacili.

Tabela 1: Struktura ispitanika po godinama radnog iskustva u struci (na poslu vaspitača)

RADNI STAŽ ISPITANIKA	Broj ispitanika	Procenat %
MANJE OD 5 GODINA	14	13,60
OD 6 DO 10 GODINA	19	18,40
OD 11 DO 15 GODINA	16	15,50
OD 16 DO 20 GODINA	17	16,50
OD 21 DO 25 GODINA	14	13,60
OD 26 I VIŠE GODINA	18	17,50
NIJE ODGOVORILO	5	4,90
UKUPNO	103	100

INSTRUMENT

Za istraživanje je korišćen Upitnik za vaspitače o prepoznavanju zlostavljanog deteta (VASP_1) (Prilog 1). Upitnik predstavlja adaptaciju upitnika *Recognizing Child Abuse: What Parents Should Know* (nic.unlv.edu), odnosno prilagođen je cilju našeg istraživanja.

U uvodnom delu upitnika date su osnovne informacije o projektu, kao i garancija anonimnosti. Takođe, navedeno je da će rezultati biti korišćeni isključivo u naučne i istraživačke svrhe.

Prvi deo upitnika odnosi se na dobijanje osnovnih demografskih podataka koji su važni za samo istraživanje – radno iskustvo vaspitača u struci (staž) i pol, kao i dobijanje podataka o prisustvu iskustva u radu sa zlostavljanom decom i o pohađanju programa stručnog usavršavanja na temu nasilja. U delu upitnika u kome je trebalo da ispitanici odgovore na tvrdnje nalazi se 46 ajtema koji su grupisani u dva subupitnika – Procene vaspitača o ponašanju deteta koje trpi nasilje i Procene vaspitača o ponašanju roditelja koje ukazuje na zlostavljanje.

Prvi subupitnik – Procene vaspitača o ponašanju deteta koje trpi nasilje ima 26 ajtema koji se odnose na ponašanja deteta koje trpi zlostavljanje. Ispitanici su na tvrdnje odgovarali opredeljujući se za jedan oblik ili kombinaciju oblika zlostavljanja – zanemarivanje, fizičko, seksualno i emotivno zlostavljanje. Prvih 6 ajtema odnose se na znake bilo kog oblika zlostavljanja koji mogu signalizirati prisustvo zlostavljanja deteta. Ajtemi pod rednim brojem 7–11 odnose se na fizičko zlostavljanje. Naredni ajtemi, od 12–18, upućuju na zanemarivanje, od

19–22 na seksualno, a od 23–26 na emocionalno zlostavljanje. Drugi subupitnik – Procene vaspitača o ponašanju roditelja koje ukazuje na zlostavljanje, sadrži 20 tvrdnji. Ove tvrdnje odnose se na ponašanje roditelja koje ukazuje na zlostavljanje deteta. I ovde su vaspitači imali mogućnost odgovaranja opredeljujući se za jedan oblik ili kombinaciju oblika zlostavljanja. Prvih deset tvrdnji, od 1–10, odnose se na fizičko zlostavljanje. Tvrdnje od rednog broja 11–14 odnose se na zanemarivanje, od 15–17 na seksualno, a od 18–20 na emocionalno zlostavljanje. Metrijske karakteristike instrumenta određene su primenom *Cronbach-alpha* metode kao koeficijentom pouzdanosti, kroz proveru pouzdanosti subupitnika. Unutrašnja konzistentnost/homogenost Cronbach-alpha potvrđena je posredstvom prosečne interkorelacije ajtema.

Tabela 2: Unutrašnja konzistentnost instrumenata

INSTRUMENT	BROJ ISPITANIKA	BROJ AJTEMA	ALPHA-CRONBACH
UNUTRAŠNJA KONZISTENTNOST	103	27	0,778
UNUTRAŠNJA KONZISTENTNOST	103	20	0,812
UNUTRAŠNJA KONZISTENTNOST	103	47	0,862

Iz prikazane Tabele 2 uočavamo da subupitnici korišteni u istraživanju imaju zadovoljavajuću pouzdanost. Dobijeni koeficijent za prvi subupitnik iznosi $\alpha = 0,778$, a za drugi $\alpha = 0,812$. Rezultat unutrašnje konzistencije oba subupitnika je $\alpha = 0,862$. Dobijeni rezultati pokazuju statističku značajnost, odnosno dobru unutrašnju i međusobnu saglasnost.

TOK ISTRAŽIVANJA I STATISTIČKA OBRADA PODATAKA

Istraživanje je sprovedeno tokom septembra i oktobra 2017. godine u vrtićima PU „Dragoljub Udicki“ Kikinda. Ispitanici su anketirani anonimno tako što im je dostavljen šifriran upitnik koji su popunjavali samostalno. Statistička obrada podataka izvršena je uz korišćenje SPSS 20 for Windows.

REZULTATI

Deskriptivni prikaz odgovora ispitanika (frekvencije i procenti) na postavljene tvrdnje u Upitniku za vaspitače o prepoznavanju zlostavljanog deteta (VASP_1) predstavljene su u tabelama.

Tabela 3: Odgovori vaspitača na pitanje da li imaju iskustva u radu sa zlostavljanom decom

DA LI IMATE ISKUSTVA U RADU SA ZLOSTAVLJANOM DECOM?	BROJ ISPITANIKA	PROCENAT
DA	10	9,71
NE	91	88,35
BEZ ODGOVORA	2	1,94
UKUPNO	103	100

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Također, interesovalo nas je da li su ispitanici pohađali neki program stručnog usavršavanja na temu nasilja. Odgovori ispitanika dati su u Tabeli 4.

Tabela 4: Odgovori vaspitača na pitanje da li su pohađali program stručnog usavršavanja na temu nasilja

DA LI STE POHAĐALI PROGRAM STRUČNOG USAVRŠAVANJA NA TEMU NASILJA?	BROJ ISPITANIKA	PROCENAT
DA	46	44,66
NE	53	51,46
BEZ ODGOVORA	4	3,88
UKUPNO	103	100

Zanimalo nas je i kako vaspitači procenjuju indikatore potencijalne potrebe za zaštitom deteta. Pristupili smo frekvencijskoj analizi odgovora ispitanika. Dobijeni nalazi predstavljeni su u Tabeli 5.

„Ne brini se ako te deca ne slušaju; brini se zato što te uvek gledaju.“

Robert Fuldžam

„Bolje je sina rasplakati, nego posle zbog njega sam plakati.“

jermenska narodna poslovice

„Mogla bi se roditi već odgojena deca ako bi roditelji bili odgojeni.“

Johan Volfgang fon Gete

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 5: Frekvencijska analiza odgovora vaspitača o obliku ili kombinaciji oblika zlostavljanja na koje veruju da ponašanje deteta ukazuje

TVRDNJE UPITNIKA O PREPOZNAVANJ U ZLOSTAVLJANOG DETETA NA OSNOVU NJEVOG PONAŠANJA	ZANEMARIVANJE		FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE		SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE		EMOTIVNO ZLOSTAVLJANJE		UKUPNO ODGOVORA
	FREKVENCije	PROCENAT	FREKVENCije	PROCENAT	FREKVENCije	PROCENAT	FREKVENCije	PROCENAT	
1. Pokazuje nagle promene u ponašanju.	47	34,81	21	15,56	16	11,85	51	37,78	135
2. Ne dobija pomoć u rešavanju fizičkih ili medicinskih problema na koje je roditeljima skrenuta pažnja.	89	81,66	11	10,09	2	1,83	7	6,42	109
3. Ima problema u učenju koji se ne mogu pripisati konkretnim fizičkim ili psihološkim uzrocima.	61	52,59	13	11,21	8	6,90	34	29,30	116
4. Stalno je na oprezu kao da se sprema na nešto loše što će se desiti.	9	7,32	71	57,72	20	16,26	23	18,70	123
5. Preterano je poslušno, preambiciozno, preterano odgovorno.	3	2,88	37	35,58	1	0,96	63	60,58	104
6. Dolazi u vrtić rano, ostaje duže i ne želi da ide kući.	55	42,64	30	23,26	9	6,98	35	27,12	129

Izdvojili smo tvrdnje koje se najviše odnose na fizički vid zlostavljanja. To su: *Ima neobjašnjive opekotine, ugrize, modrice, polomljene kosti ili masnice ispod očiju; Ima izbledele masnice ili druge tragove primetne nakon odsustvovanja iz vrtića; Deluje kao da se plaši roditelja i buni se ili plače kad dođe vreme da iz vrtića ide kući; Ustukne kad mu priđe odrasla osoba i Prijavljuje povredu koju mu je naneo roditelj ili druga odrasla osoba koja se o njemu stara i upućuju na fizičko zlostavljanje deteta.* Nalazi predstavljeni u Tabeli 6 pokazuju u kojoj meri

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

ispitanici prepoznaju ove ajteme kao indikatore ponašanja deteta izloženog fizičkom obliku zlostavljanja.

Tabela 6: Frekvencijska analiza odgovora vaspitača o obliku ili kombinaciji oblika zlostavljanja za koje veruju da u ponašanju deteta ukazuju na fizičko zlostavljanje

TVRDNJE UPITNIKA O PREPOZNAVANJU FIZIČKOG ZLOSTAVLJANJA NA OSNOVU PONAŠANJA DETETA	ZANEMARIVANJE		FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE		SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE		EMOTIVNO ZLOSTAVLJANJE		UKUPNO ODGOVORA
	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	
7. Ima neobjašnjive opekotine, ugrize, modrice, polomljene kosti ili masnice ispod očiju.	4	3,49	92	80	13	11,30	6	5,21	115
8. Ima izbledele masnice ili druge tragove primetne nakon odsustvovanja iz vrtića.	6	5,13	91	77,78	15	12,82	5	4,27	117
9. Deluje kao da se plaši roditelja i buni se ili plače kad dođe vreme da iz vrtića ide kući.	7	5,30	74	56,06	15	11,36	36	27,28	132
10. Ustukne kad mu pride odrasla osoba.	5	4,10	75	61,48	27	22,13	15	12,29	122
11. Prijavljuje povredu koju mu je naneo roditelj ili druga odrasla osoba koja se o njemu stara.	10	9,17	80	73,39	8	7,34	11	10,10	109

U subpitnik smo uvrstili sledeće indikatore potencijalne potrebe zaštite deteta od zanemarivanja: *Nedostaje mu nadzor odraslih; Uvek je prljavo i ima neprijatan miris tela; Nema odeću koja odgovara vremenskim uslovima; Govori da kod kuće nema nikoga ko bi brinuo o njemu/njoj; Često odsustvuje iz vrtića; Traži ili krade hranu ili novac od vršnjaka; Ne dobija potrebnu medicinsku ili stomatološku negu, vakcine ili naočare.* Dobijene rezultate prikazali smo u Tabeli 7.

„Otac mi je dao najbolji dar koji možeš dati nekome – verovao je u mene!“

Džim Valvano

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 7: Frekvencijska analiza odgovora vaspitača o obliku ili kombinaciji oblika zlostavljanja za koje veruju da u ponašanju deteta ukazuju na zanemarivanje

TVRDNJE UPITNIKA O PREPOZNAVANJU ZANEMAREN OG DETETA NA OSNOVU PONAŠANJA DETETA	ZANEMARIVANJE		FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE		SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE		EMOTIVNO ZLOSTAVLJANJE		UKUPNO ODGOVORA
	FREKVENC IJE	PROCENAT	FREKVENC IJE	PROCENAT	FREKVENC IJE	PROCENAT	FREKVENC IJE	PROCENAT	
12. Nedostaje mu nadzor odraslih.	83	79,05	5	4,76	1	0,95	16	15,24	105
13. Uvek je prljavo i ima neprijatan miris tela.	93	93	4	4	2	2	1	1	100
14. Nema odeću koja odgovara vremenskim uslovima.	96	97,96	2	2,04	0	0	0	0	98
15. Govori da kod kuće nema nikoga ko bi brinuo o njemu/njoj.	78	75,73	2	1,94	0	0	23	22,33	103
16. Često odsustvuje iz vrtića.	83	83	9	9	3	3	5	5	100
17. Traži ili krađe hranu ili novac od vršnjaka.	84	78,50	7	6,55	0	0	16	14,95	107
18. Ne dobija potrebnu medicinsku ili stomatološku negu, vakcine ili naočare.	93	91,18	2	1,96	1	0,98	6	5,88	102

Pokazatelje potencijalne potrebe zaštite deteta od seksualnog zlostavljanja predstavljaju sledeći ajtemi: *Ima poteškoća prilikom hodanja ili sedenja; Iznenada počinje da odbija da se presvlači za aktivnost iz fizičkog vaspitanja ili da učestvuje u fizičkim aktivnostima; Ispoljava bizarno, neuobičajeno seksualno ponašanje ili neobično dobro poznavanje seksualnih odnosa; Prijavi da ga seksualno zlostavljaju roditelji ili druga odrasla osoba koja se o njemu/njoj stara.* Odgovori ispitanika prikazani su u Tabeli 8.

„Ko ne popravlja dečaka koji greši, mrzi ga.”
latinska poslovica
„Što nisi objasnio rečima, nećeš ni štapom.”
tatarska narodna poslovica

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 8: Frekvencijska analiza odgovora vaspitača o obliku ili kombinaciji oblika zlostavljanja za koje veruju da u ponašanju deteta ukazuju na seksualno zlostavljanje

TVRDNJE UPITNIKA O PREPOZNAVANJU SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA NA OSNOVU PONAŠANJA DETETA	ZANEMARIVANJE		FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE		SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE		EMOTIVNO ZLOSTAVLJANJE		UKUPNO ODGOVORA	
	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	N	%
19. Ima poteškoća prilikom hodanja ili sedenja.	38	31,15	55	45,08	26	21,31	3	2,46	122	100
20. Iznenada počinje da odbija da se presvlači za aktivnost iz fizičkog vaspitanja ili da učestvuje u fizičkim aktivnostima.	7	5,47	61	47,66	41	32,03	19	14,84	128	100
21. Ispoljava bizarno, neuobičajeno seksualno ponašanje ili neobično dobro poznavanje seksualnih odnosa.	8	7,77	2	1,94	84	81,55	9	8,74	103	100
22. Prijavi da ga seksualno zlostavljaju roditelji ili druga odrasla osoba koja se o njemu/njoj stara.	5	4,63	4	3,70	85	78,70	14	12,97	108	100

Zanimalo nas je kako ispitanici klasifikuju ajteme koji ukazuju prvenstveno na emocionalno zlostavljanje. Kao simptome emocionalnog zlostavljanja naveli smo: *Pokazuje ekstreme u ponašanju poput preterano poslušnog ili preterano zahtevnog ponašanja, ekstremno je pasivno ili agresivno; Preterano se starmalo (ponaša se kao roditelj drugoj deci) ili preterano infantilno ponaša (često se ljulja ili udara glavom, na primer); Zaostaje u fizičkom ili emotivnom razvoju; Izjavljuje da nije vezano za roditelje.* Odgovori ispitanika prikazani su u Tabeli 9.

„Deca nikada nisu dobra u slušanju, ali su uvek dobra u imitiranju.“

Džejms A. Boldvin

„Saznaćemo koliko malo znamo onda kada nam dete počne postavljati pitanja.“

Ričard L. Evans

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 9: Frekvencijska analiza odgovora vaspitača o obliku ili kombinaciji oblika zlostavljanja za koje veruju da u ponašanju deteta ukazuju na emocionalno zlostavljanje

TVRDNJE UPITNIKA O PREPOZNAVANJU EMOCIONALNOG ZLOSTAVLJANJA NA OSNOVU PONAŠANJA DETETA	ZANEMARIVANJE		FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE		SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE		EMOTIVNO ZLOSTAVLJANJE		UKUPNO ODGOVORA	
	FREKVENCije	PROCENAT	FREKVENCije	PROCENAT	FREKVENCije	PROCENAT	FREKVENCije	PROCENAT	N	%
23. Pokazuje ekstreme u ponašanju poput preterano poslušnog ili preterano zahtevnog ponašanja, ekstremno je pasivno ili agresivno.	14	10,37	45	33,33	12	8,89	64	47,41	135	100
24. Preterano je starmalo (ponaša se kao roditelj drugoj deci) ili preterano infantilno (često se ljulja ili udara glavom, na primer).	15	12,93	22	18,96	8	6,90	71	61,21	116	100
25. Zaostaje u fizičkom ili emotivnom razvoju.	67	55,83	11	9,17	7	5,83	35	29,17	120	100
26. Izjavljuje da nije vezano za roditelje.	40	36,70	11	10,09	2	1,83	56	51,38	109	100

Pitanje koje se nametnulo bilo je u koje oblike zlostavljanja vaspitači svrstavaju određena ponašanja roditelja prema detetu. Nalazi su dati u Tabeli 10.

„Svako dete je umetnik. Problem je ostati umetnik nakon odrastanja.“

Pablo Pikaso

„Vaspitavanje dece je posao u kome moramo znati kako da trošimo vreme da ga ne bismo izgubili.“

Žan Žak Ruso

„Jedno dete može da nauči odraslog trima stvarima: da bude zadovoljan bez razloga, da se uvek nečim zanima i da ume da zahteva svim silama ono što želi.“

Paulo Koeljo

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 10: Frekvencijska analiza odgovora vaspitača o obliku ili kombinaciji oblika zlostavljanja na koje veruju da ukazuje ponašanje roditelja

TVRDNJE UPITNIKA O PREPOZNAVANJU ZLOSTAVLJANOG DETETA NA OSNOVU PONAŠANJA RODITELJA	ZANEMARIVANJE		FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE		SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE		EMOTIVNO ZLOSTAVLJANJE		UKUPNO ODGOVORA	
	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	N	%
1. Pokazuje malo brige za dete, retko odgovara na zahteve vrtića da pruži informacije, prisustvuje sastancima ili prima kućnu posetu.	97	98,98	0	0	0	0	1	1,02	98	100
2. Poriče da dete ima probleme u vrtiću ili kod kuće ili za njih krivi dete.	61	49,19	8	6,45	4	3,23	51	41,13	124	100
3. Traži od vaspitača da koristi stroge disciplinske mere i fizičko kažnjavanje ako je dete neposlušno.	14	12,5	75	66,96	2	1,78	21	18,76	112	100
4. Smatra dete krajnje lošim, bezvrednim, ili ga vidi kao teret.	39	31,96	10	8,20	0	0	73	59,84	122	100
5. Zahteva savršenstvo ili nivo fizičkog ili akademskog postignuća koji dete ne može postići.	9	9,09	9	9,09	1	1,01	80	80,81	99	100
6. Okreće se prvenstveno detetu zarad brige, pažnje i zadovoljenja emotivnih potreba.	19	20,43	4	4,30	10	10,75	60	64,52	93	100

Zanimalo nas je da li ispitanici prepoznaju ponašanje roditelja koje ukazuje na fizičko zlostavljanje. Kao indikativno ponašanje roditelja koje može ukazivati na fizičko zlostavljanje naveli smo: *Daje protivrečna, neuverljiva ili uopšte ne daje objašnjenja za detetove povrede; Opisuje dete kao „zlo“ ili na drugi vrlo negativan način; Strogo fizički kažnjava dete; I sam/a je kao dete bio/la zlostavljan/a.* Frekvencije odgovora prikazane su u Tabeli 11.

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 11: Frekvencijska analiza odgovora vaspitača o obliku ili kombinaciji oblika fizičkog zlostavljanja na koje veruju da ukazuje ponašanje roditelja

TVRDNJE UPITNIKA O PREPOZNAVANJU FIZIČKI ZLOSTAVLJANOG DETETA NA OSNOVU PONAŠANJA RODITELJA	ZANEMARIVANJE		FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE		SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE		EMOTIVNO ZLOSTAVLJANJE		UKUPNO ODGOVORA	
	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	N	%
7. Daje protivrečna, neuverljiva ili uopšte ne daje objašnjenja za detetove povrede.	39	33,62	62	53,45	3	2,59	12	10,34	116	100
8. Opisuje dete kao „zlo“ ili na drugi vrlo negativan način.	16	14,41	24	21,62	0	0	71	63,97	111	100
9. Strogo fizički kažnjava dete.	4	3,74	89	83,18	2	1,87	12	11,21	107	100
10. I sam/a je kao dete bio/la zlostavljan/a.	13	10,57	61	49,59	11	8,94	38	30,89	123	100

Kao indikativna ponašanja roditelja koja mogu ukazati na zanemarivanje deteta naveli smo: *Ravnodušan/a je prema detetu; Deluje apatično ili depresivno; Ponaša se iracionalno ili na neki bizaran način; Koristi alkohol ili drogu.* Frekvencije odgovora vaspitača prikazane su u Tabeli 12.

„S decom je potrebna čašica mudrosti, bačva razuma i more strpljenja.“

Sveti Franjo Saleški

"Najbolji učitelji su oni koji vam pokazuju kamo da pogledate,
ali vam neće reći šta treba da vidite."

Aleksandra K. Trenfor

„Muškarac nikad nije viši nego kad klekne da bi pomogao djetetu.“

Abraham Linkoln

„Majka razume i ono što dete ne kaže.“

jevrejska poslovice

„Vaspitač nikad ne kaže ono što stvarno misli, već ono što misli da je dobro da čuju oni koje vaspitava.“

Fridrih Niče

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 12: Frekvencijska analiza odgovora vaspitača o obliku ili kombinaciji oblika zanemarivanja na koje veruju da ukazuje ponašanje roditelja

TVRDNJE UPITNIKA O PREPOZNAVANJU ZANEMAREN OG DETETA NA OSNOVU PONAŠANJA RODITELJA	ZANEMARIVANJE		FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE		SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE		EMOTIVNO ZLOSTAVLJANJE		UKUPNO ODGOVORA	
	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	N	PROCENTI %
11. Ravnodušan/a je prema detetu.	60	53,57	4	3,57	2	1,78	46	41,08	112	100
12. Deluje apatično ili depresivno.	45	40,54	3	2,70	0	0	63	56,76	111	100
13. Ponaša se iracionalno ili na neki bizaran način.	33	27,73	17	14,29	13	10,92	56	47,06	119	100
14. Koristi alkohol ili drogu.	61	41,22	23	15,54	13	8,78	51	34,46	148	100

U Tabeli 13 naveli smo ponašanja roditelja koja mogu ukazivati na postojanje seksualnog zlostavljanja deteta. To su: *Preterano je zaštitnički nastrojen/a prema detetu, strogo ograničava detetu kontakt s drugom decom, naročito sa decom suprotnog pola; Tajnovit je/a ili izrazito povučen/a; Opisuje bračne poteškoće koje obuhvataju porodičnu borbu za moć ili seksualne odnose.*

„Lakše bismo vaspitavali decu kada bi ona imala samo uši, a ne i oči.”

Duško Radović

„Postoji samo jedan kutak svemira koji sigurno možete promeniti, a to ste vi sami. Menjajući sebe – menjate i druge.”

Oldus Haksli

„Od pamtiveka, sinovi su nerazumniji od očeva, ali srećom, sinovi postaju razumni, čim postanu očevi.”

Meša Selimović

„Čovek želi da je od svakog bolji, a od sina da je gori.”

srpska poslovice

„Ko nauči decu da se zadovolje malim, ostavlja im više od bogatstva.”

semačka poslovice

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 13: Frekvencijska analiza odgovora vaspitača o obliku ili kombinaciji oblika seksualnog zlostavljanja na koje veruju da ukazuje ponašanje roditelja

TVRDNJE UPITNIKA O PREPOZNAVANJU SEKSUALNO ZLOSTAVLJANOG DETETA NA OSNOVU PONAŠANJA RODITELJA	ZANEMARIVANJE		FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE		SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE		EMOTIVNO ZLOSTAVLJANJE		UKUPNO ODGOVORA	
	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	N	%
15. Preterano je zaštitnički nastrojen/a prema detetu, strogo ograničava detetu kontakt s drugom decom, naročito sa decom suprotnog pola.	7	6,09	12	10,43	39	33,91	57	49,57	115	100
16. Tajnovit je/a ili izrazito povučen/a.	19	16,81	9	7,96	26	23,01	59	52,21	113	100
17. Opisuje bračne poteškoće koje obuhvataju porodičnu borbu za moć ili seksualne odnose.	12	10,71	11	9,82	52	46,43	37	33,04	112	100

Kao indikatore potencijalne potrebe zaštite dece od emotivnog zlostavljanja naveli smo *Neprekidno krivi, omalovažava ili grdi dete; Nije zabrinut/a za dete i odbija da razmotri pomoć ponuđenu detetu u rešavanju problema u vrtiću; Otvoreno odbacuje dete*. Frekvenciju odgovora vaspitača prikazali smo u Tabeli 14.

„Očekuj od svoje dece u starosti što si sam činio od svog oca.”

Pitagora

„Prve suze deteta su molbe, ako ih ne sprečite, postaće naredbe.”

Žan Žak Ruso

„Deca nalaze sve u ničemu, a ljudi ništa u svačemu.”

Đakomo Leopardi

„Pametni roditelji dopuštaju svojoj deci da poneki put i pogreše.”

Mahatma Gandi

„Deca i satovi se ne smeju neprestano navijati.

Valja ih pustiti i da idu.”

Žan Pol Sartr

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 14: Frekvencijska analiza odgovora vaspitača o obliku ili kombinaciji oblika emotivnog zlostavljanja na koje veruju da ukazuje ponašanje roditelja

TVRDNJE UPITNIKA O PREPOZNAVANJU EMOTIVNO ZLOSTAVLJANOG DETETA NA OSNOVU PONAŠANJA RODITELJA	ZANEMARIVANJE		FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE		SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE		EMOTIVNO ZLOSTAVLJANJE		UKUPNO ODGOVORA	
	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	N	%
18. Nепrekidno krivi, omalovažava ili grdi dete.	14	11,97	19	16,24	2	1,71	82	70,08	117	100
19. Nije zabrinut/a za dete i odbija da razmotri pomoć ponudenu detetu u rešavanju problema u vrtiću.	84	78,50	4	3,74	0	0	19	17,76	107	100
20. Otvoreno odbacuje dete.	62	50,41	8	6,50	3	2,44	50	40,65	123	100

ANALIZA REZULTATA

Dobijene nalaze analizirali smo i interpretirali u skladu s dostupnim rezultatima sa konkretnog uzorka.

Pohađanje programa stručnog usavršavanja na temu nasilja

Zanimalo nas je da li vaspitači imaju iskustva u radu sa zlostavljanom decom. Nalazi prilazani u Tabeli 3 ukazuju da najveći broj ispitanika nema iskustva u radu sa zlostavljanom detetom – njih 91 (88,35 %) odgovorilo je negativno, 10 (9,71 %) pozitivno, dok 2 (1,94 %) nije dalo odgovor.

Nalazi prikazani u Tabeli 4 ukazuju da je 46 (44,66 %) ispitanika pohađalo program stručnog usavršavanja, a 53 (51,46 %) nije. Slični rezultati dobijeni su istraživanjem sprovedenim u nekim beogradskim školama 2015. godine, a koje je imalo za cilj da ispita predrasude nastavnika – profesora razredne i predmetne nastave na temu nasilja u porodici. Dobijeni nalazi tog istraživanja pokazali su da je 38,6 % ispitanika pohađalo, a 61,4 % nije pohađalo programe stručnog usavršavanja na temu nasilja (Pantelić i Pavlov, 2015). Akreditovani programi stručnog usavršavanja o nasilju postoje u ponudi, ali se postavlja pitanje izbora programa. Kako bi uspešno odgovorili profesiji vaspitača, kao profesionalci – kreatori sopstvene prakse i reflektivni praktičari, vaspitači svoje kompetencije, kao i rezilijentnost, moraju pedagoški razvijati i osnaživati putem kontinuiranog stručnog usavršavanja. Veliki broj prosvetnih radnika motivisan je za dodatnu edukaciju u cilju daljeg stručnog usavršavanja, svesni da stručno usavršavanje, pored toga što je zakonska obaveza, značajno utiče na kvalitet vaspitno-

obrazovnog procesa. Vaspitači, ojačani profesionalnim kompetencijama osećaju se spremnim i kompetentnim za profesionalne obaveze. *Pravilnik o stalnom stručnom usavršavanju i sticanju zvanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika* pod profesionalnim razvojem podrazumeva složen proces konstantnog razvijanja kompetencija radi kvalitetnijeg obavljanja posla i unapređivanja razvoja dece, učenika i polaznika, odnosno nivoa njihovih postignuća. Kao sastavni i obavezni deo profesionalnog razvoja navodi se stručno usavršavanje pod kojim se podrazumeva sticanje novih i usavršavanje postojećih kompetencija važnih za unapređivanje obrazovno-vaspitnog rada i predstavlja obaveznu aktivnost (*Službeni glasnik RS* br. 81/2017).

Dobijeni nalazi su ohrabrujući jer pokazuju da su vaspitači svesni osetljivosti teme nasilja i neophodnosti dodatne edukacije u smislu celoživotnog učenja.

Prepoznavanje simptoma zlostavljanog i zanemarenog deteta na osnovu njegovog ponašanja

Prvi korak u pomaganju zlostavljanom detetu predstavlja prepoznavanje simptoma zlostavljanja. Iako se zlostavljanje dece deli na četiri oblika – zanemarivanje, fizičko zlostavljanje, seksualno i emotivno/psihičko zlostavljanje, ovi oblici se češće sreću u kombinaciji nego izolovani.

Frekvencije odgovora na tvrdnje koje ukazuju na zlostavljano i zanemareno dete date su u Tabeli 5. Ajtem *Pokazuje nagle promene u ponašanju* može ukazivati na bilo koji oblik zlostavljanja i zanemarivanja. Najviše ispitanika ovu tvrdnju procenilo je kao indikator emotivnog zlostavljanja – 51 (37,78 %), odnosno zanemarivanja – 47 (34,81 %). Ajtem *Ne dobija pomoć u rešavanju fizičkih ili medicinskih problema na koje je roditeljima skrenuta pažnja* prvenstveno može ukazivati na zanemarivanje. Ispitanici su se tako i opredelili – 89 (81,65 %) odgovora ispitanika opredeljuje ovaj ajtem kao pokazatelj zanemarivanja, a svega 2 (1,83 %) kao indikator seksualnog zlostavljanja. I ajtem *Ima problema u učenju koji se ne mogu pripisati konkretnim fizičkim ili psihološkim uzrocima* može ukazivati na bilo koji oblik zlostavljanja. Najviše odgovora ispitanih vaspitača određuje ovu tvrdnju kao indikator zanemarivanja – 61 (52,59 %), a najmanje kao indikator seksualnog zlostavljanja – 8 (6,90 %). Ajtem *Stalno je na oprezu kao da se sprema na nešto loše što će se desiti* pretežno ukazuje na fizičko zlostavljanje. Ispitanici su se najveći brojem odgovora opredelili za ovaj ajtem kao indikator fizičkog zlostavljanja – 71 (57,72 %), a najmanje kao pokazatelj zanemarivanja – 9 (7,32 %). Tvrdnju *Preterano je poslušno, preambiciozno, preterano odgovorno* najviše odgovora opredeljuje kao signal emotivnog zlostavljanja – 63 (60,58 %), a najmanje kao signal seksualnog zlostavljanja – 1 (0,96 %). Ajtem *Dolazi u vrtić rano, ostaje duže i ne želi da ide kući* najviše odgovora opredeljuje za zanemarenost – 55 (42,64 %), a najmanje za seksualno zlostavljanje – 9 (6,98 %). Po ukupnim odgovorima (n1=135, n2=109, n3=116,

n4=123, n5=104 i n6=129) na tvrdnje, možemo zaključiti da su se ispitanici odlučivali za kombinaciju vidova zlostavljanja i zanemarivanja.

Rezultati prikazani u Tabeli 6 ukazuju da su se ispitanici najvećim procentom odlučivali da ove ajteme svrstaju u kategoriju fizičkog zlostavljanja. Naime, da je tvrdnja *Ima neobjašnjive opekotine, ugrize, modrice, polomljene kosti ili masnice ispod očiju* pokazatelj fizičkog zlostavljanja opredeljuje 92 (80 %) odgovora ispitanika. Da u ovaj oblik zlostavljanja spada i ajtem *Ima izbledele masnice ili druge tragove primetne nakon odsustvovanja iz vrtića* opredeljuje 91 (77,78 %) odgovor. Tvrdnju *Deluje kao da se plaši roditelja i buni se ili plače kad dođe vreme da iz vrtića ide kući* u fizički oblik zlostavljanja uvrstilo je 74 (56,06 %) vaspitača. U ovaj oblik zlostavljanja 75 (61,48 %) odgovora svrstalo je tvrdnju *Ustukne kad mu priđe odrasla osoba*, a 80 (73,39 %) *Prijavljuje povredu koju mu je naneo roditelj ili druga odrasla osoba koja se o njemu stara*. I u ovom delu subupitnika ispitanici su se odlučivali za kombinaciju odgovora (n7=115, n8=117, n9=132, n10=122 i n11=109). Za kombinaciju odgovora najviše ispitanika odlučilo se kod ajtema *Deluje kao da se plaši roditelja i buni se ili plače kad dođe vreme da iz vrtića ide kući* (n9=132), a najmanje kod tvrdnje *Prijavljuje povredu koju mu je naneo roditelj ili druga odrasla osoba koja se o njemu stara* (n11=109). Ovaj nalaz ne iznenađuje, jer je izjava deteta da ga je roditelj ili staratelj namerno povredio "najčistiji" i najjasniji signal fizičkog zlostavljanja, dok strah od roditelja može ukazivati i na druge vidove zlostavljanja i zanemarivanje.

Ispitanici su najčešće tvrdnje prikazane u Tabeli 7 svrstavali u pokazatelje zanemarivanja. Za ajtem *Nedostaje mu nadzor odraslih* opredelilo se 83 (58 %) vaspitača kao pokazatelj zanemarivanja. *Uvek je prljavo i ima neprijatan miris tela* 93 (90,29 %) vaspitača opredeljuje kao indikator zanemarivanja. Za tvrdnje *Nema odeću koja odgovara vremenskim uslovima* kao pokazatelj zanemarivanja odlučilo se 96 (93,20 %) ispitanika, *Govori da kod kuće nema nikoga ko bi brinuo o njemu/njoj* – 78 (75,73 %), *Često odsustvuje iz vrtića* – 83 (80,58 %), *Traži ili krade hranu ili novac od vršnjaka* – 84 (81,55 %), *Ne dobija potrebnu medicinsku ili stomatološku negu, vakcine ili naočare* – 93 (90,29 %). Iako su ispitanici imali mogućnost kombinovanja odgovora, kod ovih ajtema to nisu često činili (n12=105; n13=100; n14=98; n15=103; n16=100; n17=107 i n18=102).

U Tabeli 8 prikazana je frekvencija odgovora na ajteme koji ukazuju na potencijalno seksualno zlostavljanje. Zanimljivo je da odgovori vaspitača opredeljuju tvrdnju *Ima poteškoća prilikom hodanja ili sedenja* kao indikator fizičkog zlostavljanja – 55 (45,08 %), zanemarivanja – 38 (31,15 %), a 26 (21,31 %) seksualnog zlostavljanja. I odgovori ispitanika kod tvrdnje *Iznenada počinje da odbija da se presvlači za aktivnost iz fizičkog vaspitanja ili da učestvuje u fizičkim aktivnostima* opredeljuju ovaj ajtem najviše kao pokazatelj fizičkog zlostavljanja – 61 (47,66 %), a potom kao indikator seksualnog zlostavljanja –

41 (32,03 %). Kod oba ajtema zapažamo kombinaciju odgovora, odnosno višestruki izbor odgovora ispitanika (n₁₉=122 i n₂₀=128), gde indikativno ponašanje povezuju sa fizičkim i seksualnim oblikom nasilja. Velike dileme nema kod ajtema *Ispoljava bizarno, neuobičajeno seksualno ponašanje ili neobično dobro poznavanje seksualnih odnosa* – 84 (81,55 %) odgovora ispitanika ovu tvrdnju svrstava u indikator seksualnog zlostavljanja, kao i tvrdnju *Prijavi da ga seksualno zlostavljaju roditelji ili druga odrasla osoba koja se o njemu/njoj stara* – 85 (78,70 %) odgovora ispitanika. Ovi ajtemi sadrže reč *seksualno* koja upućuje ispitanike na seksualno nasilje, te pretpostavljamo da je to razlog zašto se ispitanici nisu u većem broju odlučivali za kombinaciju vidova nasilja (n₂₁=103 i n₂₂=108).

Analiza ajtema u Tabeli 9 ukazuje da odgovori ispitanika klasifikuju ajtem *Pokazuje ekstreme u ponašanju poput preterano poslušnog ili preterano zahtevnog ponašanja, ekstremno je pasivno ili agresivno* kao indikator emotivnog zlostavljanja – 64 (47,41 %) ali i fizičkog – 45 (33,33 %). Naime, ispitanici su se kod ove tvrdnje opredeljivali za kombinaciju odgovora (n=135). Ajtem *Preterano je starmalo (ponaša se kao roditelj drugoj deci) ili preterano infantilno (često se ljulja ili udara glavom, na primer)*, po odgovorima ispitanika, svrstan je u pokazatelje emotivnog zlostavljanja – 71 (61,21 %). I kod ove tvrdnje ispitanici su se odlučivali za kombinaciju odgovora (n=116), pa su je svrstali i u fizičke pokazatelje – 22 (18,96 %) i u pokazatelje zanemarivanja 15 (12,93 %). Kod tvrdnje *Zaostaje u fizičkom ili emotivnom razvoju* ispitanici su davali višestruke odgovore (n₂₅=120). Najveći broj odgovora odnosio se na zanemarivanje 67 (55,83 %), pa tek onda na pokazatelje emotivnog zlostavljanja – 35 (29,17 %). Ajtem *Izjavljuje da nije vezano za roditelje* odgovorima ispitanika svrstan je u indikatore emotivnog zlostavljanja – 56 (51,38 %) i zanemarivanja – 40 (36,70 %).

Dobijeni nalazi pokazuju da vaspitači prepoznaju signale zlostavljanog i zanemarenog deteta. Svesni da se zlostavljanje i zanemarivanje češće sreću kombinovano nego izolovano, naši ispitanici su se često opredeljivali za kombinaciju odgovora.

Prepoznavanje simptoma zlostavljanog i zanemarenog deteta na osnovu ponašanja roditelja

Zanimalo nas je kako vaspitači prepoznaju simptome zlostavljanog i zanemarenog deteta na osnovu ponašanja roditelja/staratelja.

U Tabeli 10 prikazana je frekvencija odgovora koji se odnose na ponašanja roditelja koja mogu upućivati na neki oblik zlostavljanja i zanemarivanja. Prvi ajtem u drugom subupitniku *Pokazuje malo brige za dete, retko odgovara na zahteve vrtića da pruži infomacije, prisustvuje sastancima ili prima kućnu posetu* ispitanici su svojim odgovorima opredelili kao indikator zanemarivanja sa 97

(98,98 %) odgovora, dok ga je samo jedan odgovor (1,02 %) opredelio kao indikator emotivnog zlostavljanja. Ajtem *Poriče da dete ima probleme u vrtiću ili kod kuće ili za njih krivi dete* odgovori 61 ispitanika (49,19 %) svrstali su u indikatore zanemarivanja, a odgovori 51 ispitanika (41,13 %) u emotivno zlostavljanje. *Traži od vaspitača da koristi stroge disciplinske mere i fizičko kažnjavanje ako je dete neposlušno* ispitanici su klasifikovali sa 75 (66,96 %) kao indikator fizičkog zlostavljanja. Po odgovorima ispitanika, tvrdnja *Smatra dete krajnje lošim, bezvrednim, ili ga vidi kao teret* je prvenstveno pokazatelj emotivnog zlostavljanja – 73 (59,84 %) odgovora, ali i zanemarivanja 39 (31,96 %). Tvrdnja *Zahteva savršenstvo ili nivo fizičkog ili akademskog postignuća koje dete ne može postići* sa 80 (80,81 %) odgovora svrstana je u pokazatelje emotivnog zlostavljanja, kao i ajtem *Okreće se prvenstveno detetu zarad brige, pažnje i zadovoljenja emotivnih potreba* sa 60 (64,52 %) odgovora. Iako je ispitanicima data mogućnost višestrukog odgovaranja, učinili su to samo kod drugog, trećeg i četvrtog ajtema (n₂=124; n₃=112 i n₄=122). Prilikom odgovaranja na prvu, petu i šestu tvrdnju nisu svi dali odgovor (n₁=98; n₅=99 i n₆=93).

Nalazi u Tabeli 11 ukazuju da su se ispitanici odlučivali za kombinaciju odgovora (n₇=116; n₈=111; n₉=107 i n₁₀=123). Najviše odgovora, 62 (53,45 %) svrstalo je tvrdnju *Daje protivrečna, neuverljiva ili uopšte ne daje objašnjenja za detetove povrede* u pokazatelje fizičkog zlostavljanja. *Opisuje dete kao „zlo“ ili na drugi vrlo negativan način* odgovorima 71 ispitanika (63,97%) svrstan je u pokazatelje emotivnog zlostavljanja, dok ga je 24 (21,62 %) odgovora klasifikovalo u pokazatelje fizičkog zlostavljanja. Tvrdnja *Strogo fizički kažnjava dete* sa 89 (83,18 %) odgovora opredeljena je kao indikator fizičkog zlostavljanja. Tvrdnja *I sam/a je kao dete bio/la zlostavljen/a* sa 61 (49,59 %) odgovorom svrstana je u kategoriju indikatora fizičkog zlostavljanja.

Analizom rezultata prikazanih u Tabeli 12 uočavamo da su se ispitanici opredeljivali za kombinaciju odgovora (n₁₁=112; n₁₂=111; n₁₃=119 i n₁₄=148). Odgovorima 60 ispitanika (53,57 %), ajtem *Ravnodušan/a je prema detetu* svrstan je u pokazatelje zanemarivanja. Tvrdnja *Deluje apatično ili depresivno* sa 63 (56,76 %) odgovora klasifikovana je kao pokazatelj emotivnog zlostavljanja, dok se nijedan ispitanik nije opredelio za pokazatelje seksualnog zlostavljanja (0 %). Tvrdnju *Ponaša se iracionalno ili na neki bizaran način* ispitanici su opredelili sa 56 (47,06 %) odgovora kao pokazatelj emotivnog zlostavljanja. Najviše kombinacija odgovora uočavamo kod tvrdnje *Koristi alkohol ili drogu* gde je 61 (41,22 %) odgovor kod indikatora zanemarivanja, 51 (34,46 %) – emotivnog zlostavljanja, 23 (15,54 %) – fizičkog, a 13 (8,78 %) – seksualnog zlostavljanja.

Uvidom u Tabelu 13 možemo uočiti da je odgovorima 57 ispitanika (49,57 %), tvrdnja *Preterano je zaštitnički nastrojen/a prema detetu, strogo ograničava detetu kontakt s drugom decom, naročito sa decom suprotnog pola* svrstana u indikatore emotivnog zlostavljanja, a sa 39 (33,91 %) u pokazatelje seksualnog zlostavljanja. Tvrdnja *Tajnovit je/a ili izrazito povučen/a*, po odgovorima ispitanika, najviše ukazuje na emotivno zlostavljanje – 59 (52,21 %), a zatim na seksualno – 26 (23,01 %). Ukoliko roditelj/staratelj *Opisuje bračne poteškoće koje obuhvataju porodičnu borbu za moć ili seksualne odnose*, po odgovorima naših ispitanika, to može najviše ukazivati na seksualno zlostavljanje – 52 (46,43 %).

Ispitanici su kod grupe tvrdnji prikazanih u Tabeli 14 davali kombinovane odgovore (n18=117; n19= 107 i n20=123). Najviše odgovora, 82 (70,08 %), opredelilo je tvrdnju *Neprekidno krivi, omalovažava ili grdi dete* u indikatore emotivnog zlostavljanja. Ajtem *Nije zabrinut/a za dete i odbija da razmotri pomoć ponuđenu detetu u rešavanju problema u vrtiću* sa 84 (78,50 %). Tvrdnja *Otvoreno odbacuje dete* svrstana je u indikatore zanemarivanja – 62 (50,41 %), ali i emotivnog zlostavljanja – 50 odgovora (40,65 %).

ZAKLJUČAK

Kako bismo analizirali istraživani problem, u teorijskom delu postavili smo osnove rada. Cilj sprovedenog istraživanja bio je utvrđivanje kompetentnosti vaspitača dece predškolskog uzrasta za prepoznavanje pokazatelja zlostavljanog i zanemarenog deteta.

Ispitanici prepoznaju oblik ili kombinaciju oblika zlostavljanja na osnovu postavljenih tvrdnji kao indikatore potencijalne potrebe zaštite deteta na osnovu njegovog ponašanja. Najlakše se prepoznaju signali fizičkog zlostavljanja, što pokazuju i naši nalazi – p7=80%; p8=77,78%; p9=56,06; p10=61,48% i p11=79,39% odgovora je opredelilo ajteme koji ukazuju na fizičko zlostavljanje kao takve. Ajteme koji ukazuju na zanemarivanje najvećim procentom odgovora ispitanici su svrstali u ovu kategoriju (p12=79,05%; p13=93%, p14=97,96%; p15=75,73; p16=83%; p17=78,50% i p18=91,18%). Međutim, nisu svi odgovorili na ove tvrdnje, na šta ukazuje ukupan broj odgovora po ajtemima (n12=105; n13=100; n14=98; n15=103; n16=100; n17=107 i n18=102). Kada je reč o tvrdnjama koje ukazuju na seksualno zlostavljanje, ispitanici su najvećim brojem odgovora u indikatore seksualnog zlostavljanja svrstali one ajteme koje u sebi sadrže reč *seksualno* i time direktno ukazuju na ovaj vid zlostavljanja (p21=81,55 i p22=78,70), dok su se kod ajtema pod rednim brojem 19 i 20 opredelili za kombinovane oblike zlostavljanja n19=122 i n20=128. Kada je reč o emotivnom zlostavljanju, ispitanici su indikatore emotivnog zlostavljanja najčešće kombinovali sa indikatorima fizičkog zlostavljanja (Tabela 9). Što se tiče ponašanja roditelja koje ukazuje na fizičko zlostavljanje, ispitanici su se

opredeljivali za one ajteme koji u sebi sadrže reč *fizičko* (ajtem 9) – p9=83,18 % ili direktno ukazuje na fizičke povrede (ajtem 7) – p7=53,45 %. I kod ponašanja koja ukazuju na zanemarivanje imamo kombinaciju odgovora (n11=112; n12=111; n13=119 i n14= 148), što je ohrabrujuće jer ukazuje na svesnost vaspitača o kompleksnosti pojave nasilja nad detetom. Indikatore ponašanja seksualnog zlostavljanja ispitanici svrstavaju u ovaj vid zlostavljanja samo kod tvrdnje koja ima u sebi reč *seksualno* te neposredno ukazuje na ovaj vid zlostavljanja – p17=46,43 %. I kod ove grupe tvrdnji, ispitanici su se odlučivali za kombinaciju odgovora (n15= 115; n16=113 i n17=112). Kod tvrdnji koje ukazuju na emotivno zlostavljanje imamo kombinaciju odgovora p18=117; p19=107 i p20=123. Ovi rezultati pokazuju da vaspitači uviđaju da se ponašanje koje ukazuje na zlostavljanje i zanemarivanje ne može striktno podeliti na vrste ponašanja, nego da se javljaju kombinovano i time negativno deluju na razvoj dece predškolskog uzrasta.

Slika 3: Crtež deteta predškolskog uzrasta (pripremno-predškolska grupa) na temu „Nasilje“, flomasteri

Na osnovu dobijenih nalaza možemo potvrditi osnovnu hipotezu od koje smo pošli u istraživanju: *Pretpostavljamo da su vaspitači dece predškolskog uzrasta kompetentni da prepoznaju indikatore potencijalne potrebe za zaštitom deteta.*

Studenti – budući vaspitači po završetku studija imaju razvijene osnovne kompetencije koje će ih voditi kroz vaspitno-obrazovnu praksu. Ipak, potrebno ih je dodatno edukovati i senzibilisati kako bi znali da prepoznaju indikatore zlostavljanosti i zanemarenosti deteta.

Jedna od najboljih praksi za prevenciju posledica koje nasilje u porodici može imati na decu jeste da se ceo društveni sistem tome i posveti. Dakle, problemom nasilja treba da se bavi celokupno društvo. Mehanizam pomoću kog društvo

može da ostvari svoj uticaj jeste i preko vrtića kao institucije u kojoj viktimizirano dete može biti prepoznato od strane vaspitača, kao i mesta u kome može da dobije adekvatnu podršku od strane pedagoških i stručnih radnika.

No, da bi ova podrška bila što svrsishodnija za potrebe dece sa iskustvom nasilja u porodici, zaposleni u vrtiću, posebno oni koji dolaze u direktan kontakt sa decom treba da budu senzibilisani na problematiku nasilja u porodici. Vaspitači moraju prepoznati i adekvatno odgovoriti na potrebe dece koja se uvek smatraju žrtvama nasilja u porodici, bez obzira da li se nad njima nasilje i sprovodi (Pantelić i Pavlov, 2015). Zlostavljanje se događa oko nas i zlostavljanom detetu potrebna je pomoć, a vaspitač je taj u koga dete ima poverenja i koji ga ne sme izneveriti. Važno je znati da vaspitač obaveštava o sumnji na zlostavljanje, a na odgovarajućim nadležnim insitucijama je da utvrde šta se događa i preduzmu odgovarajuće mere radi zaštite deteta. Vaspitači treba na vreme da reaguju jer svako „zatvaranje očiju“ i ignorisanje problema, kao i odlaganje delovanja može dovesti do trajnih, negativnih posledica na razvoj deteta. *Zakon o sprečavanju nasilja u porodici* (2016) naglašava ulogu vaspitača kao neposrednog realizatora vaspitno-obrazovne prakse, kroz ulogu ustanove. Tako u članu 7 piše: „Pored nadležnih državnih organa i centara za socijalni rad, u sprečavanju nasilja u porodici, preko davanja pomoći i obaveštavanja o nasilju, kao i pružanju podrške žrtvama nasilja učestvuju i druge **ustanove** u oblasti dečje, socijalne zaštite, **obrazovanja, vaspitanja** i zdravstva (u daljem tekstu: državni organi i ustanove nadležne za primenu ovog zakona), kao i tela za rodnu ravnopravnost na nivou lokalnih samouprava.” (podvukla S.P.).

Ohrabrujuća je činjenica da se kompetencije, za razliku od sposobnosti, mogu naučiti. Rezultati dobijeni u ovom istraživanju mogu imati primenu u unapređenju vaspitno-obrazovne prakse, a pre svega u inkorporiranju sadržaja koji se odnose na porodično nasilje, zanemarivanje i zlostavljanje deteta u programe visokoškolskih ustanova i programe stručnog usavršavanja sa ovom tematikom. Takođe, impliciraju neophodnost senzibilizacije šire društvene zajednice na problem nasilja.

Predškolska ustanova, odnosno vrtić, predstavlja prvu kariku u obrazovno-vaspitnom sistemu, a vaspitači prve osobe koje su u prilici da prepoznaju zlostavljano i zanemareno dete. Iz tog razloga, neophodno je da vaspitači budu senzibilisani na problematiku nasilja u porodici, zlostavljanja i zanemarivanja deteta, kao i na sve moguće posledice koje iskustvo nasilja u porodici može da ima na dete.

PRAKTIČNE IMPLIKACIJE

Profesionalizacija struke nosi u sebi razvojnost i dinamiku, a samim tim uključivanje novih kompetencija vaspitača u skladu sa potrebama i zahtevima savremenog društva. Savremeno obrazovanje obuhvata četiri segmenta – učenje

da bi se znalo, učenje da bi se činilo, učenje da bi se živelo zajedno i učenje da bi se postojalo. Važan pravac preispitivanja i traženja puteva ka boljem obrazovanju fokusiran je na problem pripremanja vaspitača za nove pedagoške uloge, za upravljanje savremenim procesima edukacije. Tokom formalnog obrazovanja student stiže i razvija znanja, umenja, stavove i vrednosti i time zadovoljava svoje unutrašnje potrebe i interese i aktivno učestvuje i doprinosi razvoju društva i kulture. Danas se insistira na prevazilaženju jednodimenzionalnih kompetencija inicijalnog obrazovanja jer je „čovjek biće koje se razvija ne samo znanjem u dinamičkom okruženju, nego akcionim podučavanjem, praktičnim aktivnostima, radom na projektu, kreativnim radom, svrsishodnim samorazvojem, a isto socijalno biće koje vrednuje i oseća, koje je sposobno da razume i misli o drugima i da razume i sebe i njih“ (Gojkov, 2006). Dakle, formalno obrazovanje, svojim studijskim programima i planovima sa određenim sadržajima i ishodima predmeta treba da obezbedi profesionalno kompetentnog vaspitača – vaspitača sa kapacitetom za uspešno ostvarenje u svojoj profesiji. Imajući u vidu da je nasilno ponašanje u porodici i među vršnjacima postalo društveni problem, potrebno je realizovati skup preventivnih mera. Kao predlog primarne prevencije nasilja potrebno je implementirati određene sadržaje u studijske planove i programe kako bi studenti – budući vaspitači, znali da prepoznaju indikatore potencijalne potrebe zaštite dece od nasilja. Takođe, cilj ovih sadržaja bila bi i senzibilizacija studenata na problem zlostavljanja, te upoznavanje s potrebom i zakonskom obavezom odraslih u slučajevima zlostavljanja.

U okviru pedagoške grupe predmeta, Metodike vaspitno-obrazovnog rada i Osnova inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja, mogu se realizovati različiti sadržaji koji bi edukovali i senzibilisali studente po pitanju nasilja i prepoznavanju indikatora potencijalne potrebe zaštite deteta.

Kroz nastavne sadržaje trebalo bi upoznati studente sa zakonskom regulativom vezanom za nasilje nad decom i u porodici.

Edukativne radionice bile bi organizovane sa ciljem osveščivanja o nasilju i oblicima nasilja, prepoznavanja različitih oblika nasilja, osnaživanja studenata sa iskustvom nasilja (u porodici ili vršnjačkog nasilja), edukacije i senzibilizacije studenata o problemu porodičnog nasilja. U fokusu radionica bilo bi iskustveno učenje kroz različite tehnike. Po Kolbu, iskustveno učenje zasniva se na transformaciji iskustva (Kolb, 1984, prema Martinko, 2012). U kontekstu iskustvenog učenja prihvatljivo je šire shvatanje pojma učenje. Ono obuhvata sticanje znanja, razumevanje i procene, ali i učenje metoda i strategija, socijalno-komunikacijsko i afektivno učenje (Branković i Mikanović, 2012).

Takođe, studentima treba omogućiti da planiraju, kreiraju i realizuju radionice za decu predškolskog uzrasta na temu nasilja. Planiranje radionice odnosi se na

proces u kojem je važno odgovoriti na pitanja *zašto* i *šta raditi* kako bi se postigli očekivani ishodi i razvile određene kompetencije učesnika radionice (Powers i Roughton, 1979, prema Martinko, 2012).

Radionice bi trebalo da su usmerene i na dečja prava, na prepoznavanje opasnih situacija i podučavanje dece na koje načine mogu da povećaju svoju sigurnost. Proradile bi se situacije: dete protiv deteta, odrasli stranac protiv deteta i poznata odrasla osoba protiv deteta (www.udrugaroditeljkapk.hr).

Takođe, trebalo bi organizovati predavanja i tribina na temu *Nasilje u porodici – uzroci i posledice, Indikatori potrebe potencijalne zaštite deteta od zlostavljanja i zanemarivanja*, i slično.

Studente treba upoznati sa radom *Centra za podršku ženama*, njihovim aktivnostima i projektima, postojanjem SOS telefona, mogućnostima obuke za rad na SOS telefonu.

LITERATURA

1. Ajduković, M. i Pečnik, N. (1994). Zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji. *Revija socijalne politike* br. 3, 269–276.
2. Ajduković, M. (2001). Utjecaj zlostavljanja i zanemarivanja u obitelji na psihosocijalni razvoj djece. *Dijete i društvo: časopis za promicanje prava djeteta* br. 1, 57–75.
3. Anda et al., (2011). *The enduring effects of abuse and related adverse experiences in childhood: A convergence of evidence from neurobiology and epidemiology*. Retrieved December 4, 2017 from: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3232061/pdf/nihms340170.pdf>
4. Andevski, M. i Arsenijević, J. (2011). Kompetencije zaposlenih u obrazovanju. *Istraživanje u pedagogiji* br. 2, 29–50.
5. Batić, D. i Akimovska Maletić, I. (2011). Zaštita dece razvedenih roditelja koja su žrtve emocionalnog zlostavljanja. *Temida: Časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu* br. 3, 5–22.
6. Buljan Flander, G. i Ćosić, I. (2003). Prepoznavanje i simptomatologija zlostavljanja i zanemarivanja djece. *Medix* br.51, –124
7. Dulčić, A. (2001). Zlostavljena i zanemarena djeca – obiteljsko ozračje i društvena zaštita. *Dijete i društvo: časopis za promicanje prava djeteta* br. 1–2, 13–20.
8. Gojkov, G.(2006). Ciljevi vaspitanja – kompetencije učitelja i vaspitača. U: *Ciljevi – kompetencije učitelja i vaspitača*. Vršac: VŠOV.
9. Klašnja, S. (2007). Profesionalni razvoj nastavnika u evropskim zemljama. U: *Stručno usavršavanje: iskustvo edukatora za edukatore (Projekat za usavršavanje obrazovnog kadra u Srbiji)*. Beograd: EDP (Educator development program).

10. Krnjaja, Ž. i Miškeljin, L. (2006). *Od učenja ka podučavanju*. Beograd: Ž. Krnjaja.
11. Klajn, I. i Šipka, M. (2006). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
12. *Konvencija o pravima deteta – Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta u oružanim sukobima; Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o pradáji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji*. (n.d.). Beograd: UNICEF.
13. Martinko, J. (2012). Radionica – metoda interaktivnog učenja i poučavanja odraslih. *Andragoški glasnik (Vol. 16), br. 2*, 165–174.
14. Marković, T. (2014). Model integrativne prakse u inicijalnom obrazovanju vaspitača. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet u Beogradu.
15. Miljević–Riđički, R. (1995). Zlostavljanje djece: oblici zlostavljanja i njihovo prepoznavanje. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, br. 4–5 (18–19)*, 539–549.
16. Mošković, L. (2015). Prevencija zlostavljanja i zanemarivanja dece. *Preventivna pedijatrija 1*, 34–38.
17. *Nasilje u porodici u Vojvodini (2010)*. Ur. Vesna Nikolić–Ristanović. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.
18. *Opšte osnove predškolskog programa (2006)*. Beograd: Sl. Glasnik R Srbije.
19. *Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*. Dostupno na http://www.paragraf.rs/propisi/opsti_protokol_za_zastitu_dece_od_zlostavljanja_i_zanemarivanja.html.
20. Palekčić, M. (2014), Kompetencije i nastava: obrazovno – politička i pedagoškijska teorijska perspektiva, *Pedagoškijska istraživanja, 11 (1)*, 7-26.
21. Pavlović Breneselović, D. (2014). From Mastering Knowledge And Skills To Competence: Two Approaches To Preschool Teachers' Competences (str.31-36), In *Competences Of Preschool Teachers In Knowledge Society - Proceedings book, The Second International Interdisciplinary Scientific Conference in Kikinda*.
22. Pavlović Breneselović, D. (2014a). Kompetencije vaspitača za korišćenje IKT u predškolskom programu: više od veštine. Retrieved October 13, 2017, from <http://www.ftn.kg.ac.rs/konferencije/tio2014/PDF/603%20Pavlovic-Breneselovic.pdf>.
23. Pantelić, M. i Pavlov, S. (2015). Značaj edukacije nastavnika na smanjenje predrasuda o porodičnom nasilju. *Vaspitanje i obrazovanje br. 2/2015*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. (47–55).
24. Pejović–Milovančević, M., Išpanović–Radojković, V., Vidojević, O., Minčić, T. i Radosavljev, J. (2001). Psihološke posledice zlostavljanja i zanemarivanja dece i adolescenata. *Psihijatrija danas br. 3–4*, 175–187.

25. Perry, B.D. (2001). The neurodevelopmental impact of violence in childhood. In D. Schetkyand E.P. Benedek (Eds.). *Textbook of Child and Adolescent Forensic Psychiatry* (pp. 221–238). Washington, D.C.: American Psychiatric Press, Inc.
26. *Pravilnik o standardima kompetencija za profesiju nastavnika i njihovog profesionalnog razvoja.* (2011). Beograd: Sl. Glasnik R Srbije – Prosvetni glasnik, 5/2011.
27. Soleša–Grijak, Đ. (2010). Opšte i neke od specifičnih kompetencija vaspitača za društvo znanja. (19–60). U: *Kompetencije vaspitača u društvu znanja*. Priređivači: Đurđa Soleša-Grijak, Dragan Soleša I Radmila Bogosavljević. Beograd: Eduka.
28. Spasenović, V. (2009). Tendencije i pravci razvoja školskih sistema evropskih zemalja. *Zbornik radova sa naučnog skupa Buduća škola* (78–93).
29. Stevković, Lj. (2006). *Karakteristike nasilja nad decom u porodici i njegove posledice na zdravlje.* Retrieved December 4, 2017, from http://www.vds.org.rs/File/Tem0603_1.pdf
30. Suzić, N. (2005). *Pedagogija za XXI vijek.* Banja Luka: TT–Centar.
31. Suzić, N. (2013). *Kompetencije čovjeka budućnosti.* Retrieved October 13, 2017, from <http://suzicnenad.com/category/blog/>
32. Waters, E. & Sroufe, L. A. (1983). Social competence as a developmental construct. *Development review*, 3, 79–97.
33. *Zbirka tekstova Istraživanja o nasilju prema ženama, programi delovanja i uloga institucija; razumevanje nasilja nad ženama kao manifestacija moći i kontrole.* (2003). Ur. Tanja Ignjatović. Beograd: Autonomni ženski centar. Retrieved November 20, 2017, from http://www.womenngo.org.rs/feministicka/izdanja/autonomni_zenski_centar/bezstraha/CZZR.pdf.
34. *Zakon o sprečavanju nasilja u porodici* (2016). Službeni glasnik Republike Srbije br. 94
35. Ždero, V. (2005). Psihičko zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji. *Ljetopis socijalnog rada* 12(1). 145–172. Retrieved July 3, 2017 from <http://hrcak.srce.hr/2789>.
36. Žegarac, N., Mijanović, Lj., Obretković, M., Pejaković, Lj., Simović, I. i Stevanović, I. (2001). *Zaštita deteta od zlostavljanja – Priručnik za centre za socijalni rad i druge službe u lokalnoj zajednici.* Ur. Ljiljana Obretković i Ljubomir Pejaković. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.

SAŽETAK

Namena ovog istraživanja je da pokaže da su vaspitači dece predškolskog uzrasta kompetentni za prepoznavanje zlostavljanog i zanemarenog deteta. Kako bi analizirali istraživani problem: *Da li su vaspitači kompetentni da prepoznaju indikatore potencijalne potrebe za zaštitom deteta*, u teorijskom delu postavili smo osnove rada. U empirijskom delu koristili smo metodu teorijske analize i deskriptivnu metodu, njen *Survey (Survey)* postupak, a od tehnika analizu sadržaja i anketiranje. Cilj sprovedenog istraživanja bilo je utvrđivanje kompetentnosti vaspitača dece predškolskog uzrasta za prepoznavanje pokazatelja zlostavljanog i zanemarenog deteta. Uzorak su činila 103 vaspitača PU „Dragoljub Udicki“ iz Kikinde. Koristili smo Upitnik za vaspitače o prepoznavanju zlostavljanog deteta (VASP_1) koji predstavlja adaptaciju upitnika *Recognizing Child Abuse: What Parents Should Know* (nic.unlv.edu). Upitnik se sastoji iz dela koji nam daje demografske podatke i dva subupitnika. Prvi subupitnik – Procene vaspitača o ponašanju deteta koje trpi nasilje, ima 26 ajtema koji se odnose na ponašanja deteta koje trpi zlostavljanje, a drugi subupitnik – Procene vaspitača o ponašanju roditelja koje ukazuje na zlostavljanje, sadrži 20 tvrdnji. Subupitnici korišteni u istraživanju imaju zadovoljavajuću pouzdanost – dobijeni koeficijent za prvi subupitnik iznosi $\alpha = 0,778$, a za drugi $\alpha = 0,812$, dok je rezultat unutrašnje konzistencije oba subupitnika $\alpha = 0,862$. Istraživanje je sprovedeno tokom septembra i oktobra 2017. Godine, u vrtićima PU „Dragoljub Udicki“ Kikinda. Deskriptivni prikazi odgovora ispitanika (frekvencije i procenti) na postavljene tvrdnje prikazani su tabelarno, nakon čega su analizirani i interpretirani.

Dobijeni rezultati potvrđuju hipotezu od koje smo pošli u istraživanju – *Pretpostavljamo da su vaspitači dece predškolskog uzrasta kompetentni da prepoznaju indikatore potencijalne potrebe za zaštitom deteta*. Da nema iskustvo u radu sa zlostavljanom decom odgovorilo je njih 91 (88,35 %), dok je 10 (9,71 %) ispitanika odgovorilo pozitivno. Da se ispitanici stručno usavršavaju i po pitanju nasilja pokazuje nalaz da je 46 (44,66 %) ispitanika pohađalo program stručnog usavršavanja na temu nasilja, a 53 (51,46 %) nije. Ispitanici prepoznaju oblik ili kombinaciju oblika zlostavljanja na osnovu postavljenih tvrdnji kao indikatora potencijalne potrebe zaštite deteta na osnovu njegovog ponašanja. Najlakše se prepoznaju signali fizičkog zlostavljanja što ukazuju i naši nalazi – p7=80 %; p8=77,78 %; p9=56,06 %; p10=61,48 % i p11=79,39 % odgovora je opredelilo ajteme koji ukazuju na fizičko zlostavljanje kao takve.

Tokom formalnog obrazovanja student stiče i razvija znanja, umenja, stavove i vrednosti i time zadovoljava svoje unutrašnje potrebe i interese i aktivno učestvuje i doprinosi razvoju društva i kulture. Formalno obrazovanje, svojim studijskim programima i planovima sa određenim sadržajima i ishodima

predmeta treba da obezbedi profesionalno kompetentnog vaspitača – vaspitača sa kapacitetom za uspešno ostvarenje u svojoj profesiji. Imajući u vidu da je nasilno ponašanje u porodici i među vršnjacima postalo društveni problem, potrebno je realizovati skup preventivnih mera. Kao predlog primarne prevencije nasilja potrebno je implementirati određene sadržaje u studijske planove i programe kako bi studenti – budući vaspitači, znali da prepoznaju indikatore potencijalne potrebe zaštite dece od nasilja. Takođe, cilj ovih sadržaja bila bi i senzibilizacija studenata na problem zlostavljanja, upoznavanje s potrebom i zakonskom obavezom odraslih u slučajevima zlostavljanja. U okviru pedagoške grupe predmeta, Metodike vaspitno-obrazovnog rada i Osnova inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja, mogu se realizovati različiti sadržaji koji bi edukovali i senzibilisali studente po pitanju nasilja i prepoznavanju indikatora potencijalne potrebe zaštite deteta – organizovanje edukativnih radionica sa ciljem osveščivanja o nasilju i oblicima nasilja, prepoznavanje različitih oblika nasilja, osnaživanje studenata sa iskustvom nasilja (u porodici ili vršnjačkog nasilja), edukacija i senzibilizacija studenata o problemu porodičnog nasilja, planiranje, kreiranje i realizacija radionica za decu predškolskog uzrasta na temu nasilja od strane studenata, upoznavanje studenata sa zakonskom regulativom vezanom za nasilje nad decom i u porodici, organizovanje predavanja i tribina na temu nasilja, upoznavanje studenata sa radom *Centra za podršku ženama*, njihovim aktivnostima i projektima, postojanjem SOS telefona, mogućnostima obuke za rad na SOS telefonu.

Ključne reči: vaspitač, kompetencije, indikatori zlostavljanosti i zanemarenosti deteta.

SUMMARY

The purpose of this research is to show that preschool teachers are competent to recognize an abused and neglected child. In order to analyze the researched problem: Whether preschool teachers are competent to recognize indicators of a potential need to protect the child, the article foundations were laid in the theoretical part. In the empirical part, we used the method of theoretical analysis and the descriptive method, i.e. its Survey procedure, and the chosen techniques were content analysis and surveying. The goal of the research was to determine the competence levels of preschool teachers for recognizing indicators of an abused and neglected child, the research sample consisted of 103 preschool teachers employed in Preschool Institution "Dragoljub Udicki" in Kikinda. We used the Questionnaire on recognizing an abused child for preschool teachers (VASP_1) which is an adaptation of the questionnaire *Recognizing Child Abuse: What Parents Should Know* (nic.unlv.edu). The questionnaire consists of the part which gives us demographic data and two sub-questionnaires. The first sub-questionnaire – Teachers' assessments of the behaviour of a child that has been subject to violence has 26 items related to the behaviour of the child exposed to violence, and the other sub-questionnaire – Teachers' assessments of the behaviour of parents which implies abuse consists of 20 items. The reliability of the sub-questionnaires used in this research is satisfactory – coefficient obtained for the first sub-questionnaire is $\alpha = 0,778$, and for the second $\alpha = 0,812$, while the result of internal consistency for both sub-questionnaires is $\alpha = 0,862$. Research was done during September and October 2017, in kindergartens of PI "Dragoljub Udicki", Kikinda. The descriptive representation of the respondents' replies (frequencies and percentages) to the items defined is given in tables, and later analyzed and interpreted.

The results obtained confirm the research starting hypothesis – We suppose that preschool teachers are competent to recognize indicators of a potential need to protect the child. Within the research sample, 91 respondents (88,35 %) answered that they have not worked with abused children, and 10 respondents (9,71 %) answered positively. The fact that respondents' professional development also addresses the topic of violence is confirmed by our finding that 46 respondents (44,66 %) have attended professional development programs focusing on violence, and 53 respondents (51,46 %) have not. The respondents recognize the form or a combination of forms of violence based on the set claims as indicators of potential need for protecting the child based on their behaviour. Signals of physical abuse are the easiest to recognize, which is also shown by our findings - p7=80 %; p8=77,78 %; p9=56,06 %; p10=61,48 % and p11=79,39 % of respondents have chosen items which imply physical abuse as such.

During their formal education, college students acquire and develop their knowledge, attitudes and values and thus satisfy their inner needs and interests and actively participate and contribute to the development of society and culture. Formal education, with its study programs and plans and specific contents and courses outcomes is intended to produce a professionally competent preschool teacher – a teacher with the capacity for a successful realization of their profession. Keeping in mind that violent behaviours in family and among peers have become a social problem, a whole set of preventive measures needs to be implemented. As a suggestion of primary prevention of violence, there need to be implemented certain contents into study programs so the students, future preschool teachers, would know how to recognize the indicators of a potential need to protect the child from violence. Also, the purpose of such contents would be to sensitize students to the problem of abuse and introduce them to the parents' needs and legal obligations in cases of abuse. Within the pedagogical group of courses, Methodology of Educational Work and Introduction to Inclusive Education, various contents can be used to educate and sensitize students on the issue of violence and recognition of the indicators of a potential need to protect the child – educational workshops aimed at raising the awareness of violence and forms of violence, recognizing different forms of violence, empowering students who have experienced violence (family or peer), education and sensitization of students to the problem of family violence, planning, educating students to create and realize workshops for preschool children on the topic of violence, introducing students to the national legislation and policies addressing violence against children and in family, lectures and round tables devoted to the topic of violence, introducing students to the work of the Kikinda's Centre for Support of Women, their activities and projects, the existence of SOS lines, possibilities of training for working on such a helpline.

Key words: preschool teacher, competences, indicators of child abuse and neglect.

RODITELJSKI VASPITNI STILOVI

DR JELENA MIĆEVIĆ-KARANOVIĆ³

Apstrakt: *Osnovni cilj istraživanja bio je utvrditi kakvi su vaspitni stilovi roditelja dece predškolskog uzrasta primenom Upitnika o roditeljskim vaspitnim stilovima i dimenzijama. Korišćen instrument sadrži 32 ajtema i ispituje 3 vaspitna stila roditeljstva: autoritativni (demokratski), autoritarni i permisivni. Ispitanici (N=111) su upitnik popunjavali u svoje i u ime svog partnera, tako što su davali dve ocene za svaku tvrdnju, odnosno iznosili su u kom stepenu se sa ponuđenim ajtemom slažu kada je vaspitanje njihove dece u pitanju. Dobijeni rezultati pokazuju da, iako roditelji pretežno koriste autoritativni (demokratski) vaspitni stil, ipak su skloni da koriste i fizičku kaznu za disciplinovanje svoje dece kao i da budu popustljivi kada je vaspitanje njihove dece u pitanju. Značaj ovog istraživanja je u dobijanju deskriptivnih podataka o roditeljskim vaspitnim stilovima kao i u mogućnosti praktične primene rezultata u vidu odgovarajućih nastavnih sadržaja za predmet Razvojna psihologija u Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u kojima će se implementirati teorijski i empirijski nalazi ovog rada u cilju obučavanja studenata – budućih vaspitača, da prepoznaju indikatore nasilja nad decom i u porodici.*

Ključne reči: *roditelji, autoritativni (demokratski), autoritarni i permisivni vaspitni stil.*

UVOD

Mnoge studije ukazuju da i pored toga što značajan deo svog vremena dete provodi u vrtiću, školi, u društvu vršnjaka, gledajući televiziju ili ispred računara, uticaj roditelja na detetov razvoj daleko je važniji. Od tog uticaja zavisi koliko će ono biti sigurno, srećno i stabilno; kako će se slagati sa odraslima i vršnjacima; koliko će verovati u sebe i svoje sposobnosti; koliko će biti osećajno ili povučeno; kako će se ponašati u nepoznatim i stresnim situacijama.

---

³ micevicj@sbb.rs

Utjecaji roditelja kao najvažnijih faktora socijalizacije na dete predškolskog uzrasta, mogu biti namerni i nenamerni. Namerni se odnose na svesne kontakte i interakciju, a nenamerni su u uskoj vezi sa procesom primarne identifikacije deteta sa roditeljima. Dete usvaja roditeljske vrednosti, kulturu, uči da kontroliše emocije, reguliše ponašanje, uči pojedine društvene uloge, stavove, razvija empatiju, anticipira reakcije drugih i slično (Rakić, 1976; Šindić, 2010). Roditelji deluju na decu i kada nisu svesni toga, svojim pogledima, pokretima, mislima, pa i ćutanjem, a ne samo rečima i postupcima. Od vaspitnog stila roditelja zavisi hoće li i kako dete prihvatiti roditeljske vaspitne postupke i on je od ključne važnosti za uspešnost roditeljstva. Zbog toga se uticaj roditelja najčešće istražuje upravo u obliku uticaja roditeljskog stila na razvoj deteta (Čudina–Obradović i Obradović, 2003). Vaspitni stil počinje rano da se formira i proteže se kroz čitavo detinjstvo i mladost osobe. Iako se sa promenom razvojnih potreba deteta i roditelja vaspitni ciljevi i disciplinski zahtevi postepeno menjaju, ipak, u osnovi, emocionalni odnos koji prožima vaspitanje zadržava svoju postojanost (Todorović, 2005).

Najvažniji socijalni faktori značajni za razvoj deteta su ljubav usmerena na dete i obim roditeljske pažnje (Rot, 1990). Većina autora koji se bave problemom odnosa roditelj – dete slažu se po tom pitanju. Ako roditelji nemaju čvrstu vezu ljubavi i vezanosti sa svojom decom, sve ostalo (disciplina, odnosi sa vršnjacima, uspeh u školi) deca će graditi na lošim temeljima i pojaviće se problemi (Kembel, 2005). Brojna istraživanja izvedena kako u prošlosti tako i u novije vreme idu u prilog toj tvrdnji.

TEORIJSKA RAZMATRANJA VASPITNIH STILOVA RODITELJA

Vaspitni stil roditelja podrazumeva vaspitne postupke koje roditelji primenjuju u pravcu ostvarivanja vaspitnih ciljeva. Emocionalna komponenta (ljubav, mržnja, nežnost, hladnoća) smatra se najvažnijom komponentom vaspitnog stila roditelja. Dva osnovna elementa roditeljstva, *prihvatanje deteta* i *kontrola detetovog ponašanja*, čine suštinu vaspitnog stila (Bedenić, 1984). Prihvatanje uključuje pružanje podrške detetu, uključivanje u detetove aktivnosti, iskazivanje zainteresovanosti za dete, prepoznavanje dečjih potreba i njihovo zadovoljenje sa ciljem da se dete razvije u zrelu, odgovornu i samosvesnu ličnost. Kontrola ponašanja deteta se odnosi na zadatke koje roditelji postavljaju deci sa ciljem da ih integrišu u porodicu i društvo i postupke roditelja kojima se ti zadaci ostvaruju (nadgledanje, disciplina, kontrola dečjih impulsa i neposlušnosti itd.). U literaturi se najčešće pominju tri vrste vaspitnih stilova: 1. *permisivni stil roditeljstva* (popustljiv) kojeg odlikuje visoka toplina i niska kontrola (ovaj stil uključuje dve grupe roditelja, *demokratski stil roditeljstva* koji

odlikuje blagost, savesnost, posvećenost detetu i *nedirektivni vaspitni stil roditeljstva* kada detetu dozvoljavaju sve, bez ograničenja, zabrana i pravila; 2. *autoritarni stil roditeljstva* u kojem su roditelji visoko zahtevni, ispoljavaju visoku kontrolu nad decom i nisku toplinu i 3. *neuključeni (nezainteresovani) stil roditeljstva* kada roditelji imaju nisku toplinu i nisku kontrolu (Mićević–Karanović i sar, 2014).

Roditelji se znatno razlikuju po svojim pobudama za roditeljstvo, svesnim i nesvesnim očekivanjima od deteta, po svojim shvatanjima važnosti afektivnog odnosa sa detetom, vaspitnim postupcima, sposobnostima za nadziranje agresivnosti, potrebama za zaštićivanjem, po sistemu vrednosti itd. Neki roditelji su sigurni u svojoj roditeljskoj ulozi, imaju poverenja u sebe i dete i daju detetu dovoljno slobode, dok su drugi nesigurni, nespontani ili osećajno hladni, grubi i sl. Sve ove karakteristike, kao i sama interakcija deteta i roditelja svakako utiču na ishode vaspitno–obrazovnog procesa i krajnje oblikovanje ličnosti deteta (Mićević–Karanović i sar, 2014).

Na specifičnost roditeljskog stila utiču raznovrsni faktori: vaspitna filozofija, roditeljski stavovi, kultura i potkultura, emocionalna klima, postupci, vaspitne metode i sredstva, uključujući kontrolu i disciplinovanje deteta i sl. U literaturi nailazimo na različite termine kojima se može opisati postupanje roditelja prema detetu: vaspitni stavovi, vaspitni stilovi, vaspitni postupci roditelja, stilovi roditeljstva itd. Između ovih određenja postoje izvesne razlike, a na neke od njih je ukazao Genc (1988) koji smatra da se odnos između ovih pojmova može prikazati pomoću hijerarhijskog modela u kome bi na najnižem nivou bili vaspitni postupci, na srednjem vaspitni stavovi, a na najvišem vaspitna atmosfera porodice. U relevantnim istraživačkim radovima novijeg datuma, manje se sreće pojam vaspitna atmosfera porodice, uglavnom zbog teškoća u operacionalizaciji.

Bogojević (2002) definiše stil vaspitanja kao karakterističan način odnošenja među učesnicima vaspitnog procesa, određen sučeljenim filozofijama vaspitanja i odlikama institucionalnog konteksta koji odražava razlike i promene u načinu upotrebe kompleksa fleksibilnosti. Čudina–Obradović i Obradović (2003) definišu vaspitni stil roditelja kao zbir roditeljskih stavova prema detetu, kao emocionalnu klimu unutar koje se odvijaju različiti roditeljski postupci. Vaspitnim postupcima roditelj razvija dečje kompetencije i oblikuje ličnost deteta. Postupci su zavisni od raznovrsnih faktora kao što su: ličnost roditelja, tolerantnost, kultura, tradicija, običaji, nasleđe, nivo obrazovanja i sl. Najčešće se pod njima podrazumevaju tehnike disciplinovanja: kažnjavanje, nagrađivanje, uskraćivanje ili pružanje ljubavi (Bogojević, 2002), odnosno kažnjavanje, kritikovanje, nagrađivanje, hvaljenje i zahtevanje (Milivojević i sar. 2007).

Prema navodima Piorkovske–Petrović (1990), Kaner je još davne 1935. godine dao prvu podelu roditeljskih stavova prema detetu. U toj klasifikaciji od roditeljskih vaspitnih stavova Kaner je izdvojio prihvatanje i ljubav, javno odbacivanje, preterane zahteve i preteranu brigu.

Tokom narednih decenija ponuđene su nove klasifikacije roditeljskih postupaka, stavova, ponašanja, tipova nege, načina podizanja dece i stilova.

U empirijskim istraživanjima roditeljskih vaspitnih stilova naročito se ispitivao značaj sledećih vrsta stavova prema deci: usredsređenost na dete, demokratsko vaspitanje, popustljivost, usklađenost uzajamnih odnosa između roditelja i deteta kao i spremnost i otvorenost za dečje predloge. Primenom intervjua, različitih skala i metoda posmatranja, Rou i Sigelman, 1957. godine došli su do bogate empirijske građe na osnovu koje su načinili model roditeljskih stavova (Piorkovska–Petrović, 1990). Osnovni polovi podele odnose se na emocionalnu komponentu odnosa roditelja prema detetu i to na hladno–toplo. Sledeća podela odnosi se na kvalitete izbegavanja, prihvatanja i emocionalne usredsređenosti na dete. Prema ovom modelu šest glavnih vrsta ponašanja roditelja proističe iz pomenutih komponenti emocionalnih odnosa: zapostavljanje, ravnodušnost, ljubav, preterana zaštita, preterani zahtevi i odbacivanje (Todorović, 2005).

Interesovanje za ispitivanje roditeljskih stavova nastavlja se i tokom šezdesetih godina. Nove kombinacije različitih vaspitnih modaliteta počinju da bude interesovanje, kao na primer prijateljstvo–neprijateljstvo, sloboda–ograničavanje, preterano štićenje–normalno štićenje, nizak–visok nivo strepnje u vezi sa ponašanjem deteta prema suprotnom polu, često–retko fizičko kažnjavanje i druge kombinacije.

Najuticajnijim se pokazao Šaferov model (Schaefer, 1959, prema Piorkovska–Petrović, 1991; Matejević, 2007, prema Pavićević i Stojiljković 2016), koji pretpostavlja postojanje dve dimenzije: afektivne i kontrolne. Afektivna dimenzija predstavlja emocionalni odnos roditelja prema detetu i ima dva ekstrema: toplo i hladno vaspitanje. Dimenzija kontrole pokazuje dozvoljenu psihičku i fizičku slobodu i samostalnost deteta, a njeni polovi su popustljivo i ograničavajuće vaspitanje (Schaefer, 1959, prema Piorkovska–Petrović, 1991; Matejević, 2007). Kombinacijom ovih ekstremnih tačaka ili polova dveju dimenzija dobijaju se četiri različita vaspitna stava: toplo–popustljiv, hladno–popustljiv, toplo–ograničavajući i hladno–ograničavajući vaspitni stav. U literaturi se navodi da Šafer ističe da se u istraživanjima roditeljskog ponašanja izdvajaju 3 nezavisne dimenzije: roditeljsko prihvatanje–obacivanje; posesivnost–zanemarivanje i demokratičnost–autoritarnost (Kuburić, 1996).

Masen redukuje ove dimenzije na dve: prihvatanje–odbacivanje i kontrola–autonomija. Prihvatanje se karakteriše emocionalnom toplinom, odobravanjem, razumevanjem, interesovanjem za dete. Kada se traži disciplina,

koriste se objašnjenja, a retko se koristi fizička kazna. Odbacivanje se odlikuje suprotnim karakteristikama. Dimenzija kontrole određena je nastojanjem roditelja da se dete pridržava pravila u ponašanju i svojim postupcima. Roditelji kontrolišu dečje ponašanje i tako sprečavaju razvoj dečje autonomije i individualnosti (Todorović, 2005).

Dve najpoznatije klasifikacije vaspitnih stilova koje se i u današnje vreme najviše upotrebljavaju pri pedagoškim, psihološkim i defektološkim izučavanjima dali su Bimrind 1970. godine i Makobi i Martin (Maccoby i Martin) 1983. godine (Šindić, 2010).

Dijana Bimrind je 1967. godine izvršila reviziju Šaferovog dvodimenzionalnog modela (Schafer, 1959, prema Čudina–Obradović i Obradović, 2006), zastupajući stav da je roditeljski nadzor (kontrola) najvažniji element roditeljske funkcije. Ona razlikuje tri osnovna stila roditeljstva: autoritarni, autoritativni (demokratski) i permisivni (*laissez-fair*). Kasnije je Bimrindova u svoj model vaspitnih stavova uključila i indiferentni stav, koji podrazumeva potpunu nebrigu o detetu. Ona je intervjuisala veliki broj porodica i ponudila model za razvrstavanje ponašanja roditelja prema deci koji sadrži autoritarno vaspitanje, autoritativno, permisivno (popustljivo) i neuključeno (*uninvolved*) (Todorović, 2005). Prema ovoj autorki *autoritarni vaspitni stil* podrazumeva visoko izraženu kontrolu od strane roditelja, njihovo strogo i nadmoćno ponašanje, dok se od dece očekuje poslušnost. Roditelj vidi poslušnost kao vrlinu i preferira kažnjavajuće, nasilne mere da bi zauzdao samovolju deteta kada se detetove akcije ili verovanja ne podudaraju sa onim što on misli da je ispravno ponašanje. Verbalne poruke su u formi obeshrabrivanja komunikacije i inicijative. Forsiraju se disciplina i zahtevi ka trenutnoj poslušnosti. Oni manje koriste metode ubeđivanja i nagrađivanja. Autoritarni stil preteranih zahteva u odnosu na dete pogoduje razvoju niskih samoprocena kod dece i niskom osećanju sopstvene vrednosti, što otežava socijalizaciju i osamostaljivanje. Takvoj deci nedostaje socijalna kompetentnost, autonomija i spontanost. Ona tragaju za spoljašnjim autoritetima, povučena su, nedostaje im inicijativa, submisivna su (Todorović, 2005). Ovaj model Bimrindove odgovara hladno–ograničavajućem vaspitnom stavu iz Šaferovog modela (Opsenica–Kostić, 2012). Prema Vasta, Hejt, i Miler (1998) autoritarni roditelji se nalaze nisko na dimenziji topline, a visoko na dimenziji nadzora. Takvi roditelji su vrlo zahtevni, uspostavljaju strogu kontrolu nad ponašanjem svoje dece i prisiljavaju ih na ispunjavanje zahteva pretnjama i kažnjavanjem, a deca takvih roditelja često se lako uzrujaju, ćudljiva su, agresivna i pokazuju probleme u ponašanju.

Autoritativni roditelji (demokratski) postavljaju zahteve i jasna pravila ponašanja, objašnjavajući pri tome deci razloge primenjivanja tih pravila. Iako je roditeljski autoritet zadržan, atmosfera u porodici je emocionalno toplja i

demokratska; dete zadržava osećanje pripadnosti i uvažavanja od strane roditelja (Opsenica–Kostić, 2012). Autoritativni roditelji koriste navođenje pri disciplinovanju dece. Navode objašnjenja i razloge zbog kojih pred decu postavljaju zahteve. Postavljaju visoke standarde u ponašanju svoje dece i njihova deca su samopouzdana, sa dobrom kontrolom i željom da se afirmišu. Oni izražavaju visoku kontrolu i emocionalnu privrženost deci. Ovaj vaspitni stil odraz je prihvatanja i poštovanja deteta. Takva deca razvijaju socijalnu odgovornost, nezavisnost i saradnju (Todorović, 2005), a ovaj stil odgovara Šaferovom toplo–ograničavajućem stilu vaspitanja (Opsenica–Kostić, 2012). Prema Vasta, Hejt, i Miler (1998) autoritativni roditelji se nalaze visoko na dimenziji topline i nadzora. Ovi roditelji se staraju i osjetljivi su prema svojoj deci, no postavljaju jasne granice i održavaju okolinu predvidivom. Ovaj vaspitni stil ima najpozitivniji učinak na rani socijalni razvoj i deca takvih roditelja uopšteno su znatizeljna, samouverena, akademski uspešna i nezavisna.

Permisivni roditeljski stil (popustljiv) podrazumeva topao emocionalni odnos prema deci, ali nedostaju definisana pravila ponašanja. Permisivan roditelj preterano ugađa sopstvenoj deci i nije u stanju da održi kontrolu nad njihovim ponašanjem. Ovaj vaspitni stil praćen je niskom kontrolom i niskim zahtevima uz opšte prihvatanje i toplinu u odnosima. Ovakva deca su ljubazna, socijalizovana, ali kao da im nedostaje znanje o odgovarajućem ponašanju u određenim socijalnim situacijama, nezreli su i nedovoljno odgovorni. Permisivno vaspitanje pogoduje razvoju egoizma, bezbrižnosti i nesposobnosti za prihvatanje društvenih obaveza (Todorović, 2005). Ovakav odnos roditelja i dece odgovara toplo–popustljivom vaspitnom stilu iz Šaferovog modela (Opsenica–Kostić, 2012). Prema Vasta, Hejt, i Miler (1998) popustljivi roditelji se nalaze visoko na dimenziji topline, a nisko na dimenziji nadzora. Takvi roditelji su puni ljubavi i emocionalno osjetljivi, no postavljaju malo ograničenja detetovom ponašanju. Deca takvih roditelja u određenom smislu slična su deci autoritarnih roditelja, često su impulsivna, nezrela i bez kontrole.

Nezainteresovani (neuključeni, ravnodušni) roditelji ispoljavaju nisku kontrolu i nisku emocionalnu toplinu. Oni su indiferentni prema svakodnevnim dečjim aktivnostima i ne upražnjavaju bilo kakvu kontrolu nad njima. Takvi roditelji često zaboravljaju obećanja koja su dali svojoj deci. Oni ne primećuju neke detalje i potrebe koje su značajne za sreću i razvoj njihove dece. Takva deca su socijalno i akademski insuficijentna, odbojna, buntovna i neretko se bave nekim nelegalnim poslovima. Nedoslednost u vaspitanju odlikuje se nedostatkom čvrstih principa ponašanja kod roditelja, a to stvara nesigurnost kod deteta. Ravnodušni roditelji su nisko na dimenziji topline i nadzora (Todorović, 2005). Ovi roditelji postavljaju malo ograničenja svojoj deci, no pružaju im i malo pažnje, zanimanja i emocionalne podrške. Deca takvih roditelja zahtevna su,

neposlušna, ne učestvuju primereno u igri i socijalnim interakcijama (Vasta, Hejt, i Miller, 1998). Dete je u takvoj porodici prepušteno samom sebi, jer mu nedostaju pravila i toplina porodičnog doma. Prisutno je emocionalno zanemarivanje deteta kao posledica toga što su jedan (ili oba) roditelja često odsutni od kuće ili preokupirani nečim drugim: radom, siromaštvom, sticanjem dobara, alkoholizmom, razvodom ili bolešću (Opsenica–Kostić, 2012).

Makobi i Martin izdvajaju četiri roditeljska stila (Maccoby, Martin, 1983, prema Čudina–Obradović i Obradović, 2003) koji uskoro postaju okosnica mnogobrojnih istraživanja pozitivnog i efikasnog roditeljskog delovanja. Ta četiri roditeljska stila nastala su ukrštanjem četiri pola suprotnih dimenzija roditeljskog ponašanja: *autoritativan* roditeljski stil je kombinacija emocionalne topline i čvrste kontrole; *autoritaran* – čvrste kontrole i emocionalne hladnoće; *permisiv* – emocionalne topline i slabe kontrole i *zanemarujući* roditeljski stil je kombinacija slabe kontrole i emocionalne hladnoće.

Zemska je 1973. godine navela da su posebno negativni po dete vaspitni stilovi koji se karakterišu odbacivanjem, izbegavanjem, preteranim zahtevima i preteranom zaštitom. Poželjni su saradnja, prihvatanje, poštovanje prava deteta i umerena sloboda. Zemska je na osnovu svojih teorijskih analiza i brojnih empirijskih nalaza ponudila dvodimenzionalni model različitih stavova roditelja u odnosu na dete. Jedna dimenzija se odnosi na dominaciju–popustljivost roditelja, a druga na preteranu udaljenost–preteranu usredsređenost na dete. U preseku ove dve dimenzije se nalazi postojan emotivni odnos sa detetom. On podrazumeva pristup detetu bez preterane usredsređenosti, ali i bez preteranog udaljavanja (Piorkovska–Petrović, 1990, prema Todorović, 2005).

Makarovič je 1977. godine posebno izdvojio 4 vrste stavova majke prema detetu: *monarhijski tip* kod koga je sva vlast prepuštena majci, ali koju ona sprovodi sa puno naklonosti prema detetu i dete onda prirodno prihvata majčinu rukovodeću ulogu; *demokratski tip* majke koji maksimalno stimuliše nezavisnost deteta jer je smatra korisnom (takva majka dopušta detetu punu slobodu u njegovim poduhvatima, ali mu i pruža pomoć ako je to neophodno); *tiranijski tip* – kod takvog tipa majka poseduje svu vlast kojom sputava dete i ono služi majci za njene narcisoidne ciljeve, postupa prema željama i moralnim normama majke i *anarhijski tip* – tip majke koja dopušta nezavisnost deteta, ne zanima se posebno za dete, izbegava razgovor i kontakt sa detetom, pri čemu sebi omogućuje priličnu slobodu (Piorkovska–Petrović, 1990).

Kembel (2005) po uzoru na četiri najčešće spominjana vaspitna stila uočava četiri tipa disciplinovanja dece koji su odraz roditeljskog stila: *autoritativan*, *autoritaran*, *popustljiv* i *zanemarujući* tip discipline. Prvi tip je zasnovan na безусловnoj ljubavi, usmeravanju i ispravljanju deteta. Autoritarna disciplina odlikuje se krutošću i odsustvom ljubavi. Popustljivi tip disciplinovanja je bez

usmeravanja, a zanemarujući tip disciplinovanja je odsustvo disciplinovanja. Četiri tipa disciplinovanja se pretežno preklapaju sa četiri vaspitna stila.

U radovima većine domaćih istraživača (Genc, 1994; Mihić, Zotović i Petrović, 2006; Kodžopeljić, Pekić i Genc, 2008, prema Pavićević i Stojilković 2016) prevladava dvodimenzionalni model vaspitnih stavova, dok je Milivojević (2007) na osnovu sopstvenog psihoterapijskog iskustva predstavio tzv. *Mercedes model* kojim utvrđuje roditeljske vaspitne stilove i ističe da postavljeni stilovi vaspitanja zavise od zastupljenosti tri dimenzije: prva dimenzija odnosi se na vaspitna sredstva koja prate i potkrepljuju detetovo dobro ponašanje; druga dimenzija odnosi se na kažnjavanje i kritikovanje; a treća dimenzija se odnosi na zahteve i roditeljska očekivanja. Milivojević je stilove prikazao vizuelno (*mercedes model* – šematski prikaz podseća na znak mercedesa) u obliku kruga sa tri kraka. Svaki krak se odnosi na jednu od tri dimenzije kojim se određuje roditeljski stil vaspitanja. Dužina kraka odgovara zastupljenosti date dimenzije, a zavisno od zastupljenosti ove tri dimenzije, autor određuje roditeljski stil vaspitanja.

Slika 1: Crtež deteta predškolskog uzrasta na temu "Nasilje"

Različiti autori u svojim definicijama vaspitnih stilova akcenat stavljaju na različite faktore koji su presudni za prepoznavanje određenog vaspitnog stila.

Tako Matejević smatra da je nosilac roditeljskog vaspitnog stila roditeljsko ponašanje, te vaspitni stil podrazumeva relativno dosledne načine ponašanja roditelja kojima se uspostavljaju ukupni odnosi sa decom (Matejević, 2000, prema Stefanović–Stanojević, 2006). Koristeći dihotomne dimenzije vaspitanja: *prihvatanje* (ljubav, bliskost, topla osećanja) i *odbijanje* (neprijateljstvo, udaljenost, hladna osećanja), *kontrola–autonomija*, te ukrštajući ih, autor dobija pet vaspitnih stilova: *autoritarni* i to *hladno–ograničavajući*; i *toplo–ograničavajući*; *liberalni* i to *hladno–popustljivi*; *toplo–popustljivi* i *demokratski stil vaspitanja*.

From (1984) navodi dva osnovna oblika vaspitanja: autokratsko i demokratsko. Glavna obeležja *demokratskog stila vaspitanja* su: primenjuje se u pretežno toploj porodičnoj atmosferi; uravnotežene su bezuslovna i uslovna pažnja prema detetu; uglavnom su ravnopravne pozicije roditelja (staratelja ili druge odgovorne osobe sa kojom dete uspostavlja emocionalan odnos) i deteta prikladno njegovim uzrasnim i individualnim karakteristikama; dominiraju partnerski odnosi, međusobno uvažavanje i ravnopravnost u porodičnim odlučivanjima; preovlađuje nenasilna verbalna i neverbalna višesmerna komunikacija; uspostavlja se optimalna mera između metoda porodičnog vaspitanja koje stimulišu prosocijalno ponašanje deteta (persuazije – ubeđivanja i uveravanja; vežbanja i navikavanja) i onih koje predupređuju i destimulišu društveno neprilagođeno ponašanje (sprečavanje: zaslužene opomene, kritike i kazne). Povećava se broj ravnopravno dogovorenih pravila i granica ponašanja, a smanjuje se frekvencija roditeljskih zahteva, dosledno sprovođenje jednih i drugih, kao i uvećavanje međusobnog razumevanja. Uglavnom na dogovoren način dosledno se sankcioniše neadekvatno ponašanje deteta, bez omalovažavanja njegove ličnosti, pa se ono ni tada ne oseća odbačenim. Stvarni autoritet roditelja je transparentan, objektivan, konkretan, fleksibilan, dosledan, ispoljava se i prema ponašanju deteta, što omogućava detetu osećanje sigurnosti, voljenosti, razvoj samopoštovanja, samopouzdanja, formiranje radnih i kulturnih navika, prosocijalnog ponašanja i lične autentičnosti. Suprotno demokratskom, prema Fromu, *autokratski stil vaspitanja* ima sledeća obeležja: u hladnoj ili napetoj porodičnoj klimi dominira neprijatna uslovna pažnja, a deficitarna je prijatna, bezuslovna ljubav roditelja ili ostalih relevantnih odraslih prema deci. Roditelj ili druga odrasla relevantna osoba je potpuno nadređena detetu, neprikosnoven, otvoren, krut, strog autoritet, a dete je u podređenom, potčinjenom i zavisnom položaju. Odnosi između odraslog i deteta najčešće su hijerarhijski, autokratski, nepoverljivi, neravnopravni, pa i ponižavajući, a odvijaju se na relaciji pobednik–gubitnik. Preovlađuje jednosmerna, pretežno nasilna verbalna i neverbalna komunikacija. Dominiraju naredbodavni previsoki zahtevi i očekivanja odraslih kontrolisani čestim ukorima, pretnjama, kaznama i

ostalim represivnim sredstvima, a sredstva podsticanja (pohvale, priznanja i nagrade) su vrlo retka i dete ih eventualno dobije za izuzetno ostvarenje; usled omalovažavanja, ponižavanja, odbacivanja i dete oseća da nije voljeno, te ne uspeva da razvije samopouzdanje i samopoštovanje.

POJEDINA DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA RODITELJSKIH VASPITNIH STILOVA

U okviru proučavanja pojedinih dosadašnjih istraživanja na temu roditeljskih vaspitnih stilova i stavova, ova dimenzija je dovođena u relaciju sa drugim dimenzijama ličnosti. Tako je na primer, Stefanović–Stanojević (2006) istraživala kvalitet ljubavnih odnosa bračnih partnera i njihovu povezanost sa odnosom prema deci. U istraživanju se ispitivalo kako se to prelama na konkretne odnose roditelj–dete u Srbiji. Ispitana je povezanost obrazaca afektivnog vezivanja roditelja sa procenama njihovih vaspitnih stilova od strane vlastite dece. Korišćen instrument je Skala za procenjivanje vaspitnih stilova (Matejević, 2002) i Modifikovani inventar iskustava u partnerskim odnosima (Brennan, Clark & Shaver, 2001). Rezultati su samo delimično potvrdili postavljena očekivanja.

Vaspitni stavovi roditelja su ispitivani kao prediktori za razvoj darovitosti kod dece (Nedimović i Bešlić, 2008). Istraživači su zaključili da teorijska razmatranja vaspitnih stavova roditelja, kada je u pitanju razvoj darovitog deteta, pokazuju da se može očekivati da bi se najoptimalniji uslovi za razvoj i ispoljavanje darovitosti mogli ostvariti kroz toplo–otvoreno–jak vaspitni stav. Ističe se da takav vaspitni stav podstiče razvijanje emocionalno stabilne ličnosti i ovaj vaspitni stav podstiče proces samorealizacije, optimistički prilaz zadacima i životnim problemima uopšte, što predstavlja podsticajnu sredinu za darovito dete koje već, samo po sebi, traži minimalnu podršku i koje izgrađuje samokontrolu sa usklađenim ličnim i širim interesima.

Istraživanje Pavićević i Stojiljković (2016) pokazalo je da se vaspitni stavovi oca nisu pokazali značajnim u predviđanju interpersonalne orijentacije studenata. Generalno gledano, percipirani vaspitni stil majke se pokazao kao važniji nego vaspitni stil oca za objašnjenje interpersonalne orijentacije osobe, a pritom je veći doprinos afektivne dimenzije vaspitanja nego dimenzije kontrole.

Istraživanje Milenković i Hadži–Pešić (2006) imalo je za cilj da utvrdi da li postoji značajna povezanost između vaspitanja roditelja, urođenih karakteristika ličnosti i kasnijeg asertivnog ponašanja ispitanika. Vaspitni stilovi roditelja ispitanika ispitivani su EMBU upitnikom švedskog autora Perisa, koji je modifikovan u Holandiji (Arrindell et al., 1983, prema Milenković i Hadži–Pešić, 2006), dimenzije ličnosti ispitivane su EPQ upitnikom Ajzenka, a asertivnost je merena upitnikom „Da li ste asertivni“ Zdravkovića i Krnetića. Pored ovih, korišćen je i upitnik specijalno konstruisan za potrebe istraživanja koji je imao za cilj utvrđivanje socio–demografskih karakteristika ispitanika. Rezultati su

pokazali da ne postoji značajna povezanost asertivnog ponašanja ispitanika i vaspitnih stilova njihovih roditelja. Međutim, utvrđena je povezanost bazičnih dimenzija ličnosti i asertivnosti, kao što je pozitivna korelacija ekstraverzije i asertivnosti kao i negativna korelacija asertivnosti sa neuroticizmom. Utvrđena je i povezanost bazičnih dimenzija ličnosti i određenih vaspitnih stilova. Takođe, dobijeni podaci ukazuju na uticaj koji imaju porodični odnosi, kao što su slaganje roditelja i bračni konflikti na razvoj neuroticizma i psihoticizma kod adolescenata.

Džejn Belski (1984) se u svom istraživanju bavila problemom iz kojeg se vidi zašto se roditelji prema deci ponašaju na određen način, što se donekle odnosi i na vaspitne stilove. Zaključila je da to zavisi od individualnih osobina roditelja (dob, pol i slično), zatim od osobina dece (dob, pol, temperament, sposobnosti) te od kontekstualnih činilaca (radno mesto, bračni odnosi). Na primer, isti roditelj može izgraditi različit stil vaspitanja prema deci koja imaju različitu dob, temperament, red rođenja, sposobnost i sl. Na osnovu navedenog vidimo da je stil vaspitanja roditelja dinamična pojava, nastaje u interakciji roditelj – dete, te da zavisi od oba učesnika vaspitanja.

Roditeljski stilovi su česta tema novijih istraživanja i povezivana su sa mnogim osobinama roditelja i dece. U nedavno objavljenom teorijskom razmatranju i empirijskom pristupu, Moris, Cui i Steinberg (2013) ukazali su da je roditeljski stil povezan sa emotivnim razvojem dece kroz roditeljsku spremnost da reaguju na dečje emocije, roditeljsko izražavanje emocija i sveukupnu emotivnu klimu odnosa roditelj – dete. Jedna oblast interakcije između roditelja i deteta koja je povezana sa roditeljskim stilovima je ispitivanje načina na koji roditelji reaguju na negativne emocije deteta. Budući da je normativ da deca doživljavaju negativne emocije, način na koji roditelji na njih reaguju utiče na dečju emotivnu socijalizaciju i na to kako će se deca nositi sa sopstvenim emocijama u budućnosti. Roditelji koji na dečje negativne emocije reaguju s razumevanjem i podrškom, koristeći reakcije koje su fokusirane na problem, pomažu deci da postanu socijalno i emotivno kompetentnija.

Baš kao što je roditeljski stil dobar pokazatelj celokupne klime koja vlada u odnosu roditelj – dete (Baumrind, 2013), smatra se da i roditeljske reakcije na negativne emocije deteta s vremenom opstaju. Postoje empirijski dokazi koji nagoveštavaju da su ova dva konstrukta povezana. Na uzorku majki predškolske dece, Fabes i saradnici su 2002. godine istraživali vezu između responsivne roditeljske kontrole i roditeljskih reakcija na negativne emocije dece. Ustanovili su da je roditeljska kontrola, merena pomoću izjašnjavanja majki na kontinuiranim subskalama Skale roditeljske kontrole (npr. autoritativna), u pozitivnoj korelaciji sa ohrabrujućim emotivnim izrazima, reakcijama fokusiranim na problem i reakcijama fokusiranim na emocije, a negativno

korelira sa reakcijama uznemirenosti. Topham i saradnici (2011) ustanovili su da između autoritativnog (demokratskog) roditeljskog vaspitnog stila, merenog pomoću kontinuiranih skala Upitnika roditeljskih vaspitnih stilova i dimenzija, i minimizirajućih i kažnjavajućih reakcija postoji negativna korelacija.

Slika 2: Crtež deteta predškolskog uzrasta na temu "Nasilje"

U istraživanju majki dece predškolskog izrasta u Turskoj (Altan–Aytun, Yagmurlu & Yavuz, 2013) povezali su majčinske reakcije na negativne emocije sa četiri kontinuirane dimenzije roditeljstva: indukcija, toplina, zahtevanje poslušnosti i kazna, koje su dobijene iz majčinskih izjašnjavanja na Upitniku podizanja dece. Ustanovili su da je induktivno rezonovanje majke konceptualno vezano za autoritativni roditeljski stil, pozitivno povezano sa ohrabrenjem izražavanja emocija i reakcija fokusiranih na problem, dok je majčinska toplina (karakteristična i za autoritativni i za permisivan stil) u pozitivnoj korelaciji sa reakcijama fokusiranim na emociju i negativnoj sa reakcijama uznemirenosti.

Na uzorku majki dece uzrasta od 6 do 8 godina, u Kini, Chan, Bowes, i Wyver su 2009. godine ustanovili da su roditelji kategorisani kao autoritativni na osnovu izjašnjavanja majki na upitniku Ponašanje roditelja (Wu et al., 2002) skloniji da ohrabruju emotivno izražavanje. Autoritativno roditeljstvo povezano je sa reakcijama koje ne pokazuju podršku dečjim negativnim emocijama.

Topham i sar. su 2011. godine ustanovili da je autoritarno roditeljstvo u pozitivnoj korelaciji sa omalovažavajućim i reakcijama kažnjavanja. Fabes i saradnici i Altan–Aytun i saradnici (2013) došli su do istog otkrića, da stroga roditeljska kontrola pozitivno korelira sa kažnjavajućim i omalovažavajućim reakcijama, a negativno sa izražavanjem ohrabrenja.

Sa promenom konceptualizacije i domena vezanih za roditeljske stilove, promenile su se i metode koje se koriste za njihovo merenje. Inicijalno merenje roditeljskih stilova sprovedeno je kroz posmatranje dečjeg ponašanja i interakcije između roditelja i deteta, kao i kroz razgovor sa roditeljima i decom (Baumrind, 2013). Uz to, brojni inventari su često upotrebljavani za klasifikaciju roditeljskog i dečjeg ponašanja (na primer Baumrind, 1971; Baumrind i Black, 1967; Baumrind, 2012). Vremenom, istraživači su počeli da koriste upitnike i ankete za procenu roditeljskih stilova (na primer, Steinberg, Mounts, Lamborn i Dornbusch, 1991. godine). Jedan konkretan primer ovakvog merenja je Upitnik roditeljske prakse autora Robinsona i sar. (1995). Instrument koji popunjava sam ispitanik sastoji se od 62 ajtema i razvijen je iz Blokavog Izveštaja o praksama podizanja dece, s namerom da se identifikuju kontinuirane skale autoritativnog, autoritarnog i permisivnog roditeljskog stila (Robinson et al., 1995). Od 1960-ih, kad je Blok razvio svoj instrument, do 1990-ih, konceptualizacije roditeljskih stilova su se menjale (Steinberg, L., Lamborn, S. D., Darling, N., Mounts, N. S., & Dornbusch, S. M., 1994), a priroda Upitnika roditeljske prakse koncentrisana na varijable odražava tu promenu. Unutar svake skale roditeljskog stila ovog upitnika postoji nekoliko subskala koje mere unutrašnje dimenzije roditeljskih stilova.

Upitnik roditeljskih vaspitnih stilova i dimenzija autora Robinsona i sar. (2001) jedan je od instrumenata koji se danas često koristi u istraživanjima kako bi se ispitali roditeljski vaspitni stilovi (Olivari, Tagliabue & Confalonieri, 2013). Robinson i sar. (2001) konstruisali su Upitnik roditeljskih vaspitnih stilova i dimenzija kao adaptaciju Upitnika roditeljske prakse. Upitnik roditeljskih vaspitnih stilova i dimenzija je skraćena verzija Upitnika roditeljske prakse, sadrži 32 ajtema na koja ispitanici sami odgovaraju i meri kontinuirane skale autoritativnog, autoritarnog i permisivnog roditeljskog stila. Samo neki od originalnih ajtema i dimenzija iz Upitnika roditeljske prakse zadržani su u Upitniku roditeljskih vaspitnih stilova i dimenzija. *Autoritativna skala* skraćena je sa 27 na 15 ajtema. Jedanaest ajtema je izbačeno iz dimenzije topline, dva ajtema iz dimenzije rezonovanja i indukcije, jedan ajtem je izbačen iz dimenzije demokratskog učešća, a izbačeni su i svi ajtemi dobrodušnosti i srdačnosti osim jednog, koji je kombinovan sa demokratskim ajtemima. *Autoritarna skala* je skraćena sa 20 na 12 ajtema i sa 4 dimenzije na 3. Dimenzija telesnog kažnjavanja je preimenovana u fizičku prinudu i uklonjena su dva ajtema; dva

ajtema su uklonjena iz dimenzije kažnjavanja; a dimenzije verbalnog neprijateljstva i komandovanja smanjene su za po dva ajtema i spojene. Konačno, *permissivna skala* je skraćena sa 15 na 5 ajtema i sa tri dimenzije na jednu. Svi ajtemi ignorisanja nepoželjnog ponašanja su uklonjeni. Četiri ajtema neispunjenog obećanja i jedan ajtem niskog samopouzdanja zadržani su i formiraju dimenziju udovoljavanja.

Upitnik roditeljskih vaspitnih stilova i dimenzija je često korišten poslednjih godina i njegov razvoj omogućio je ispitivanje roditeljskih stilova na velikim uzorcima (Padilla-Walker & Coyne, 2011; Topham et al., 2011; Williams et al., 2009) i u nekoliko različitih kultura (na primer, Porter et al., 2005).

METOD

Osnovni metod je neeksperimentalan – anketno istraživanje na uzorku. Roditelji su anketirani anonimno tako što su im šifrirani upitnici predati u kovertama, a ispitanici su ih u kovertama i vraćali istraživačima. Podaci su obrađeni uz korišćenje softverskih paketa za analizu i obradu podataka SPSS.

UZORAK

U istraživanju je učestvovalo 111 roditelja dece predškolskog uzrasta. Strukturu uzorka prema polu čine 99 majki i 12 očeva (Tabela 1).

Tabela 1: Struktura uzorka prema polu

STRUKTURA UZORKA PREMA POLU	FREKVENCIJE	PROCENAT
MAJKE	99	89.2
OČEVI	12	10.8
UKUPNO	111	100

INSTRUMENT

U istraživanju je korišćen pomenuti *Upitnik o roditeljskim vaspitnim stilovima i dimenzijama* (skraćena verzija _URVSD) autora Robinsona i sar. (Prilog 3), delimično adaptiran uvođenjem uvodnog dela u kojem se ispitanicima obraćamo sa poštovanjem, dajemo osnovne informacije o projektu kao i garanciju anonimnosti, te ih informišemo da će rezultati biti korišćeni isključivo u naučne i istraživačke svrhe. Roditelji su upitnik popunjavali u svoje i u ime svog bračnog partnera, tako što su davali dve ocene za svaku tvrdnju iz Upitnika, odnosno upisivali u kom stepenu se sa ponuđenim ajtemom slažu ili se ne slažu, kada su u pitanju oni i njihov partner (ocene su od 1 do 5, s tim što 1. označava nikad; 2. ponekad; 3. otprilike polovinu vremena; 4. veoma često i 5. uvek). Ukoliko se o detetu stara samohrani roditelj ili staratelj dali smo im uputstvo da u levom delu tabele precrtaju deo koji se odnosi na bračnog partnera. Ukupan broj ajtema je 32.

Da bismo dobili rezultat **autoritativnog (demokratskog) vaspitnog stila roditeljstva**, bilo je potrebno izračunati srednju vrednost sledećih 15 ajtema:

1. Prilagođava se detetovim osećanjima i potrebama.
3. Uzima u obzir želje deteta pre nego što mu–joj zatraži da nešto uradi.
5. Objašnjava detetu šta misli o njegovom–njenom dobrom i lošem ponašanju.
7. Ohrabruje dete da razgovara o svojim problemima.
9. Ohrabruje dete da se slobodno izrazi čak i kad se ne slaže s roditeljima.
11. Naglašava razloge postojanja pravila.
12. Pruža utehu i razumevanje kad je dete uznemireno.
14. Pohvali dete kad je dobro.
18. Uzima u obzir želje deteta prilikom pravljenja planova za celu porodicu.
21. Pokazuje poštovanje prema stavu deteta ohrabrujući dete da svoje stavove izrazi.
22. Dozvoljava detetu da učestvuje u definisanju porodičnih pravila.
25. Daje detetu razloge zašto treba pravila poštovati.
27. Provodi tople i intimne trenutke s detetom.
29. Pomaže detetu da razume važnost ponašanja ohrabrujući ga da razgovara o posledicama svojih postupaka.
31. Objašnjava posledice detetovog ponašanja.

Da bismo dobili rezultat **autoritarnog vaspitnog stila roditeljstva**, bilo je potrebno izračunati srednju vrednost sledećih 12 ajtema:

2. Koristi fizičko kažnjavanje kao način disciplinovanja našeg deteta.
4. Kad dete pita zašto mora da poslušati, kaže: Zato što ja tako kažem, ili Ja sam ti roditelj i želim da to uradiš.
6. Udari dete kada je neposlušno.
10. Kažnjava dete oduzimanjem privilegija uz malo ili nimalo objašnjenja.
13. Viče kad se dete ne ponaša lepo.
16. Eksplođira od besa prema detetu.
19. Čvrsto uhvati dete kad je neposlušno.
23. Prekoreva i kritikuje dete da bi se popravilo.
26. Koristi pretnje kao kaznu uz malo ili nimalo objašnjenja.
28. Kažnjava dete tako što ga ostavlja samog–u negde uz malo ili nimalo objašnjenja.
30. Prekoreva i kritikuje dete kad njegovo–njeno ponašanje ne ispuni naša očekivanja.
32. Udari dete kada se ne ponaša lepo.

Da bismo dobili rezultat **permisivnog vaspitnog stila roditeljstva**, bilo je potrebno izračunati srednju vrednost sledećih 5 ajtema:

8. Smatra da je teško disciplinovati dete.
15. Popušta detetu kad on–ona zbog nečega burno i ljutito reaguje.

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

17. Preti detetu kaznom češće nego što ga zapravo kažnjava.
20. Izriče kazne detetu ali ih ne izvršava.
24. Razmazio-la je dete.

REZULTATI

U tabelama koje slede dat je deskriptivan prikaz odgovora (frekvencije i procenti) na ajteme Upitnika o roditeljskim vaspitnim stilovima dobijenih tako što su ispitanici odgovarali o sebi (Tabela 2) i o svom partneru (Tabela 3).

Tabela 2: Frekvencijska analiza odgovora roditelja koji je odgovarao o sebi na ajteme Upitnika o roditeljskim vaspitnim stilovima

VARIJABLE UPITNIKA O RODITELJSKIM VASPITNIM STILOVIMA I DIMENZIJAMA RODITELJA KOJI JE ODGOVARAO U SVOJE IME	1. NIKAD		2. PONEKAD		3. OTPRILIKE POLOVINU VREMENA		4. VEOMA ČESTO		5. UVEK	
	FREKVENCJE	PROCENAT	FREKVENCJE	PROCENAT	FREKVENCJE	PROCENAT	FREKVENCJE	PROCENAT	FREKVENCJE	PROCENAT
1 [On-Ona] [Ja] se prilagođava-m osećanjima i potrebama našeg deteta.	4	3.6	5	4.5	5	4.5	47	42.7	49	44.5
2 [On-Ona koristi] [Ja koristim] fizičko kažnjavanje kao način disciplinovanja našeg deteta.	62	58.5	42	39.6	1	0.9	0	0	1	0.9
3 [On-Ona uzima] [Ja uzimam] u obzir želje našeg deteta pre nego što zatraži-m od deteta da nešto uradi.	10	9.3	28	25.9	18	16.7	37	34.3	15	13.9
4 Kad naše dete pita zašto mora da nas poslušna, [On-Ona kaže] [Ja kažem]: Zato što ja tako kažem, ili Ja sam ti roditelj i želim da to uradiš.	28	25.5	45	40.9	7	6.4	13	11.8	17	15.5
5 [On-Ona objasni] [Ja objasnim] našem detetu šta mislimo o njenom-njegovom dobrom i lošem ponašanju.	2	1.8	2	1.8	3	2.7	24	21.6	80	72.1
6 [On-Ona udari] [Ja udarim] naše dete kad je neposlušna.	45	40.5	64	57.7	1	0.9	1	0.9	0	0
7 [On-Ona ohrabruje] [Ja ohrabrujem] naše dete da	3	2.7	1	0.9	3	2.7	18	16.4	85	77.3

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

razgovara o svojim problemima.											
8 [On–Ona smatra] [Ja smatram] da je naše dete teško disciplinovati.	60	56.1	36	33.6	5	4.7	5	4.7	1	0.9	
9 [On–Ona ohrabruje] [Ja ohrabrujem] naše dete da slobodno izrazi svoje neslaganje s roditeljima.	19	17.4	29	26.6	6	5.5	27	24.8	28	25.7	
10 [On–Ona kažnjava] [Ja kažnjavam] naše dete oduzimanjem privilegija uz malo ili nimalo objašnjenja.	56	50.9	35	31.8	4	3.6	10	9.1	5	4.5	
11 [On–Ona naglašava] [Ja naglašavam] razloge zbog kojih postoje pravila.	4	3.6	12	10.9	4	3.6	29	26.4	61	55.5	
12 [On–Ona pruža] [Ja pružam] utehu i razumevanje našem detetu kad je uznemireno.	1	0.9	3	2.7	3	2.7	8	7.2	96	86.5	
13 [On–Ona viče] [Ja vičem] kad je naše dete nevaljalo.	3	2.7	44	40	19	17.3	22	20	22	20	
14 [On–Ona pohvali] [Ja pohvalim] naše dete kad je dobro.	1	0.9	1	0.9	0	0	6	5.4	103	92.8	
15 [On–Ona popusti] [Ja popustim] našem detetu kad ono zbog nečega ljutito i burno odreaguje.	29	26.1	61	55	12	10.8	7	6.3	2	1.8	
16 [On–Ona eksplodira] [Ja eksplodiram] od besa na naše dete.	61	55	42	37.8	6	5.4	2	1.8	0	0	
17 [On–Ona preti] [Ja pretim] našem detetu kaznom češće nego što ga zapravo kažnjava–m.	18	16.2	36	32.4	14	12.6	33	29.7	10	9	
18 [On–Ona uzima] [Ja uzimam] u obzir želje našeg deteta kad pravimo planove za celu porodicu.	3	2.8	13	12.3	11	10.4	27	25.5	52	49.1	
19 [On–Ona čvrsto uhvati] [Ja čvrsto uhvatim] naše dete kad je neposlušno.	40	37.4	45	42.1	7	6.5	6	5.6	9	8.4	
20 [On–Ona izriče] [Ja izričem] kazne našem detetu i potom ih ne izvršava–m.	51	46.4	42	38.2	5	4.5	9	8.2	3	2.7	
21 [On–Ona pokazuje] [Ja pokazujem] poštovanje prema mišljenju našeg deteta ohrabrujući ga da ga	2	1.8	9	8.1	3	2.7	23	20.7	74	66.7	

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

izrazi.										
22 [On-Ona dozvoljava] [Ja dozvoljavam] našem detetu da učestvuje u definisanju porodičnih pravila.	25	23.1	41	38	4	3.7	23	21.3	15	13.9
23 [On-Ona prekoreva i kritikuje] [Ja prekorevam i kritikujem] naše dete da bi bilo bolje.	8	7.3	34	30.9	10	9.1	28	25.5	30	27.3
24 [On-Ona je razmazio-la] [Ja sam razmazio-la] naše dete.	24	22.2	40	37	12	11.1	20	18.5	12	11.1
25 [On-Ona nudi] [Ja nudim] našem detetu razloge zašto treba poštovati pravila.	2	1.8	4	3.7	4	3.7	35	32.1	64	58.7
26 [On-Ona koristi] [Ja koristim] pretnje kao kaznu s malo ili nimalo opravdanja.	69	62.7	31	28.2	4	3.6	3	2.7	3	2.7
27 [On-Ona provodi] [Ja provodim] tople i intimne trenutke s našim detetom.	4	3.8	3	2.9	6	5.8	26	25	65	62.5
28 [On-Ona kažnjava] [Ja kažnjavam] naše dete tako što ga ostavlja-m samog-u negde uz malo ili nimalo objašnjenja.	104	94.5	5	4.5	0	0	0	0	1	0.9
29 [On-Ona pomaže] [Ja pomažem] našem detetu da razume važnost ponašanja tako što ga ohrabruje-m da govori o posledicama svojih postupaka.	0	0	14	12.8	4	3.7	32	29.4	59	54.1
30 [On-Ona prekoreva ili kritikuje] [Ja prekorevam ili kritikujem] naše dete kad njegovo-njeno ponašanja ne ispunjava naša očekivanja.	12	10.9	45	40.9	12	10.9	24	21.8	17	15.5
31 [On-Ona objašnjava] [Ja objašnjavam] detetu posledice njegovog-njegovog ponašanja.	1	0.9	4	3.7	4	3.7	19	17.4	81	74.3
32 [On-Ona udari] [Ja udarim] naše dete kad je nevaljalo.	43	39.1	61	55.5	1	0.9	4	3.6	1	0.9

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

„Ako postoji nešto što želimo promeniti kod deteta,
treba prvo videti nije li to nešto
što bi možda bilo bolje promeniti
u nama samima.“

Karl G. Jung

„Najveći čovek uvek ostaje dete.“

Johan Wolfgang fon Gete

Tabela 3: Frekvencijska analiza odgovora roditelja koji je procenjivao drugog roditelja (partnera) na ajteme Upitnika o roditeljskim vaspitnim stilovima

VARIJABLE UPITNIKA O RODITELJSKIM VASPITNIM STILOVIMA I DIMENZIJAMA RODITELJA (partnera) KOJEG JE PROCENJIVAO DRUGI RODITELJ	1. NIKAD		2. PONEKAD		3. OTPRILIKE POLOVINU VREMENA		4. VEOMA ČESTO		5. UVEK	
	FREKVENCIJE	PROCENAT	FREKVENCIJE	PROCENAT	FREKVENCIJE	PROCENAT	FREKVENCIJE	PROCENAT	FREKVENCIJE	PROCENAT
1 [On–Ona] [Ja] se prilagođava–m osećanjima i potrebama našeg deteta.	3	3	11	10.9	9	8.9	44	43.6	34	33.7
2 [On–Ona koristi] [Ja koristim] fizičko kažnjavanje kao način disciplinovanja našeg deteta.	65	67	31	32	0	0	0	0	1	1
3 [On–Ona uzima] [Ja uzimam] u obzir želje našeg deteta pre nego što zatraži–m od deteta da nešto uradi.	12	12.1	24	24.2	16	16.2	30	30.3	17	17.2
4 Kad naše dete pita zašto mora da nas poslušša, [On–Ona kaže] [Ja kažem]: Zato što ja tako kažem, ili ja sam ti roditelj i želim da to uradiš.	27	27	38	38	6	6	15	15	14	14
5 [On–Ona objasni] [Ja objasnim] našem detetu šta mislimo o njenom–njegovom dobrom i lošem ponašanju.	0	0	11	10.8	5	4.9	23	22.5	63	61.8
6 [On–Ona udari] [Ja udarim] naše dete kad je neposlušno.	55	53.9	43	42.2	1	1	1	1	2	2
7 [On–Ona ohrabruje] [Ja ohrabrujem] naše dete da razgovara o svojim problemima.	2	2	10	9.9	4	4	20	19.8	65	64.4

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

8 [On–Ona smatra] [Ja smatram] da je naše dete teško disciplinovati.	61	62.9	22	22.7	7	7.2	5	5.2	2	2.1
9 [On–Ona ohrabruje] [Ja ohrabrujem] naše dete da slobodno izrazi svoje neslaganje s roditeljima.	16	16.2	26	26.3	13	13.1	21	21.2	23	23.2
10 [On–Ona kažnjava] [Ja kažnjavam] naše dete oduzimanjem privilegija uz malo ili nimalo objašnjenja.	56	55.4	26	25.7	3	3	13	12.9	3	3
11 [On–Ona naglašava] [Ja naglašavam] razloge zbog kojih postoje pravila.	8	7.9	16	15.8	5	5	20	19.8	52	51.5
12 [On–Ona pruža] [Ja pružam] utehu i razumevanje našem detetu kad je uznemireno.	1	0.9	5	4.9	6	5.9	18	17.6	72	70.6
13 [On–Ona viče] [Ja vičem] kad je naše dete nevaljalo.	9	8.8	46	45.1	13	12.7	14	13.7	20	19.6
14 [On–Ona pohvali] [Ja pohvalim] naše dete kad je dobro.	0	0	4	3.9	1	1	10	9.8	87	85.3
15 [On–Ona popusti] [Ja popustim] našem detetu kad ono zbog nečega ljutito i burno odreaguje.	22	21.6	51	50	9	8.8	11	10.8	9	8.8
16 [On–Ona eksplodira] [Ja eksplodiram] od besa na naše dete.	60	58.8	30	29.4	5	4.9	5	4.9	2	2
17 [On–Ona preti] [Ja pretim] našem detetu kaznom češće nego što ga zapravo kažnjava–m.	23	22.8	38	37.6	8	7.9	24	23.8	8	7.9
18 [On–Ona uzima] [Ja uzimam] u obzir želje našeg deteta kad pravimo planove za celu porodicu.	3	3	11	11.1	12	12.1	24	24.2	49	49.5
19 [On–Ona čvrsto uhvati] [Ja čvrsto uhvatim] naše dete kad je neposlušno.	45	45.9	34	34.7	3	3.1	9	9.2	7	7.1
20 [On–Ona izriče] [Ja izričem] kazne našem detetu i potom ih ne izvršava–m.	49	49	37	37	3	3	9	9	2	2
21 [On–Ona pokazuje] [Ja pokazujem] poštovanje prema mišljenju našeg deteta ohrabrujući ga da ga izrazi.	1	1	7	6.9	3	2.9	26	25.5	65	63.7
22 [On–Ona dozvoljava] [Ja dozvoljavam] našem detetu da učestvuje u definisanju porodičnih pravila.	20	20.2	39	39.4	3	3	19	19.2	18	18.2

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

23 [On–Ona prekoreva i kritikuje] [Ja prekorevam i kritikujem] naše dete da bi bilo bolje.	10	9.9	34	33.7	14	13.9	21	20.8	22	21.8
24 [On–Ona je razmazio–la] [Ja sam razmazio–la] naše dete.	24	24.2	32	32.3	11	11.1	19	19.2	13	13.1
25 [On–Ona nudi] [Ja nudim] našem detetu razloge zašto treba poštovati pravila.	4	4	12	12.1	7	7.1	29	29.3	47	47.5
26 [On–Ona koristi] [Ja koristim] pretnje kao kaznu s malo ili nimalo opravdanja.	62	61.4	33	32.7	1	1	3	3	2	2
27 [On–Ona provodi] [Ja provodim] tople i intimne trenutke s našim detetom.	3	3.3	6	6.5	8	8.7	31	33.7	44	47.8
28 [On–Ona kažnjava] [Ja kažnjavam] naše dete tako što ga ostavlja–m samog–u negde uz malo ili nimalo objašnjenja.	90	90	9	9	0	0	1	1	0	0
29 [On–Ona pomaže] [Ja pomažem] našem detetu da razume važnost ponašanja tako što ga ohrabruje–m da govori o posledicama svojih postupaka.	4	4	17	17	2	2	30	30	47	47
30 [On–Ona prekoreva ili kritikuje] [Ja prekorevam ili kritikujem] naše dete kad njegovo–njeno ponašanja ne ispunjava naša očekivanja.	16	16.2	42	42.4	12	12.1	18	18.2	11	11.1
31 [On–Ona objašnjava] [Ja objašnjavam] detetu posledice njenog–njegovog ponašanja.	2	2	14	14.1	5	5.1	25	25.3	53	53.5
32 [On–Ona udari] [Ja udarim] naše dete kad je nevaljalo.	52	52	47	47	1	1	0	0	0	0

U tabelama koje slede prikazane su prosečne vrednosti na ajtemima vaspitnih stilova roditelja koji su odgovarali u svoje ime (Tabela 4) i roditelja kojeg je procenjivao drugi roditelj (Tabela 5).

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 4: Prosečna vrednost na ajtemima pojedinog vaspitnog stila roditelja koji je odgovarao o sebi na osnovu srednje vrednosti pojedinih ajtema (stil koji ima najveću brožčanu vrednost je stil koji se dominantno koristi u vaspitanju dece)

STILOVI RODITELJSTVA RODITELJA KOJI JE ODGOVARAO O SEBI NA OSNOVU SREDNJE VREDNOSTI POJEDINIH AJTEMA	MAJKE	OČEVI
	PROSEČNA VREDNOST	PROSEČNA VREDNOST
AUTORITATIVNI (DEMOKRATSKI) STIL RODITELJSTVA	4,17	4,14
AUTORITARNI STIL RODITELJSTVA	2,08	1,93
PERMISIVNI STIL RODITELJSTVA	2,22	1,89

Tabela 5: Prosečna vrednost na ajtemima pojedinog vaspitnog stila roditelja kojeg je procenjivao drugi roditelj (partner) na osnovu srednje vrednosti pojedinih ajtema (stil koji ima najveću brožčanu vrednost je stil koji se dominantno koristi u vaspitanju dece)

STILOVI RODITELJSTVA KOJEG JE PROCENJIVAO DRUGI RODITELJ (PARTNER) NA OSNOVU SREDNJE VREDNOSTI POJEDINIH AJTEMA	MAJKE	OČEVI
	PROSEČNA VREDNOST	PROSEČNA VREDNOST
AUTORITATIVNI (DEMOKRATSKI) STIL RODITELJSTVA	4,52	3,93
AUTORITARNI STIL RODITELJSTVA	1,78	2
PERMISIVNI STIL RODITELJSTVA	2,25	2,20

U sledećim tabelama je dat deskriptivan prikaz pojedinih vaspitnih roditeljskih stilova i to: autoritativnog (demokratskog) vaspitnog roditeljskog stila procenjivača i njegovog partnera (Tabela 6); autoritarnog vaspitnog stila procenjivača i njegovog partnera (Tabela 7) i permisivnog vaspitnog roditeljskog stila procenjivača i njegovog partnera (Tabela 8).

Tabela 6: Deskriptivni prikaz autoritativnog (demokratskog) vaspitnog stila procenjivača i njegovog partnera

AUTORITATIVNI (DEMOKRATSKI) STIL RODITELJSTVA	N	Min.	Max.	AS	SD
PROCENJIVAČ	111	3	5	4,17	0,540
PARTNER	102	2	5	3,98	0,665

Tabela 7: Deskriptivni prikaz autoritarnog vaspitnog stila procenjivača i njegovog partnera

AUTORITARNI STIL RODITELJSTVA	N	Min.	Max.	AS	SD
PROCENJIVAČ	111	1	4	2,07	0,524
PARTNER	102	1	4	1,97	0,566

Tabela 8: Deskriptivni prikaz permisivnog vaspitnog stila procenjivača i njegovog partnera

PERMISIVNI STIL RODITELJSTVA	N	Min.	Max.	AS	SD
PROCENJIVAČ	111	1	4	2,19	0,675
PARTNER	102	1	4	2,20	0,730

ANALIZA REZULTATA

Frekvencijska analiza distribucije odgovora kada je reč o **autoritativnom (demokratskom) vaspitnom stilu roditelja koji su odgovarali u svoje ime** pokazuje (Tabela 2):

- Ajtem 1: najveći broj ispitanika, 49 roditelja (44,5 %) smatra da se *uvek* prilagođava osećanjima i potrebama svog deteta, nešto manji broj, 47 roditelja (42,7 %) smatra da to radi *veoma često*, dok po 5 ispitanika (po 4,5 %), *otprilike polovinu vremena*, odnosno *ponekad* pokazuju taj oblik ponašanja, a *nikad* 4 roditelja, odnosno 3,6 %.
- Ajtem 3: kada je ovaj ajtem u pitanju, najveći broj ispitanika, njih 37 (34,3 %) smatra da *veoma često* uzima u obzir želje svog deteta pre nego što zatraži od deteta da nešto uradi, 28 roditelja (25,9 %) je izjavilo da to *ponekad* čini, dok je 18 (16,7 %) njih izjavilo da to čini *otprilike polovinu vremena*. Petnaest roditelja (13,9 %) je izjavilo da *uvek* koristi taj obrazac ponašanja, a njih 10 (9,3 %) da se *nikada* ne služi tim oblikom ponašanja.
- Ajtem 5: 80 ispitanika (72,1 %) smatra da *uvek* objasni detetu šta misli o detetovom dobrom i lošem ponašanju, dok 24 (21,6 %) roditelja smatra da to čini *veoma često*. Svega 3 roditelja (2,7 %) je izjavilo da *otprilike polovinu vremena* koristi taj oblik ponašanja, a po 2 roditelja (po 1,8 %) *nikad* ili *ponekad* se tako ponaša.
- Ajtem 7: najveći broj ispitanika, njih 85 (77,3 %) smatra da *uvek* ohrabruju dete da razgovara o svojim problemima, 18 (16,4 %) roditelja *veoma često* to čini, dok po 3 (po 2,7 %) roditelja *otprilike polovinu vremena*, odnosno *nikad* to ne čini i samo 1 roditelj (0,9 %) to *ponekad* čini.
- Ajtem 9: dvadeset devet ispitanika (26,6 %) smatra da *ponekad* ohrabruje svoje dete da slobodno izrazi neslaganje sa roditeljima, 28 ispitanika (25,7 %) procenjuje da to *uvek* čini, dok njih 27, odnosno 24,8 %, smatra da to čini *veoma često*. Devetnaest roditelja (17,4 %) to *nikada* ne čini, a njih 6 (5,5 %) to čini *otprilike polovinu vremena*.
- Ajtem 11: šezdeset i jedan ispitanik (55,5 %) smatra da *uvek* naglašava razloge zbog kojih postoje pravila, dok 29 (26,4 %) smatra da to čini *veoma često*. Dvanaest ispitanika (10,9 %) smatra da to čini *ponekad*, dok po 4 ispitanika (3,6 %) smatra da to ne čini *nikad* odnosno da to čini *otprilike polovinu vremena*.
- Ajtem 12: kada je reč o tome da li detetu pružaju utehu i razumevanje kada je uznemireno, 96 roditelja (86,5 %) smatra da to čini *uvek*, *veoma često* to čini 8 roditelja (7,2 %), dok po 3 roditelja (2,7 %) to čini *otprilike polovinu vremena*, odnosno *ponekad*, a 1 roditelj (0,9 %) je izjavio da to *nikada* ne čini.
- Ajtem 14: najveći broj ispitanika, 103 (92,8 %) smatra da *uvek* pohvali dete kada je dobro, dok 6 roditelja, odnosno 5,4 %, smatra da to čini *veoma često*.

Po jedan roditelj (0,9 %), *nikad* odnosno *ponekad* to čini. *Otpriblike polovinu vremena* nije bio odgovor ni jednog roditelja.

- Ajtem 18: na ovaj ajtem najviše ispitanika je odgovorilo *uvek* (52 ispitanika, 49,1 %), kada je reč o tome da uzimaju u obzir želje deteta kada prave planove za celu porodicu, zatim *veoma često* (27 ispitanika, 25,5 %), *ponekad* (13 ispitanika, 12,3 %), *otprilike polovinu vremena* (11 ispitanika, 10,4 %) i 3 ispitanika je odgovorilo *nikad* (2,8 %).
- Ajtem 21: najviše ispitanika (74, a to je 66,7 %) smatra da *uvek* pokazuje poštovanje prema mišljenju svog deteta ohrabrujući ga da ga izrazi, dok 23 ispitanika (20,7 %) smatra da *veoma često* to pokazuje. Devet ispitanika (8,1 %) je na ovaj ajtem odgovorilo sa *ponekad*, tri ispitanika (2,7 %) je odgovorilo sa *otprilike polovinu vremena*, a sa *nikad* je odgovorilo 2 ispitanika (1,8 %).
- Ajtem 22: kada je reč o tome da li roditelji dozvoljavaju detetu da učestvuje u definisanju porodičnih pravila, najveći broj ispitanika (41 ispitanik, 38 %) je rekao *ponekad*, zatim *nikad* (25 ispitanika, 23,1 %), njih 23 (21,3 %) je odgovorilo *veoma često*, dok je 15 ispitanika (13,9 %) odgovorilo sa *uvek*, a 4 ispitanika (3,7 %) je odgovorilo sa *otprilike polovinu vremena*.
- Ajtem 25: na ajtem koji glasi: „Ja nudim našem detetu razloge zašto treba poštovati pravila”, najveći broj ispitanika je odgovorio *uvek* (64 roditelja, 58,7 %), *veoma često* (35 ispitanika, 32,1 %), dok je po 4 roditelja odgovorilo sa *ponekad* i *otprilike polovinu vremena* (po 3,7 %), a 2 roditelja su odgovorila *nikad* (1,8 %).
- Ajtem 27: najveći broj ispitanika je rekao da *uvek* provodi tople i intimne trenutke sa svojim detetom (65 roditelja, 62,5 %), 26 roditelja (25 %) je odgovorilo *veoma često*, *otprilike polovinu vremena* je odgovorilo 6 roditelja (5,8 %), dok je 3 roditelja (2,9 %) odgovorilo *ponekad*, a *nikad* je odgovorilo 4 roditelja (3,8 %).
- Ajtem 29: kada je reč o tome da li pomaže svom detetu da razume važnost ponašanja tako što ga ohrabruje da govori o posledicama svojih postupaka, najveći broj roditelja (59 ispitanika, 54,1 %) je odgovorilo *uvek*, 32 roditelja (29,4 %) je reklo *veoma često*, 14 roditelja je reklo *ponekad* (12,8 %), dok je 4 roditelja (3,7 %) reklo *otprilike polovinu vremena*. *Nikad* nije bio odgovor ni jednog roditelja.
- Ajtem 31: najveći broj ispitanika, njih 81 (74,3 %) je odgovorilo da *uvek* objašnjava detetu posledice njegovog ponašanja, *veoma često* je odgovorilo 19 ispitanika (17,4 %), po 4 ispitanika (po 3,7 %) je odgovorilo sa *ponekad* i *otprilike polovinu vremena*, dok je 1 ispitanik (0,9 %) odgovorio *nikad*.

Frekvencijska analiza distribucije odgovora kada je reč o **autoritarnom vaspitnom stilu roditelja koji su odgovarali u svoje ime** pokazuje (Tabela 2):

- Ajtem 2: najveći broj ispitanika, 62 roditelja (58,5 %) je iskazalo da *nikada* ne koristi fizičko kažnjavanje kao način disciplinovanja deteta, 42 ispitanika (39,6 %) je reklo da to čini *ponekad*, po jedan ispitanik (po 0,9 %) rekao je da to čine *otprilike polovinu vremena*, odnosno *uvek*. Odgovor *veoma često* nije odabrao ni jedan roditelj.
- Ajtem 4: „Kad naše dete pita zašto mora da nas poslušati, ja kažem: Zato što ja tako kažem, ili Ja sam ti roditelj i želim da to uradiš“, većina ispitanika je odgovorila sa *ponekad* (45 ispitanika, 40,9 %), *nikad* je odgovorilo 28 ispitanika (25,5 %), 17 ispitanika (15,5 %) je odgovorilo *uvek*, 13 ispitanika (11,8 %) je odgovorilo *veoma često*, dok je 7 ispitanika (6,4 %) odgovorio sa *otprilike polovinu vremena*.
- Ajtem 6: šezdeset i četiri ispitanika (57,7 %) je odgovorilo da *ponekad* udari svoje dete kada je neposlušno, dok je 45 (40,5 %) ispitanika odgovorilo da to *nikada* ne čini, po jedan ispitanik (po 0,9 %) odgovorio je da to čini *otprilike polovinu vremena*, odnosno sa *veoma često*, dok nijedan roditelj nije odgovorio sa *uvek*.
- Ajtem 10: pedeset i šest ispitanika (50,9 %) je odgovorilo da *nikada* ne kažnjava dete oduzimanjem privilegija uz malo ili nimalo objašnjenja, dok je 35 ispitanika (31,8 %) odgovorilo sa *ponekad*, 10 ispitanika (9,1 %) je odgovorilo sa *veoma često*, a 5 ispitanika (4,5 %) je odgovorilo sa *uvek*. Četiri ispitanika (3,6 %) je na ovaj ajtem odgovorilo sa *otprilike polovinu vremena*.
- Ajtem 13: najveći broj ispitanika, njih 44 (40 %), je odgovorilo sa *ponekad* na ajtem koji se odnosi na to da li viču kada je njihovo dete nevaljalo, po 22 ispitanika je odgovorilo da to čini *uvek* (po 20 %), odnosno da to čini *veoma često*, dok je 19 ispitanika (17,3 %) odgovorilo da to čini *otprilike polovinu vremena*, a 3 ispitanika je odgovorilo da to *nikada* ne čini (2,7 %).
- Ajtem 16: na ajtem koji se odnosi na to da ispitanik „eksplođira od besa“ na svoje dete, najveći broj ispitanika je odgovorio sa *nikad* (61 ispitanik, 55 %), 42 ispitanika (37,8 %) je odgovorilo sa *ponekad*, 6 ispitanika (5,4 %) je odgovorilo sa *otprilike polovinu vremena*, dok je 2 ispitanika (1,8 %) odgovorilo sa *veoma često*. *Uvek* kao opciju nije odabrao ni jedan roditelj.
- Ajtem 19: na ovaj ajtem najviše ispitanika, njih 45 (42,1 %) je odgovorilo da *ponekad* čvrsto uhvati svoje dete kada je neposlušno, njih 40 (37,4 %) je odgovorilo da to ne čini *nikad*, 9 ispitanika (8,4 %) je izjavilo da to *uvek* čini, njih 7 (6,5 %) je izjavilo da to čini *otprilike polovinu vremena*, dok je 6 ispitanika (5,6 %) odgovorilo da to čini *veoma često*.
- Ajtem 23: najveći broj ispitanika, njih 34 (30,9 %) je reklo *ponekad*, kada je reč o tome da li kritikuju, prekorevaju svoje dete da bi bilo bolje, 30 ispitanika je reklo *uvek* (27,3 %), 28 ispitanika je reklo *veoma često* (25,5 %),

10 ispitanika (9,1 %) je reklo *otprilike polovinu vremena*, dok je 8 ispitanika (7,3 %) odgovorilo *nikad*.

- Ajtem 26: najveći broj ispitanika, njih 69 (62,7 %) je reklo da *nikada* ne koriste pretnju kao kaznu s malo ili nimalo opravdanja, 31 ispitanik (28,2 %) je odgovorio sa *ponekad*, 4 ispitanika (3,6 %) su odgovorila sa *otprilike polovinu vremena*, a po 3 ispitanika (po 2,7 %) je odgovorilo sa *veoma često*, odnosno sa *uvek*.
- Ajtem 28: najveći broj ispitanika (104 ispitanika, 94,5 %) je izjavio da *nikada* ne kažnjava dete tako što ga ostavlja samog negde uz malo ili nimalo objašnjenja, 5 ispitanika je odgovorilo da to čini *ponekad* (4,5 %), a samo je 1 ispitanik izjavio da to čini *uvek* (0,9 %). Na ponuđene odgovore: *otprilike polovinu vremena* i *veoma često* nije bilo odgovora ni jednog roditelja.
- Ajtem 30: „Ja prekorevam ili kritikujem naše dete kad njegovo–njeno ponašanje ne ispunjava naša očekivanja.“, 45 ispitanika, tj. najveći broj njih (40,9 %) je odgovorilo sa *ponekad*, 24 ispitanika (21,8 %) je odgovorilo sa *veoma često*, 17 ispitanika je odgovorilo sa *uvek* (15,5 %), dok je po 12 ispitanika (po 10,9 %) odgovorilo sa *nikad*, odnosno sa *otprilike polovinu vremena*.
- Ajtem 32: najveći broj ispitanika, njih 61 (55,5 %) je izjavio da *ponekad* udari svoje dete kada je nevaljalo, dok 43 ispitanika (39,1 %) je reklo da to ne čini *nikada*. Četiri ispitanika (3,6 %) je izjavilo da to čini *veoma često*, a po jedan ispitanik je izjavio da to čini *otprilike polovinu vremena* (po 0,9 %), odnosno da to čini *uvek*.

Frekvencijska analiza distribucije odgovora kada je reč o **permisivnom vaspitnom stilu roditelja koji su odgovarali u svoje ime** pokazuje (Tabela 2):

- Ajtem 8: najveći broj ispitanika (60 ispitanika, 56,1 %) je odgovorio *nikad* kada je u pitanju ajtem koji se odnosi na to da roditelj smatra da je njihovo dete teško disciplinovati, a 36 ispitanika (33,6 %) je reklo da smatra da je to teško *ponekad*, po 5 ispitanika (po 4,7 %) je odgovorilo sa *otprilike polovinu vremena* i *veoma često*, dok je samo 1 ispitanik (0,9 %) izjavio da je to *uvek* teško.
- Ajtem 15: „Ja popustim našem detetu kad ono zbog nečega ljutito i burno odreaguje.“ – najveći broj ispitanika (61 ispitanik, 55 %) je odgovorio sa *ponekad*, 29 ispitanika (26,1 %) je odgovorilo sa *nikad*, 12 ispitanika (10,8 %) je odgovorilo sa *otprilike polovinu vremena*, dok je 7 ispitanika (6,3 %) odgovorilo sa *veoma često*, a 2 ispitanika je odgovorilo sa *uvek* (1,8 %).
- Ajtem 17: najveći broj ispitanika, njih 36 (32,4 %) je odgovorio da *ponekad* preti detetu kaznom i to češće nego što ga zapravo kažnjava, 33 ispitanika (29,7 %) je na ovaj ajtem odgovorilo *veoma često*, 18 ispitanika (16,2 %) je

odgovorilo sa *nikad*, 14 ispitanika (12,6 %) je odgovorilo sa *otprilike polovinu vremena* i 10 ispitanika (9 %) je odgovorilo sa *uvek*.

- Ajtem 20: najveći broj ispitanika (51 ispitanik, 46,4 %) je rekao da *nikada* ne izriče kazne svom detetu, a da ih potom ne izvršava, 42 ispitanika (38,2 %) je reklo da to čini *ponekad*, 9 ispitanika (8,2 %) to čini *veoma često*, 5 (4,5 %) ispitanika to čini *otprilike polovinu vremena*, dok 3 ispitanika (2,7 %) to čini *uvek*.
- Ajtem 24: najveći broj ispitanika (40 ispitanika, 37 %) na ajtem koji se odnosi na to da li su razmazili svoje dete je odgovorilo sa *ponekad*, 24 ispitanika (22,2 %) je odgovorilo sa *nikad*, 20 ispitanika (18,5 %) je odgovorilo sa *veoma često*, dok je po 12 ispitanika (po 11,1 %) odgovorilo sa *otprilike polovinu vremena*, odnosno sa *uvek*.

Frekvencijska analiza distribucije odgovora kada je reč o **autoritativnom (demokratskom) vaspitnom stilu roditelja (partnera) kojeg je procenjivao drugi roditelj pokazuje** (Tabela 3):

- Ajtem 1: najviše ispitanika, njih 44 (43,6 %) smatra da njihov partner kada je u pitanju prilagođavanje dečjim osećanjima i potrebama to čini *veoma često*, dok njih 34 (33,7 %) smatra da njihov partner to čini *uvek*, 11 ispitanika (10,9 %) smatra da njihov partner to čini *ponekad*, 9 ispitanika (8,9 %) smatra da to njihov partner čini *otprilike polovinu vremena*, a 3 ispitanika (3 %) smatra da partner to *nikada* ne čini.
- Ajtem 3: „On–Ona uzima u obzir želje našeg deteta pre nego što zatraži od deteta da nešto uradi.“, najviše ispitanika, njih 30 (30,3 %) je potvrdilo da njihov partner to čini *veoma često*, 24 ispitanika (24,2 %) smatra da njihov partner to čini *ponekad*, 17 ispitanika (17,2 %) smatra da njihov partner to čini *uvek*, dok je 16 ispitanika (16,2 %) odgovorilo sa *otprilike polovinu vremena*, a 12 ispitanika (12,1 %) smatra da njihov partner to *nikada* ne čini.
- Ajtem 5: najviše ispitanika, njih 63 (61,8 %) je odgovorilo da njihov partner *uvek* objasni njihovom detetu šta misli o detetovom dobrom i lošem ponašanju, 23 ispitanika (22,5 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, dok 11 ispitanika (10,8 %) smatra da njihov partner to čini *ponekad*, a 5 ispitanika (4,9 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*. Nijedan ispitanik na ovaj ajtem nije odgovorio sa *nikad*.
- Ajtem 7: najviše ispitanika, njih 65 (64,4 %) smatra da njihov partner *uvek* ohrabruje njihovo dete da razgovara o svojim problemima, 20 ispitanika (19,8 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, 10 ispitanika (9,9 %) smatra da to čini *ponekad*, dok 4 ispitanika (4 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*, a 2 ispitanika (2 %) smatra da njihov partner to ne čini *nikada*.

- Ajtem 9: „On–Ona ohrabruje naše dete da slobodno izrazi svoje neslaganje s roditeljima.“, najviše ispitanika, njih 26 (26,3 %) smatra da njihov partner *ponekad* to čini, dok 23 ispitanika (23,2 %) smatra da njihov partner to *uvek* čini. Dvadeset i jedan ispitanik (21,2 %) smatra da njihov partner to *veoma često* čini, dok 16 ispitanika (16,2 %) smatra da njihov partner to *nikada* ne čini, a 13 ispitanika (13,1 %) je odgovorilo da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*.
- Ajtem 11: najviše ispitanika, njih 52 (51,5 %) smatra da njihov partner *uvek* naglašava razloge zbog kojih postoje pravila, 20 ispitanika (19,8 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, 16 ispitanika (15,8 %) smatra da njihov partner to čini *ponekad*, 8 ispitanika (7,9 %) je odgovorilo sa *nikad*, a 5 ispitanika (5 %) je odgovorilo sa *otprilike polovinu vremena*.
- Ajtem 12: „On–Ona pruža utehu i razumevanje našem detetu kad je uznemireno.“, najviše ispitanika, njih 72 (70,6 %) je procenilo da njihov partner to *uvek* čini, 18 ispitanika (17,6 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, 6 ispitanika (5,9 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*, dok 5 ispitanika (4,9 %) smatra da njihov partner to čini *ponekad*, a 1 ispitanik (0,9 %) smatra da njegov partner to *nikada* ne čini (0,9 %).
- Ajtem 14: na ajtem koji se odnosi na to da li partner ispitanika dete pohvali kada je dobro, najviše ispitanika je odgovorilo da njihov partner to *uvek* čini (87 ispitanika, 85,3 %), deset ispitanika (9,8 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, dok 4 ispitanika (3,9 %) smatra da njihov partner to čini *ponekad*, a 1 ispitanik smatra da njegov partner to čini *otprilike polovinu vremena*. Odgovor *nikad* nije dao ni jedan ispitanik.
- Ajtem 18: „On–Ona uzima u obzir želje našeg deteta kad pravimo planove za celu porodicu.“, najviše ispitanika, njih 49 (49,5 %) je za svog partnera odgovorilo da to *uvek* čini, 24 ispitanika (24,2 %) je odgovorilo da partner *veoma često* to čini, 12 ispitanika (12,1 %) je odgovorilo da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*, 11 ispitanika (11,1 %) je odgovorilo *ponekad*, a 3 ispitanika (3 %) je odgovorilo da njihov partner to *nikada* ne čini.
- Ajtem 21: najviše ispitanika, njih 65 (63,7 %) smatra da njihov partner *uvek* pokazuje poštovanje prema mišljenju njihovog deteta ohrabrujući ga da ga izrazi, 26 ispitanika (25,5 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, 7 ispitanika (6,9 %) smatra da njihov partner to čini *ponekad*, dok 3 ispitanika (2,9 %) smatra da to njihov partner čini *otprilike polovinu vremena*, a 1 ispitanik (1 %) smatra da njegov partner to *nikada* ne čini.
- Ajtem 22: „On–Ona dozvoljava našem detetu da učestvuje u definisanju porodičnih pravila.“, najviše ispitanika, njih 39 (39,4 %) smatra da njihov partner to *ponekad* čini, 20 ispitanika (20,2 %) smatra da njihov partner to

nikada ne čini, 19 ispitanika (19,2 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, 18 ispitanika (18,2 %) smatra da njihov partner to *uvek* čini, dok 3 ispitanika (3 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*.

- Ajtem 25: najviše ispitanika (47 ispitanika, tj. 47,5 %), smatra da njihov partner *uvek* nudi njihovom detetu razloge zašto treba poštovati pravila, 29 ispitanika (29,3 %) smatra da njihov partner *veoma često* to čini, 12 ispitanika (12,1 %) smatra da njihov partner to čini *ponekad*, dok 7 ispitanika (7,1 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*, a 4 ispitanika (4 %) smatra da njihov partner to *nikada* ne čini.
- Ajtem 27: najviše ispitanika (44 ispitanika, tj. 47,8 %) smatra da njihov partner *uvek* provodi tople i intimne trenutke sa njihovim detetom, 31 ispitanik (33,7 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, 8 ispitanika (8,7 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*, dok 6 ispitanika (6,5 %) smatra da njihov partner to čini *ponekad*, a 3 ispitanika (3,3 %) smatra da njihov partner to *nikada* ne čini.
- Ajtem 29: najviše ispitanika, njih 47 (47 %) smatra da njihov partner *uvek* pomaže njihovom detetu da razume važnost ponašanja tako što ga ohrabruje da govori o posledicama svojih postupaka, 30 ispitanika (30 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, 17 ispitanika (17 %) je odgovorilo sa *ponekad*, 4 ispitanika (4 %) sa *nikad*, dok je 2 ispitanika (2 %) procenilo da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*.
- Ajtem 31: „On–Ona objašnjava detetu posledice njenog–njegovog ponašanja.“, najviše ispitanika, njih 53 (53,5 %) smatra da njihov partner to čini *uvek*, 25 ispitanika (25,3 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, 14 ispitanika (14,1 %) smatra da njihov partner to čini *ponekad*, 5 ispitanika (5,1 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*, dok 2 ispitanika (2 %) smatra da njihov partner to *nikada* ne čini.

Frekvencijska analiza distribucije odgovora kada je reč o **autoritarnom vaspitnom stilu roditelja (partnera) kojeg je procenjivao drugi roditelj** pokazuje (Tabela 3):

- Ajtem 2: kada je ajtem „On–Ona koristi fizičko kažnjavanje kao način disciplinovanja našeg deteta.“ u pitanju, najviše ispitanika, njih 65 (67 %) smatra da njihov partner to *nikada* ne koristi, njih 31 (32 %) smatra da njihov partner to koristi *ponekad*, dok samo jedan ispitanik smatra da njegov partner to koristi *uvek*. *Otprilike polovinu vremena* i *veoma često* nisu bili odgovori ni jednog ispitanika.
- Ajtem 4: najveći broj ispitanika, njih 38 (38 %) smatra da njihov partner *ponekad* kada ih dete pita zašto mora da ih sluša kažu „Zato što ja tako kažem“ ili „Ja sam ti roditelj i želim da to uradiš“, 27 ispitanika (27 %) smatra da njihov partner to *nikada* ne čini, 15 ispitanika (15 %) smatra da njihov

partner to *veoma često* čini, dok je 14 ispitanika (14 %) odgovorilo sa *uvek*, a 6 ispitanika (6 %) je odgovorilo sa *otprilike polovinu vremena*.

- Ajtem 6: pedeset i pet ispitanika (53,9 %) smatra da njihov partner *nikada* ne udari njihovo dete kada je neposlušno, 43 ispitanika (42,2 %) smatra da njihov partner to *ponekad* to čini, dok 2 ispitanika (2 %) smatra da njihov partner to *uvek* čini, a po jedan ispitanik (po 1 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*, odnosno *veoma često*.
- Ajtem 10: najviše ispitanika, njih 56 (55,4 %) smatra da njihov partner *nikada* ne kažnjava njihovo dete oduzimanjem privilegija uz malo ili nimalo objašnjenja. Dvadeset i šest ispitanika (25,7 %) smatra da njihov partner to čini *ponekad*, 13 ispitanika (12,9 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, dok po 3 ispitanika (po 3 %), smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*, odnosno *uvek*.
- Ajtem 13: najviše ispitanika, njih 46 (45,1 %) smatra da njihov partner *ponekad* više kada je njihovo dete nevaljalo, 20 ispitanika (19,6 %) smatra da njihov partner to *uvek* čini, njih 14 (13,7 %) procenjuje da njihov partner to čini *veoma često*, dok 13 ispitanika (12,7 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*, a 9 ispitanika (8,8 %) smatra da njihov partner to *nikada* ne čini.
- Ajtem 16: najviše ispitanika, njih 60 (58,8 %) smatra da njihov partner *nikada* „ne eksplodira od besa“ na njihovo dete, 30 ispitanika (29,4 %) smatra da njihov partner to *ponekad* čini, po 5 ispitanika (po 4,9 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*, odnosno, *veoma često*, dok 2 ispitanika (2 %) smatra da njihov partner to čini *uvek*.
- Ajtem 19: „On–Ona čvrsto uhvati naše dete kad je neposlušno.“, najviše ispitanika, njih 45 (45,9 %) smatra da njihov partner to *nikada* ne čini, 34 ispitanika (34,7 %) smatra da njihov partner to čini *ponekad*, dok 9 ispitanika (9,2 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, 7 ispitanika (7,1 %) smatra da njihov partner to *uvek* čini, a 3 ispitanika (3,1 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*.
- Ajtem 23: najviše ispitanika smatra da njihov partner *ponekad* prekoreva i kritikuje njihovo dete da bi bilo bolje, njih 34 (33,7 %), dok 22 ispitanika (21,8 %) smatra da njihov partner to *uvek* čini. Dvadeset i jedan ispitanik (20,8 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, dok 14 ispitanika (13,9 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*, a 10 ispitanika (9,9 %) smatra da njihov partner to *nikada* ne čini.
- Ajtem 26: najviše ispitanika, njih 62 (61,4 %) smatra da njihov partner *nikada* ne koristi pretnje kao kaznu s malo ili nimalo opravdanja, 33 ispitanika (32,7 %) smatra da njihov partner to *ponekad* čini, 3 ispitanika smatra da njihov partner to *veoma često* čini, dok 2 ispitanika (2 %) smatra

da njihov partner to *uvek* čini, a 1 ispitanik (1 %) smatra da njegov partner to čini *otprilike polovinu vremena*.

- Ajtem 28: najviše ispitanika (90 ispitanika, tj. 90 %) smatra da njihov partner *nikada* ne kažnjava njihovo dete tako što ga ostavlja samog negde uz malo ili nimalo objašnjenja, 9 (9 %) ispitanika smatra da njihov partner to čini *ponekad*, a 1 ispitanik smatra da njegov partner to čini *veoma često*. Na ponuđene odgovore: *otprilike polovinu vremena* i *uvek*, nije bilo odgovora ispitanika.
- Ajtem 30: najviše ispitanika, njih 42 (42,4 %) smatra da njihov partner *ponekad* prekoreva ili kritikuje njihovo dete kada dečje ponašanje ne ispunjava njihova očekivanja, 18 ispitanika (18,2 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, 16 ispitanika (16,2 %) smatra da njihov partner to *nikada* ne čini, dok 12 ispitanika (12,1 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*, a 11 ispitanika (11,1 %) smatra da njihov partner to čini *uvek*.
- Ajtem 32: najviše ispitanika, njih 52 (52 %) smatra da njihov partner *nikada* ne udari njihovo dete kada je nevaljalo, 47 ispitanika (47 %) smatra da njihov partner to učini *ponekad*, 1 ispitanik (1 %) smatra da njegov partner to čini *otprilike polovinu vremena*. Ponuđene odgovore *veoma često* i *uvek* nijedan ispitanik nije obeležio procenjajući svog partnera.

Frekvencijska analiza distribucije odgovora kada je reč o **permisivnom vaspitnom stilu roditelja (partnera) kojeg je procenjivao drugi roditelj** (Tabela 3):

- Ajtem 8: „On–Ona smatra da je naše dete teško disciplinovati.“, najviše ispitanika, njih 61 (62,9 %) procenjuje da njihov partner to *nikada* ne smatra, 22 ispitanika (22,7 %) procenjuje da njihov partner to *ponekad* smatra, 7 ispitanika (7,2 %) procenjuje da njihov partner to smatra *otprilike polovinu vremena*, dok 5 ispitanika (5,2 %) procenjuje da njihov partner to *veoma često* smatra, a 2 (2,1 %) ispitanika procenjuje da njihov partner to *uvek* smatra.
- Ajtem 15: na ajtem koji se odnosi na to da li njihov partner popusti njihovom detetu kad ono zbog nečega ljutito i burno reaguje, najviše ispitanika, njih 51 (50 %) smatra da njihov partner to *ponekad* čini, 22 ispitanika (21,6 %) smatra da njihov partner to *nikada* ne čini, 11 ispitanika (10,8 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, dok po 9 ispitanika (po 8,8 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*, odnosno *uvek*.
- Ajtem 17: najviše ispitanika, njih 38 (37,6 %) smatra da njihov partner *ponekad* pretil njihovom detetu kaznom češće nego što ga zapravo kažnjava, 24 ispitanika (23,8 %) smatra da njihov partner to čini *veoma često*, *nikad* je za svog partnera odgovorilo 23 ispitanika (22,8 %), dok je po 8 ispitanika (po

7,9 %) odgovorilo sa *otprilike polovinu vremena*, odnosno da njihov partner to *uvek* čini.

- Ajtem 20: četrdeset i devet ispitanika (49 %) smatra da njihov partner *nikada* ne izriče kazne njihovom detetu i potom ih ne izvršava, 37 ispitanika (37 %) smatra da njihov partner to *ponekad* čini, 9 ispitanika (9 %) smatra da njihov partner to *veoma često* čini, dok 3 ispitanika (3 %) smatra da njihov partner to čini *otprilike polovinu vremena*, a 2 ispitanika (2 %), smatra da njihov partner to čini *uvek*.
- Ajtem 24: na ajtem „On–Ona je razmazio–la naše dete.“, najviše ispitanika, njih 32 (32,3 %) je za svog partnera odgovorilo sa *ponekad*, 24 ispitanika (24,2 %) je odgovorilo *nikad*, 19 ispitanika (19,2 %) je odgovorilo sa *veoma često*, dok je 13 ispitanika (13,1 %) odgovorilo sa *uvek*, a 11 ispitanika (11,1 %) je odgovorilo sa *otprilike polovinu vremena*.

Razmatrajući rezultate prosečne vrednosti na ajtemima pojedinog vaspitnog stila **roditelja koji je odgovarao o sebi** na osnovu srednje vrednosti pojedinih ajtema gde je dominantan stil onaj koji ima najveću brojčanu vrednost (Tabela 4), možemo da zaključimo da je:

- najizraženiji *autoritativan (demokratski) vaspitni stil* kada su i majke i očevi u pitanju;
- kada su majke u pitanju, potom sledi *permisivni vaspitni stil*, a najmanje je zastupljen *autoritarni vaspitni stil*;
- kada su očevi u pitanju, posle *autoritativnog (demokratskog) vaspitnog stila* je najizraženiji *autoritarni vaspitni stil*, a najmanje izražen je *permisivni vaspitni stil*.

Razmatrajući rezultate prosečne vrednosti na ajtemima pojedinog vaspitnog stila **roditelja (partnera) kojeg je procenjivao drugi roditelj** na osnovu srednje vrednosti pojedinih ajtema gde je dominantan stil onaj koji ima najveću brojčanu vrednost (Tabela 5), možemo da zaključimo da je:

- najizraženiji *autoritativan (demokratski) vaspitni stil* kada su i majke i očevi u pitanju;
- potom sledi *permisivni vaspitni stil* i na kraju *autoritarni vaspitni stil* kod roditelja oba pola.

Deskriptivan prikaz pojedinih roditeljskih stilova procenjivača i njegovog partnera pokazuju da roditelji pretežno koriste autoritativni (demokratski) vaspitni stil, potom permisivni, a u najmanjoj meri autoritarni:

- 111 ispitanika (**procenjivača**) kada je **autoritativni (demokratski) vaspitni stil** u pitanju manifestuje distribuciju odgovora koja se kreće od 3 (što označava ponuđen odgovor: *otprilike polovinu vremena*), do 5 (što označava ponuđen odgovor: *uvek*); da je aritmetička sredina 4.17, a standardna devijacija 0.540 (Tabela 6);

- 102 procenjena ispitanika (**partnera** procenjivača) kada je **autoritativni (demokratski) vaspitni stil** u pitanju manifestuje distribuciju odgovora koja se kreće od 2 (što označava ponuđen odgovor: ponekad), do 5 (što označava ponuđen odgovor: uvek); da je aritmetička sredina 2.07, a standardna devijacija 0.524 (Tabela 6);
- 111 ispitanika (**procenjivača**) kada je **autoritarni vaspitni stil** u pitanju manifestuje distribuciju odgovora koja se kreće od 1 (što označava ponuđen odgovor: nikad), do 4 (što označava ponuđen odgovor: veoma često); da je aritmetička sredina 2.07, a standardna devijacija 0.524 (Tabela 7);
- 102 procenjena ispitanika (**partnera** procenjivača) kada je **autoritarni vaspitni stil** u pitanju manifestuje distribuciju odgovora koja se kreće od 1 (što označava ponuđen odgovor: nikad), do 4 (što označava ponuđen odgovor: veoma često); da je aritmetička sredina 1.97, a standardna devijacija 0.566 (Tabela 7);
- 111 ispitanika (**procenjivača**) kada je **permisivni vaspitni stil** u pitanju manifestuje distribuciju odgovora koja se kreće od 1 (što označava ponuđen odgovor: nikad), do 4 (što označava ponuđen odgovor: veoma često); da je aritmetička sredina 2.19, a standardna devijacija 0.675 (Tabela 8);
- 102 procenjena ispitanika (**partnera** procenjivača) kada je **permisivni vaspitni stil** u pitanju manifestuje distribuciju odgovora koja se kreće od 1 (što označava ponuđen odgovor: nikad), do 4 (što označava ponuđen odgovor: veoma često); da je aritmetička sredina 2.20, a standardna devijacija 0.730 (Tabela 8).

ZAKLJUČAK

Za detetov razvoj posebno su važne dve dimenzije roditeljstva: *roditeljska toplina* (količina podrške, ljubavi i ohrabivanja koju roditelji pružaju, nasuprot neprijateljstvu, postidiivanju ili odbacivanju) i *roditeljski nadzor (kontrola)*, stepen u kojem je dete nadzirano, disciplinovano i upravljano, nasuprot tome da je ostavljeno uglavnom nenadzirano (Vasta, Haith i Miller, 1998). Kombinacija ovih dimenzija proizvodi različite stilove roditeljstva koji dovode do različitih ishoda kod dece.

Vaspitni stil roditelja, između ostalog, podrazumeva i njihovu procenu kojim vaspitnim postupcima će na najbolji način ostvariti svoje vaspitne ciljeve, a da ne naruše pre svega emocionalni odnos prema detetu, tj. postupak proističe iz bazičnog osećanja prihvatanja i ljubavi ili odbacivanja i uslovne ljubavi (Piorokovska–Petrović, 1990, prema Todorović, 2005). Pošto od vaspitnog stila zavisi hoće li i kako dete prihvatiti i interpretirati roditeljske vaspitne postupke, roditeljski stil vaspitanja je od središnje važnosti za uspešnost roditeljstva.

Slika 3: Crtež deteta predškolskog uzrasta na temu "Nasilje"

Distribucija dobijenih odgovora kao i dobijeni rezultati pokazuju da roditelji dece predškolskog uzrasta pretežno koriste autoritativni (demokratski) vaspitni stil, a to je onaj vaspitni stil koji se zasniva na bezuslovnoj ljubavi, to je topao i usmeravajući vaspitni stil. U demokratskom vaspitnom stilu roditelji poštuju dečje, ali i svoje potrebe, a i razvijen je autoritet vrednosti koji uvažava dečje mišljenje uz uzajamni odnos poštovanja. Kod deteta se razvija osećaj odgovornosti, samopouzdanja i sigurnosti (Matejević, 2000, prema Stefanović–Stanojević, 2006). Demokratski vaspitni stil je onaj u kojem roditelji pored toga što postavljaju zahteve i jasna pravila ponašanja, objašnjavajući pri tome deci razloge primenjivanja tih pravila, zadržavaju autoritet, a atmosfera u porodici je emocionalno topla i demokratska. U takvoj porodičnoj atmosferi dete zadržava osećanje pripadnosti i uvažavanja od strane roditelja koji koriste navođenje pri disciplinovanju dece. Roditelji postavljaju visoke standarde u ponašanju svoje dece i njihova deca su samopouzdana, sa dobrom kontrolom i željom da se afirmišu i izražavaju visoku kontrolu i emocionalnu privrženost deci. Demokratski vaspitni stil odraz je prihvatanja i poštovanja deteta. Takva deca razvijaju socijalnu odgovornost, nezavisnost i saradnju, a njihovi roditelji se nalaze visoko na dimenziji topline i nadzora, staraju se i osetljivi su prema svojoj

deci, ali i postavljaju jasne granice i održavaju okolinu predvidivom. Ovaj vaspitni stil ima najpozitivniji učinak na rani socijalni razvoj i deca takvih roditelja uopšteno su znatiželjna, samouverena, akademski uspešna i nezavisna. Prema distribuciji odgovora i ajtemima u okviru skale koja ispituje demokratski vaspitni stil, rezultati ovog istraživanja ukazuju na to da se roditelji prilagođavaju detetovim osećanjima i potrebama, da uzimaju u obzir želje deteta pre nego što mu zatraže da nešto uradi, da detetu objašnjavaju šta misle o njegovom dobrom i lošem ponašanju, ohrabruju dete da razgovara o svojim problemima, kao i da se slobodno izrazi čak i kad se ne slaže sa roditeljima. Takvi roditelji naglašavaju razloge postojanja pravila, pružaju utehu i razumevanje kad je dete uznemireno, hvale dete kada je dobro, uzimaju u obzir želje deteta prilikom pravljenja planova za celu porodicu, te pokazuju poštovanje prema stavu deteta ohrabrujući ga da slobodno izrazi svoje stavove. Roditelji sa demokratskim vaspitnim stilom dozvoljavaju detetu da učestvuje u definisanju porodičnih pravila, daju detetu razloge zašto treba pravila poštovati, provode tople i intimne trenutke sa detetom, te pomažu detetu da razume važnost ponašanja ohrabrujući ga da razgovara o posledicama svojih postupaka i objašnjavaju posledice detetovog ponašanja. Ipak, ovo istraživanje je pokazalo da **roditelji pored autoritativnog (demokratskog) vaspitnog stila koriste i permisivni vaspitni stil** koji podrazumeva da oni smatraju da je teško disciplinovati dete, te popuštaju detetu kad ono zbog nečega burno i ljutito reaguje, prete detetu kaznom češće nego što ga zapravo kažnjavaju, izriču kazne detetu ali ih ne izvršavaju, i svoje dete su razmazili. **Najmanje zastupljen, ali ipak izražen, je autoritarni vaspitni stil roditelja** koji podrazumeva da su roditelji skloni da koriste fizičko kažnjavanje kao način disciplinovanja svog deteta, da kada dete pita zašto mora nešto da poslušna, odgovaraju na primer: „Zato što ja tako kažem“, ili „Ja sam ti roditelj i želim da to uradiš“. Takvi roditelji su spremni da udare dete kada je neposlušno, da ga kažnjavaju oduzimanjem privilegija uz malo ili nimalo objašnjenja, viču kada se dete ne ponaša lepo, skloni su da „eksplodiraju od besa“ prema detetu, da čvrsto uhvate dete kad je neposlušno, prekorevaju i kritikuju dete da bi se popravilo, koriste pretnje kao kaznu uz malo ili nimalo objašnjenja, kažnjavaju dete tako što ga ostavljaju samog negde uz malo ili nimalo objašnjenja, prekorevaju i kritikuju dete kad njegovo ponašanje ne ispuni njihova očekivanja ili su pak skloni da udare dete kada se ne ponaša lepo. Zabrinjavajući su pojedini odgovori na ovoj skali imajući u vidu da deca stiču ponašanje identifikacijom sa roditeljima, tako da roditelji koji koriste fizičke kazne kao način disciplinovanja svog deteta, imaju sklonost da ga udare, kažnjavaju, viču na njega, ili da koriste pretnju kao kaznu i sl. mogu biti model ponašanja koje će dete usvojiti učenjem po modelu i identifikacijom sa

roditeljima, a te usvojene oblike ponašanja će u skladu sa prilikom primeniti u odnosu na druge članove porodice ili svoje vršnjake.

Dobijen rezultat da roditelji pretežno koriste demokratski vaspitni stil, imajući u vidu i frekvencije odgovora kad su druga dva stila u pitanju (permisivni i autoritarni), je zamagljen i može se tumačiti sklonošću ispitanika da se prikazuju u lepšem svetlu nego što to zapravo jesu, kao i imajući u vidu to da ipak nemaju negativan stav prema fizičkom kažnjavanju dece. Roditelji su odgovorima na ta pitanja indirektno otkrili da je to za njih prihvatljiv oblik ponašanja u kojem ne identifikuju potencijalno i buduće nasilno ponašanje kod svog deteta.

S obzirom na to da **rezultati pokazuju da preko 30% roditelja koristi neku vrstu fizičke kazne u disciplinovanju svoje dece**, na ovom mestu smatramo neophodnim da iznesemo mišljenje o korišćenju fizičke kazne u postupku vaspitanja dece, iako o tome postoje oprečna mišljenja. Smatramo da fizičko kažnjavanje može ostaviti utisak roditeljima da ima pozitivan efekat na neželjeno ponašanje, ali da ipak, ono suštinski ima dvostruki negativni efekat na dete. Prvo, nanosi mu bol i povređuje ga telesno, a s druge strane izaziva veoma negativna osećanja koja se mogu internalizovati (kroz depresivnost i druge vidove psihopatoloških unutrašnjih doživljavanja) ili eksternalizovati kroz vidljivo ponašanje (poremećaj ponašanja, agresivnost prema vršnjacima, destruktivnost, zloupotrebu psihoaktivnih supstanci itd.), s ciljem izbegavanja doživljaja neprijatnih osećanja. Prema Stanković (2004), agresivnost može biti okrenuta i prema roditeljima. Agresivnost prema detetu može biti i model za rešavanje konflikta. Nije retko da roditelji koji slabo kontrolišu svoje ponašanje imaju problema s kontrolom ponašanja svoje dece. Roditelji bi trebalo da razmisle kakav primer daju detetu koga tuku zahtevajući od njega da ne bude agresivno. Batine remete odnos između roditelja i deteta. Eskalacija problema može biti posebno uočljiva u adolescenciji kada fizičko kažnjavanje više nije izvodljivo. S obzirom na to da upotreba fizičke kazne i posledično trenutno smirivanje deteta ima za roditelja efekat smirivanja besa (i doživljaj moći), što predstavlja potkrepljenje, povećava se verovatnoća da će se takvo ponašanje roditelja ponoviti. Deca koja su tučena, kao odrasli ljudi pokazuju slabiju kontrolu ponašanja, više agresivnosti, češće tuku svoju decu i bračne partnere, imaju više problema u braku, češće zloupotrebljavaju alkohol i psihoaktivne supstance i češće su uključeni u činjenje nasilja i krivičnih dela. Umesto kazne treba primenjivati pozitivno potkrepljenje, pohvale i upotrebu nagrade kada se dete ponaša poželjno i prihvatljivo.

PRAKTIČNE IMPLIKACIJE

Dobijeni rezultati mogu se **praktično primeniti u vidu nastavnog plana i programa za predmet Razvojna psihologija u Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača** u vidu obuke budućih vaspitača koja se

odnosi na primarnu prevenciju nasilja kada su deca predškolskog uzrasta i njihove porodice u pitanju i to u vidu odgovarajućih sadržaja u kojima će se implementirati teorijski i empirijski nalazi ovog rada, a u cilju prepoznavanja indikatora nasilja nad decom i u porodici kada su budući vaspitači ali i u šira društvena zajednica u pitanju. Ova tema će biti implementirana u nastavni sadržaj u okviru proučavanja razvojnih karakteristika dece predškolskog uzrasta (Mićević-Karanović i Knežević, 2013), u vidu teorijskog i empirijskog proučavanja vaspitnih stilova roditelja.

Kako primarna prevencija ima za cilj da spreči pojavu duševnih bolesti ili oboljenja, u ovom slučaju to je nasilje nad decom i u porodici i ta delatnost bi obuhvatala sledeće oblike aktivnosti (Mićević-Karanović i sar., 2014): higijenske mere čiji je cilj sprečavanje nasilja; mere čija je svrha »asanacija žarišta« koje se sastoje u otkrivanju nasilja, kao i mere čija je svrha pored sprečavanja nasilja i unapređenje mentalnog zdravlja i rad na prepoznavanju nasilja. Imajući to u vidu, **studenti – budući vaspitači, će biti upoznati sa:**

- **vaspitim stilovima roditelja**, sa prednostima i nedostacima pojedinih vaspitnih stilova, kao i sa mogućnostima njihovog ispitivanja i prepoznavanja. Studenti će dobiti zadatak da **teorijski obrade neki vaspitni stil** i kasnije da u **vidu debate suprotstavljaju svoje stavove** sa stavovima drugih grupa koje su takođe dobile zadatak da teorijski obrade i zastupaju neki drugi vaspitni stil;
- **važnošću osveščivanja roditelja** o načinima adekvatne primene nagrade i kazne, pohvale i pokude, kao i o doslednosti kada je poštovanje zabrana u pitanju, te će dobiti zadatak da **osmisle roditeljski sastanak na temu nasilja, nagrađivanja, kažnjavanja i zabrana kod dece;**
- **informacijama koje se odnose na to da u radu sa roditeljima treba da saopštavaju i zalažu se za to da roditelji čuju i prate svoje dete**, da **dete stekne poverenje i kaže im kada imaju problem**, da atmosfera u porodici treba da bude puna poverenja i međusobnog poštovanja i da se nasilje ne zataškava;
- **uputstvima u okviru priručnika** za primenu posebnog **protokola sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja** (Alempijević i sar., 2012);
- **priručnikom za roditelje** pod nazivom „Šta je danas bilo u školi?“ koji je **namenjen roditeljima i svim odraslima koji žele da doprinesu smanjenju nasilja među decom** i da pojedina uputstva prilagode deci predškolskog uzrasta i njihovim roditeljima (Koruga, Lajović i Trkulja, 2008);
- osnovama **Porodičnog zakona** (Zaštita od nasilja u porodici; Nasilje u porodici) kao i osnovama **Zakona o sprečavanju nasilja u porodici**

([www.paragraf.rs/propisi/porodicni_zakon.paragraf.rs/propisi/zakon_o_spr
ecavanju_nasilja_u_porodici.html](http://www.paragraf.rs/propisi/porodicni_zakon.paragraf.rs/propisi/zakon_o_spr
ecavanju_nasilja_u_porodici.html)).

Praktične implementacije su u funkciji ostvarivanja ciljeva koji u prevenciji nasilja u obrazovno-vaspitnim ustanovama podrazumevaju trostruki cilj: unapređivanje bezbednosti dece, povećanje kvaliteta rada u ustanovi i, dugoročno, sticanje veština neophodnih za konstruktivan i nenasilan način rešavanja budućih životnih problema, uz isticanje da **nijedan vid nasilja nad decom se ne može opravdati, a svako nasilje se može sprečiti.**

LITERATURA

1. Alempijević, Đ., Vidojević, O., Vidosavljević, M., Đorđević, M., Kalanj, D., Lakić, A., Minčić, T., Pejović-Milovančević, M., Radosavljev-Kirčanski, J. i Sedlecki, K., (2012). *Priručnik za primenu posebnog protokola sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*. Beograd: Institut za mentalno zdravlje.
2. Altan-Aytun, O., Yagmurlu, B., & Yavuz, H. M. (2013). Turkish mothers' coping with children's negative emotions: A brief report. *Journal of Child and Family Studies*, 22, 437-443. doi:10.1007-s10826-012-9597-x.
3. Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology*, 4, 1-103. doi: 10.1037-h0030372.
4. Baumrind, D. (2012). Differentiating between confrontive and coercive kinds of parental power – assertive disciplinary practices. *Human Development*, 55, 35-51. doi:10.1159-000337962.
5. Baumrind, D. (2013). Authoritative parenting revisited: History and current status. In R. E. Larzelere, A. S. Morris, and A. W. Harrist (Eds.) *Authoritative parenting: Synthesizing nurturance and discipline for optimal child development* (pp. 11-34). Washington, DC: American Psychological Association Press. doi:10.1037-13948-002.
6. Baumrind, D., & Black, A. E. (1967). Socialization practices associated with dimensions of competence in preschool boys and girls. *Child Development*, 291-327. doi:10.2307-1127295 mediating factors. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44, 227-241. doi: 10.1111-14697610.t01-1-00116.
7. Bedenić, M. (1984). *Duševna higijena u svakidašnjem životu*. Beograd – Zagreb: Medicinska knjiga.
8. Belsky, J. (1984). *The determinants of parenting a process model*. Child development br. 55. str. 83-96.
9. Bogojević, S. (2002). *Stilovi vaspitanja*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
10. Brennan, K. A., Clark, C. L., & Shaver, P.R., (2001). Self – report measurement of adult attachment: An integrative overview. In J. A. Simpson & W.S. Rholes

- (Eds.), *Attachment theory and close relationships* (str. 46–76) New York: Guilford Press.
11. Čudina–Obradović, M. i Obradović, J. (2003). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. *Revija za socijalnu politiku br. 1*. str. 45 – 65.
  12. Čudina–Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
  13. From, E. (1984). *Autoritet i porodica*. Zagreb: Naprijed.
  14. Genc, L. (1988). *Dimenzije vaspitanja i razvoj ličnosti: teorija i istraživanja*. Psihologija, 21, 121–132.
  15. Kember, R. (2005). *Kako stvarno voleti svoje dete*. Beograd: Soterija.
  16. Koruga, D., Lajović, B. i Trkulja, M. (2008). *Šta je danas bilo u školi?“ - priručnik za roditelje*. Beograd: UNICEF.
  17. Kuburić, Z. (1996). *Religija, porodica, mladi*. Beograd: Teološki institut.
  18. Matejević, M. (2002). *Vrednosne orijentacije i vaspitni stil roditelja*. Doktorska disertacija, Kosovska Mitrovica.
  19. Matejević, M. (2007). *Vrednosne orijentacije i vaspitni stil roditelja*. Niš: Filozofski fakultet.
  20. Mićević–Karanović, J. i Knežević, J. (2013). *Razvojna psihologija za vaspitače*. Kikinda: VŠSSOV.
  21. Mićević–Karanović, J., Knežević, J. i Radovanović, M. (2014). *Mentalna higijena: udžbenik za studente visokih škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača*. Kikinda: VŠSSOV.
  22. Milenković, A. i Hadži–Pešić, M. (2006). Povezanost vaspitnih stilova roditelja, ekstraverzije–introverzije i asertivnosti. *Godišnjak za psihologiju*, vol 4, No 4–5., str. 89–108. Niš: Filozofski fakultet.
  23. Milivojević, Z., Kokelj, V., Kramberg, M., Steiner, T. i Kožug, B. (2007). *Mala knjiga za velike roditelje*. Novi Sad: Psihopolis institut.
  24. Morris, A. S., Cui, L., & Steinberg, L. (2013). Parenting research and themes: What we have learned and where to go next. In R. E. Larzelere, A. S. Morris, and A. W. Harrist (Eds.) *Authoritative parenting: Synthesizing nurturance and discipline for optimal child development* (pp. 35–58). Washington, DC: American Psychological Association Press. doi:10.1037-13948-003.
  25. Nedimović, T. i Bešlić, Lj. (2008). *Uticaj vaspitnih stavova roditelja na razvoj darovite dece*. UDK: 371.95. Vršac ISSN 1820 – 1911, str. 456–463.
  26. Nelsen, J., Lott, L., & Glenn, S. H. (2008). *Pozitivna disciplina od A do Š*. Beograd: Leo Commerce.
  27. Olivari, M. G., Tagliabue, S., & Confalonieri, E. (2013). Parenting style and dimensions questionnaire: A review of reliability and validity. *Marriage and Family Review*, 49, 465–490. doi: 10.1080-01494929.2013.770812.

28. Opsenica–Kostić, J. (2012). *Adolescenti i njihovi roditelji u svetu PART teorije* (Nepublikovana doktorska disertacija). Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet.
29. Padilla–Walker, L. M., & Coyne, S. M. (2011). "Turn that thing off!" parent and adolescent predictors of proactive media monitoring. *Journal of adolescence*, 34, 705–715. doi:10.1016-j.adolescence.2010.09.002.
30. Pavićević, M. i Stojjković, S. (2016). Percipirani vaspitni stavovi roditelja kao prediktori interpersonalne orijentacije studenata. *Primenjena psihologija*, Vol. 9 (3), str. 293–311.
31. Piorkowska–Petrović, K. (1990). *Dete u nepotpunoj porodici*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, Prosveta.
32. Piorkowska–Petrović, K. (1991). Jedan model za ispitivanje vaspitnih stavova roditelja, *Psihologija*, 24, 1–2, str. 170–179.
33. Porter, C. L., Hart, C. H., Yang, C., Robinson, C.C., Olsen, S. F., Zeng, Q. & Jin, S. (2005). A comparative study of child temperament and parenting in Beijing, China and the western United States. *International Journal of Behavioral Development*, 29, 541–551. doi:10.1080–0165025050014702.
34. Rakić, B. (2009). *Procesi i dinamizmi vaspitnog djelovanja*. Sarajevo: Svjetlost.
35. Robinson, C. C., Mandleco, B., Olsen, S. F., & Hart, C. H. (2001). The Parenting Styles and Dimensions Questionnaire (PSQD). In B. F. Perlmutter, J. Touliatos, iG. W. Holden (Eds.), *Handbook of family measurement techniques*, Vol. 3. Instruments iindex (pp. 319–321). Thousand Oaks: Sage.
36. Robinson, C. C., Mandleco, B., Olsen, S. F., & Hart, C. H. (1995). Authoritative, authoritarian, and permissive parenting practices. *Development of a new measure*. Psychological Reports, 77, 819–830. doi:10.2466–pr0.1995.77.3.819.
37. Rot, N. (1990). *Opšta psihologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
38. Stefanovic–Stanojević, T. (2006). Partnerska afektivna vezanost i vaspitni stilovi. *Godišnjak za psihologiju*, vol 4, No 4–5., 2006, str. 71–90. Niš: Univerzitet u Nišu – Filozofski fakultet, Departman za psihologiju.
39. Steinberg, L., Lamborn, S. D., Darling, N., Mounts, N. S., & Dornbusch, S. M. (1994). Over–time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*, 65, 754–770. doi:10.2307–1131416.
40. Šindić, A. (2010). *Roditeljski stilovi vaspitanja i dječije kompetencije na predškolskom uzrastu*. Banja Luka: XBS.
41. Todorović, J. (2005). *Vaspitni stilovi roditelja i samopoštovanje adolescenata*. Niš: Prosveta.
42. Topham, G. L., Hubbs–Tait, L., Rutledge, J. M., Page, M. C., Kennedy, T. S., Shriver, L. H., & Iarrist, A. W. (2011). Parenting styles, parental response to

- child emotions, and family emotional responsiveness are related to child emotional eating. *Appetite*, 56, 261–264. doi:10.1016-j.appet.2011.01.007.
43. Vasta, H.; Haith, M.M. i Miller, S. (1998). *Dječja psihologija*. Naklada Slap. Jastrebarsko.
44. Williams, L. R., Degnan, K. A., Perez-Edgar, K. E., Henderson, H. A., Rubin, K. H., Pine, D. S., & Fox, N. A. (2009). Impact of behavioral inhibition and parenting style on internalizing and externalizing problems from early childhood through adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37, 1063–1075. doi:10.1007-s10802-009-9331-3.
45. Wu, P., Robinson, C. C., Yang, C., Hart, C. H., Olsen, S. F., Porter, C. L., & Wu, X. (2002). Similarities and differences in mothers' parenting of preschoolers in China and the United States. *International Journal of Behavioral Development*, 26, 481–491. doi:10.1080-01650250143000436.
46. www.paragraf.rs/propisi/porodicni_zakon.html
47. www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprecavanju_nasilja_u_porodici.html

„Sila je oružje slabih; nenasilje je oružje jakih.“

Mahatma Gandhi

„Jauk se čuje bez obzira da li tučeš ili tebe tuku.“

Henrik Johan Ibsen

„Najveća snaga kojom čovečanstvo raspolaže je nenasilje.“

Mahatma Gandhi

„Nasilje je od koristi samo onima koji nemaju šta da izgube.“

Žan-Pol Sartr

"Ne postoje loša deca, samo loši roditelji..."

Šandor Ferenci

„Ljubav je suštinska stvar u dečjem životu, ali nesrećno oženjen roditelj ne može da pruži ljubav u pravoj srazmeri, pa je ispoljava ili premalo ili previše. Teško je reći šta je veće zlo.“

Aleksander S. Nil

SAŽETAK

Osnovni problem ovog istraživanja odnosi se na ispitivanje kakvi su vaspitni stilovi roditelja dece predškolskog uzrasta. Problemu se pristupilo teorijski (dat je prikaz teorijskog uporišta teme i navedena su pojedina dosadašnja istraživanja) i empirijski (anketnim istraživanjem su ispitani vaspitni stilovi roditelja).

Osnovni metod je neeksperimentalan, a roditelji su anketirani anonimno tako što su im šifrirani upitnici predati u kovertama, a ispitanici su ih u kovertama i vraćali istraživačima. U istraživanju je primenjen *Upitnik o roditeljskim vaspitnim stilovima* i dimenzijama autora Robinsona i saradnika koji je nastao kao adaptacija *Upitnika roditeljske prakse* istog autora. Ispitanici (N=111) su upitnik popunjavali u svoje i u ime svog partnera, tako što su davali dve ocene za svaku tvrdnju iz Upitnika, odnosno upisivali su u kom stepenu se sa ponuđenim ajtemom slažu, kada su u pitanju oni i njihov partner (ocene su od 1 do 5: 1. označava nikad; 2. ponekad; 3. otprilike polovinu vremena; 4. veoma često i 5. uvek). Ukoliko se o detetu stara samohrani roditelj ili staratelj dali smo im uputstvo da u levom delu tabele precrtaju deo koji se odnosi na partnera. Korišćen instrument sadrži 32 ajtema i ispituje 3 stila roditeljstva: autoritativni (demokratski), autoritarni i permisivni. Da bismo dobili rezultat autoritativnog (demokratskog) stila roditeljstva bilo je potrebno izračunati srednju vrednost 15 ajtema; da bismo dobili rezultat autoritarnog stila roditeljstva bilo je potrebno izračunati srednju vrednost 12 ajtema, a za rezultat permisivnog vaspitnog stila roditeljstva bilo je potrebno izračunati srednju vrednost 5 ajtema. Rezultati su deskriptivno prikazani (frekvencije i procenti), a potom su date prosečne vrednosti na ajtemima pojedinog vaspitnog stila oba roditelja (najveće prosečne vrednosti pojedinih ajtema govore o vaspitnim stilovima roditelja koji se dominantno koriste u vaspitanju dece). Rezultati pokazuju da iako roditelji pretežno koriste autoritativni (demokratski) vaspitni stil ipak su skloni da koriste i fizičku kaznu za disciplinovanje svoje dece, kao i da budu popustljivi kada je vaspitanje njihove dece u pitanju. Dobijen rezultat se može primeniti u vidu predloga primarne prevencije nasilja za decu predškolskog uzrasta u vidu odgovarajućih sadržaja koji će se implementirati u nastavni plan i program za predmet Razvojna psihologija u Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u cilju prepoznavanja indikatora nasilja nad decom i u porodici (teorijska obrada roditeljskih vaspitnih stilova, radioničarski pristup problemu (debata), upoznavanje sa protokolima i priručnicima na temu prevencije nasilja kao i sa zakonskim aktima vezanim za nasilje nad decom i u porodici).

Ključne reči: roditelji, autoritativni (demokratski), autoritarni i permisivni vaspitni stil.

SUMMARY

The main problem of this research relates to an attempt to examine what parenting styles are exhibited by parents of preschool children. The problem is approached both theoretically (an overview is given of the theoretical foundations of the topic and referral to several previous researches is provided) and empirically (the parenting styles are examined by survey sampling).

The basic method was non-experimental; the parents were surveyed anonymously by being given coded questionnaires in sealed envelopes, and were urged to complete the questionnaires and return them in a sealed envelope addressed to the research team. The researchers used the Questionnaire on parenting styles by Robinson et al, which was created as an adaptation of the Questionnaire on parenting practice by the same author. The respondents (N=111) filled in the questionnaire for themselves and for their partners by rating each item in the Questionnaire, i.e. expressing to what degree they and their partners agree with the given item (the grades range from 1 to 5: 1. meaning *never*; 2. *sometimes*; 3. *about half of the time*; 4. *very often* and 5. *always*). In the cases of a single parent or caretaker, the respondents were instructed to cross out the part of the table intended for the spouse. The instrument used consists of 32 items and evaluates 3 parenting styles: authoritative (democratic), authoritarian and permissive. In order to reach the result of the authoritative (democratic) parenting style, we needed to calculate the mean value of 15 items; for the result of authoritarian parenting style, mean value of 12 items was needed, and for the permissive parenting style we needed to calculate mean value of 5 items. The results obtained were represented descriptively (frequencies and percentages), and than the average values on the items of specific parenting styles of both parents were given (the highest average values of specific items speak of the upbringing styles predominantly used by parents). The results show that even though parents typically use the authoritative (democratic) parenting style, they are sometimes prone to resort to corporal punishment in disciplining their children, but also to be permissive when it comes to upbringing their children. The results obtained can be applied in the form of a suggestion for primary prevention of violence at preschool age, i.e. recommended contents that could be implemented in the curriculum for the subject Developmental Psychology taught at Preschool Teachers' Training College in Kikinda, with the aim of recognizing the indicators of violence against children and in the family (namely, theoretical analysis of the parenting styles, workshop approach to the problem (debate), introducing students to protocols and manuals on the prevention of violence, as well as legislation and policies addressing violence against children and family violence).

Key words: parents, authoritative (democratic), authoritarian and permissive parenting style.

VRŠNJAČKO NASILJE U PREDŠKOLSKOM UZRASTU

ANA VUKOBRAT, MASTER⁴

Apstrakt: *Osnovni cilj istraživanja bio je utvrditi da li deca predškolskog uzrasta umeju da prepoznaju nasilno ponašanje druge dece nad njima kao i da li na agresivno ponašanje svojih vršnjaka reaguju agresivnim ponašanjem. Kao instrument je korišćen Upitnik dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja (tzv. Upitnik_DPVN) koji sadrži dva tipa pitanja: otvorenog tipa, gde je dete samostalno formulisalo odgovor i zatvorenog tipa, gde je bio ponuđen alternativan ili višestruki izbor odgovora. Pitanja su se postavljala usmeno, dakle, primenjen je intervju nestandardizovanog tipa, a ispitivač je bio slobodan u formulisanju, preformulisanju i preoblikovanju pitanja kako bi detetu pojasnio predmet razgovora. U istraživanju je učestvovalo ukupno 119 dece predškolskog uzrasta. U skladu sa napisanim ciljem, dobijeni rezultati istraživanja pokazuju da deca najčešće primećuju fizički oblik nasilja i da u najvećem broju slučajeva na nasilje ne reaguju nasiljem. Značaj ovog istraživanja je u dobijanju deskriptivnih rezultata kada je ova tema u pitanju, kao i u praktičnoj primeni u vidu implementacije rezultata u nastavne sadržaje iz predmeta Opšta pedagogija u Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Kikindi.*

Ključne reči: *deca predškolskog uzrasta, pripremna predškolska grupa, agresivnost, nasilje, vršnjačko nasilje, zlostavljanje.*

UVOD

U savremenim uslovima življenja svedoci smo sve češće pojave nasilja u različitim oblicima. Iako porodicu definišemo kao sigurno okruženje i stabilnu ljudsku zajednicu, ona u posebnim slučajevima polako postaje izvor sve češće pojave sukoba i konflikata među supružnicima koji predstavljaju osnovu za pojavu nasilnog ponašanja dece. Takođe smo svedoci da agresivnost kod dece

---

⁴ manuska89@gmail.com

postaje sve veći problem kojem se pridaje sve više pažnje jer se na osnovi agresivnog ponašanja javlja i razvija nasilje u jednom od svojih oblika. Upravo iz tih razloga realizovana su različita istraživanja koja teže da otkriju i objasne uzroke nastanka i razvoja nasilnog ponašanja, kao i istraživanja koja za cilj imaju pronalaženje adekvatnih načina rešavanja problema pojave agresivnog ponašanja. Brojna proučavanja i istraživanja literature i naučnih radova daju uvid, spoznaju i kritički osvrt na oblike nasilja kod učenika osnovnoškolskog uzrasta. Sa druge strane, vrlo malo, obazrivo i bojažljivo se govori o nasilju u predškolskom uzrastu i u okviru ranog (inicijalnog) vaspitanja i obrazovanja. Ipak, činjenica je da nasilje postoji otkad znamo za društvo i za čoveka i pojavljuje se gotovo u svim aspektima i područjima života i rada osobe, počevši od porodice kao prvobitne ljudske zajednice, preko sistema vaspitanja i obrazovanja, sve do slobodnog vremena i načina njegovog korišćenja. Najpodložnijim nasilničkom rešavanju problema, konflikata i sukoba smatraju se mlade osobe koje su u procesu rasta, razvoja, sazrevanja i formiranja ličnog identiteta kao i životnih veština i čvrstih stavova i uverenja. U literaturi se navodi da se vršnjačkim nasiljem među decom i mladima smatra svako namerno fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmereno prema deci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno sa ciljem povređivanja i nanošenja štete. U mnogim razvijenim zemljama, pa tako i u našoj, ulažu se sve veći naponi i težnje kako bi se smanjila pojava nasilja među decom i mladima i to se upravo čini već u ranom i predškolskom uzrastu. U težnji da se spreče uzroci nastanka i razvoja nasilja pojavili su se različiti programi prevencije nasilja među decom koji akcenat stavljaju na ciljeve poput: senzibiliziranja stručnjaka, roditelja, dece i mladih za problem nasilja među decom i mladima, uspostavljanje rešenja za prevenciju i sprečavanje pojave nasilja, te ublažavanje i uklanjanje njegovih posledica. Pedagoška težnja da se na decu gleda isključivo kao na naivna, nevina i doboronamerna bića potiskuje mišljenja da su agresivna ispoljavanja prisutna od prvih dana detetovog života. Ipak, pogrešno je stanovište i uverenje da su periodi ranog detinjstva i predškolskog uzrasta lišeni agresivnosti. Postoje shvatanja da se dete rađa sa agresivnim potencijalom koji se različitim socijalnim uticajima i faktorima razvija i oblikuje. Proučavajući literaturu, postepeni razvoj nasilnog ponašanja prolazi kroz određene faze za koje su karakteristični određeni uzrasti i uzrasne karakteristike. Pod uticajem društvene i socijalne sredine, dete između druge i treće godine postepeno počinje da osvaja socijalni prostor i okruženje. Dete je u tom periodu svesno da određene reči, postupci i delovanja izazivaju različite reakcije odraslih i dete često koristi agresivnost kako bi dobilo ono što hoće i ono što želi. U literaturi se navodi da je upravo u ovom periodu dominantna instrumentalnost agresivnog ponašanja i ispitivanje granica koje su postavljene od strane odraslih. Na taj način dete proverava šta mu je dozvoljeno i

proverava na koji način može dobiti ono što želi. Kao karakteristika i osobina ličnosti, agresivnost se stabilizuje i učvršćuje već u četvrtoj godini. Kako se najveći deo ispoljavanja agresivnosti uči u interakciji sa odraslima kao i sa širim društvenim okruženjem, veoma je važno voditi računa o porukama i naredbama koje se u interakcijama detetu na ovom uzrastu šalju. Upravo oko četvrte godine nastaju neprijateljska osećanja čije uzroke možemo pronaći u društvenim teškoćama, naslaganjima i konfliktima koji postepeno prelaze u ljutnju. Tako su dečaci i devojčice na ovom uzrastu često u sukobu zbog težnje i želje za posedovanjem stvari koje neko drugo dete ima, zbog otimanja igračaka kao i ostalih privlačnih i zanimljivih stvari i predmeta. U razdoblju predškolskog uzrasta, tačnije oko šeste godine, dolazi do pojave hostile agresije koja se manifestuje u svesnoj težnji da se naudi drugoj osobi. Upravo pomenuti uzrast predstavlja kritični period za učenje kontrole agresije. Deca koja ne nauče da koriste razgovor i miran način za postizanje svojih ciljeva, ostvarenje svojih želja i htenja, kao i deca koja ne razviju adekvatnu društveno prihvatljivu strategiju za rešavanje konflikta i sukoba sa drugom decom, mogu da postanu povučena i da nauče da pribegavaju nasilnom ponašanju kao rešenju koje će ih dovesti do cilja i ostvarenja želja. Deca predškolskog uzrasta iz svojih prvih sukoba i konflikata izlaze sa naučenim i razvijenim socijalnim strategijama i metodama pomoću kojih rešavaju svoje socijalne konflikte i bore se za svoju poziciju u grupi. S obzirom na to da deca veći deo dana provode u vrtićima, vaspitači se svakodnevno susreću sa dečjim sukobima i konfliktima, te su oni prvi očevici agresivnosti kod dece. Suprotno od onoga što sama reč nagoveštava, konflikt je zapravo konstruktivan jer omogućava detetu da stekne psihološku otpornost i razvije kognitivno razmišljanje tako što će naučiti da pravi kompromise, pregovara i oprašta. Da bismo razlikovali konflikt od vršnjačkog nasilja, neophodno je da se pomenu tri osnovne karakteristike nasilja: učestalost, namera i prikriveno ponašanje.

Često se može čuti da je nasilje među decom „normalna pojava“ sa kojom se raste i u skladu sa tim postoje očekivanja da će dečje nasilno ponašanje biti spontano prevaziđeno tokom razvoja. Međutim, da nasilje nije deo uobičajenog toka odrastanja, govore mnogi obrasci ponašanja koje dete može ispoljavati. Posledice počinjenog i proživljenog nasilnog ponašanja mogu biti ne samo neposredne nego i trajne – za čitav život. Prema tome, nasilno ponašanje nije uobičajena pojava i treba intervenisati da bi se ona sprečila (Krkelić, 2012).

TEORIJSKA RAZMATRANJA

U vaspitanju možemo izdvojiti nekoliko faktora rizika za pojavu nasilja kod dece: *roditeljska toplina ili roditeljski nadzor* kao dimenzije roditeljstva; *emocionalno, fizičko, seksualno zlostavljanje deteta od strane roditelja ili staratelja*, kao i *prisustvovanje nasilju i temperament deteta* iz čega proizilazi da agresivna deca

češće pripisuju drugima agresivne namere. U daljem tekstu akcenat će se staviti na objašnjenje navedenih faktora rizika.

Kada je reč o *prvom faktoru roditeljske topline/nadzora* može se navesti da su se intenzivno kažnjavanje od strane roditelja i restriktivne vaspitne mere pokazale kao učesnici rizika za agresivno ponašanje dece već u periodu ranog detinjstva (Sears et al., 1953; Eron et al., 1963; Pettit et al., 1988, prema Sesar, 2011). U istraživanjima je utvrđeno da deca koja se nasilno ponašaju imaju roditelje koji su autoritarni i skloni kažnjavanju svoje dece u odnosu na roditelje dece koji ni na koji način ne učestvuju u nasilnom ponašanju. Ne samo počinitelji nasilja, već i deca koja su izložena nasilju, te deca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine, procenila su da im roditelji imaju autoritaran stil vaspitanja. Popustljivo ponašanje roditelja takođe je povezano sa agresivnošću kod dece (Levy, 1966, prema Sesar, 2011). Sears (1961) je utvrdio povezanost između preterano tolerantnog, liberalnog stava roditelja i antisocijalnog, agresivnog ponašanja dvanaestogodišnjaka (prema Sesar, 2011).

Dakle, najagresivnija deca, po pravilu, dolaze iz porodica u kojima postoji sa jedne strane običaj strogog kažnjavanja, a sa druge permisivnost prema agresivnosti same dece. Sigurna, topla, smirena i opuštajuća atmosfera smanjuje potrebu za agresijom i u takvim sredinama retko se razvijaju nasilnici, dok hladna, neprijateljska atmosfera i kažnjavanje podstiču agresivnost. Druga krajnost su porodice koje deci ne postavljaju granice u ponašanju. To su one porodice koje su ili *preterano popustljive ili, pak, zanemaruju vaspitanje dece*. Stoga takva deca postaju razdražljiva i agresivna čim se susretnu i sa najmanjim zabranama, jer nisu razvila dovoljnu frustracionu toleranciju.

Prema Olweusu (1998.), *dete je zlostavljano* kada je učestalo i trajno izloženo negativnim postupcima od strane jednog ili više dece. U okviru definicije ističu se tri bitna elementa: trajanje, negativni postupci i neravnopravan odnos snaga. Iako se pojedinačni slučaj ozbiljnijeg nasilja može smatrati nasilništvom, u definiciji se naglašava trajnost i ponavljanje negativnih postupaka. Pod negativnim postupcima podrazumeva se delovanje pojedinca kada on namerno zadaje ili nastoji zadati povredu ili bilo kakvu neugodnost drugom pojedincu. Dete koje je izloženo nasilju teško se brani i donekle je bespomoćno u odnosu prema onome ko se nasilno ponaša (Olweus, 1998). Isticanje značaja negativnih postupaka koje navodi autor Olweus (1998) pronalazimo i kod autora Krkeljića (2012). U njegovim navodima da bismo uopšte govorili i da bismo mogli prepoznati nasilno ponašanje na prvom mestu se mora razjasniti pojam *negativni postupci*. Negativni postupci određuju se kao zadavanje ili nastojanje da se zada povreda ili nanese neka druga neprijatnost ili šteta drugoj osobi i uvek su namerni (Krkeljić, 2012).

Kada je reč o *temperamentu*, kao *trećem faktoru rizika*, neki autori smatraju (James, 1981, prema Koller-Trbović 1989) da dečji temperament nije samo prirođena, nepromenljiva karakteristika, niti samo funkcija prošlog iskustva, nego refleksija i jednog i drugog, te da su roditeljsko ponašanje i forma dečjeg temperamenta kalup iz kojeg se mogu pojaviti problemi u ponašanju deteta.

POJAM, OBLICI I VRSTE NASILNOG PONAŠANJA MEĐU VRŠNJACIMA

Danas ne postoji opšteprihvaćena definicija i shvatanje pojma nasilja nad detetom i zlostavljanja deteta. Za brojne definicije nasilja nad decom zajednički je stav da se pod nasiljem podrazumeva svako fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmereno prema deci kojim se ugrožava ili sprečava normalan razvoj, integritet ličnosti ili zadovoljenje osnovnih potreba deteta (Hadžić-Bajrić, 2010). Nasilje definišemo kao svaki oblik jedanput učinjenog ili ponovljenog, verbalnog ili neverbalnog ponašanja koje za posledicu ima stvarno ili potencijalno ugrožavanje zdravlja, razvoja i dostojanstva dece. Treba imati na umu da se različiti oblici nasilja uglavnom javljaju udruženo. U nasilju je najčešće prisutna neravnoteža moći koja se prepoznaje u odnosima u kojima je neko slabiji, a neko jači (moćniji). Takvi se odnosi javljaju između vršnjaka, devojčica i dečaka, mlađe i starije dece, pojedinca i grupe, dece i nastavnika, dece i roditelja i sl. (Kalezić-Vignjević i sar., 2009). Upravo pomenutu neravnotežu moći spominje Rakić (2010) kao jednu od tri važna elementa bulinga. Preostala dva bitna elementa bulinga, prema istom autoru, jesu učestalost i trajnost ponavljanja negativnih postupaka i negativni postupci koje neko namerno zadaje ili nastoji zadati drugome kako bi ga povredio ili mu naneo nekakvu nelagodnost.

Dakle, kada se govori o vršnjačkom nasilju, često se koristi termin buling (bullying) koji potiče iz engleskog jezika i označava osobu koja koristi snagu ili moć kako bi nanela štetu ili zaplašila starijeg. Na našim prostorima termin se prevodi kao nasilje, siledžijstvo, maltretiranje. Iako ne postoji jedinstvena definicija o bulingu većina autora saglasna je da ovaj fenomen čini nekoliko osnovnih, već pomenutih, elemenata: namera nanošenja psihičke ili fizičke povrede, repetitivnost, odnosno ponavljanje istog obrasca ponašanja prema žrtvi i neravnoteža moći u korist nasilnika čime je odbrana žrtve otežana ili nemoguća.

Nasilje među vršnjacima ne tretira se kao obično zadirkivanje ili sastavni deo odrastanja već kao nepoželjno ponašanje. Ono je obrazac negativnog, štetnog i agresivnog čina koji je usmeren ka narušavanju fizičke i psihičke ravnoteže pojedinca ili grupe. Nasilje može početi još u ranom detinjstvu i trajati tokom čitavog odrastanja. Od rane adolescencije dolazi do novih formi agresije, a sa razvojem kognitivnih i društvenih veština deca i mladi postaju svesni tuđe ranjivosti i sopstvene moći u odnosu na njih. Sa razvojem dece i mladih nasilje postaje raznovrsnije i poprima sofisticiranije forme verbalnog, relacionog,

psihičkog kao i seksualnog nasilja. Nekada najizraženije, fizičko nasilje, u savremenom svetu je tek mali deo slike vršnjačkog nasilja. Nove forme nasilja među vršnjacima su teže primetne, ali ostavljaju vrlo snažne posledice na žrtvu. Vršnjačko nasilje predstavlja složen konstrukt sa različitim modalitetima ispoljavanja čiji odnosi nisu u potpunosti razjašnjeni (Rakić, 2010). Kada se spomene nasilno ponašanje, najčešće se misli na fizičko nasilje kao najupečatljiviji vid agresivnosti usmerene na druge. Razlog tome je činjenica da su pojavni oblici fizičkog nasilja raznovrsni, često dramatični i sa najprimećenijim posledicama. Međutim, postoji više razlikih klasifikacija nasilja. U objašnjenju oblika i vrsta nasilja nasilja (Žunić-Cicvarić i Cicvarić, 2009:5-6), krenuće se od upravo pomenutog, najupečatljivijeg oblika nasilja – fizičkog nasilja, a potom objasniti i drugi oblici koji se odnose na verbalno, emocionalno, socijalno, seksualno nasilje, te i teorijski razmotriti nasilje putem zloupotreba novih tehnologija, kao i nasilje koje se odnosi na zloupotrebu dece, zanemarivanje i eksploataciju dece.

Fizičko nasilje je kada neko povređuje telo druge osobe. To može biti: udaranje, šutiranje, guranje, davljenje, čupanje, zatvaranje i zaključavanje, otimanje i uništavanje stvari, napad oružjem, trovanje, paljenje, posipanje vrućom vodom, uskraćivanje hrane, sna i sl.

Verbalno nasilje je kada neko koristi reči da bi povredio nečija osećanja. To može biti: *vređanje* (kada neko nekome kaže da je glup, ružan, naziva ga ružnim imenima), *ismevanje* (kada se neko nekome ruga zbog visine, težine, porekla, ocena...), *omalovažavanje* (kada neko nekome kaže da ne vredi, da ga niko ne voli...), kada se neko okrivljuje za nešto što nije uradio/la, ili mu se preti.

Emocionalno/psihološko nasilje odnosi se na ono ponašanje koje dovodi do trenutnog ili trajnog ugrožavanja psihičkog i emocionalnog zdravlja i dostojanstva deteta/učenika. Odnosi se i na situacije u kojima se propušta obezbeđivanje prikladne i podržavajuće sredine za zdrav emocionalni i socijalni razvoj u skladu sa potencijalima deteta/učenika. Emocionalno nasilje i zlostavljanje obuhvata postupke kojima se vrši omalovažavanje, etiketiranje, ignorisanje, vređanje, ucenjivanje, nazivanje pogrđnim imenima, ogovaranje, podsmevanje, ismevanje, neprihvatanje, iznuđivanje, manipulisanje, pretnja, zastrašivanje, ograničavanje kretanja dece/učenika, kao i drugi oblici neprijateljskog ponašanja.

Socijalno nasilje (isključivanje iz grupe i diskriminacija) se dešava kada se neko isključuje iz grupnih aktivnosti, ogovara, kada se pričaju laži o nekoj osobi, ili nagovaraju drugi da se s tom osobom ne druže. Odnosi se na sledeće oblike ponašanja: odvajanje deteta/učenika od drugih na osnovu različitosti, dovođenje u poziciju neravnopravnosti i nejednakosti, izolaciju, nedruženje, ignorisanje i neprihvatanje po bilo kom osnovu.

Seksualno nasilje i zloupotreba dece/učenika podrazumeva njihovo uključivanje u seksualnu aktivnost koju ona ne shvataju u potpunosti, za koju nisu razvojno dorasla (ne prihvataju je, nisu u stanju da se sa njom saglase) i koja ima za cilj da pruži uživanje ili zadovolji potrebe druge osobe. Seksualnim nasiljem smatra se: seksualno uznemiravanje – lascivno komentarisanje, etiketiranje, širenje priča, dodirivanje, upućivanje poruka, fotografisanje, telefonski pozivi i sl.; navođenje ili primoravanje deteta/učenika na učešće u seksualnim aktivnostima, bilo da se radi o kontaktnim (seksualni odnos, seksualno dodirivanje i sl.) ili nekontaktnim aktivnostima (izlaganje pogledu, egzibicionizam i sl.); korišćenje dece/učenika za prostituciju, pornografiju i druge oblike seksualne eksploatacije.

Nasilje putem novih tehnologija podrazumeva svaku komunikacijsku aktivnost *cyber* tehnologijom (sms, mms, foto ili video-snimci, telefon, mobilni telefon, imejl, čet, Skype, web, blog) koja se može smatrati štetnom za pojedinca, a počinitelji i žrtve su maloletnici. *Cyberbullying* ima mnogo oblika, kao npr. slanje ili objavljivanje štetnih materijala o nekoj osobi preko interneta ili mobilnog telefona, slanje pretećih ili nasilnih poruka, slanje uvreda putem sms-a ili imejla. Nasilje preko interneta odnosi se i na „otimanje“ npr. blogova žrtvama te dopunjavanje uvredama i/ili seksualnim sadržajima. Za decu i mlade, koji dosta slobodnog vremena provode na internetu i kojima mišljenje vršnjaka mnogo znači, ovakav način nasilja može izazvati veliki stres.

Zloupotreba dece/učenika predstavlja sve što pojedinci i institucije čine ili ne čine, a što direktno utiče ili indirektno škodi deci/učenicima ili im smanjuje mogućnost za bezbedan i zdrav razvoj i dovodi ih u nemoćan, neravno pravan i zavisan položaj u odnosu na pojedince i ustanovu.

Zanemarivanje i nemarno postupanje predstavljaju slučajeve propuštanja ustanove ili pojedinca da obezbede uslove za pravilan razvoj deteta/učenika u svim oblastima, što, u protivnom, može narušiti njihovo zdravlje, fizički, mentalni, duhovni, moralni i društveni razvoj. Zanemarivanje predstavlja i propust roditelja, usvojioca ili staraoca, odnosno druge osobe koja je preuzela odgovornost ili obavezu da neguje dete/učenika, da obezbedi uslove za razvoj po pitanju: zdravlja, obrazovanja, emocionalnog razvoja, ishrane, smeštaja i bezbednih životnih uslova u okviru razumno raspoloživih sredstava porodice ili pružaoca nege, što izaziva, ili može, sa velikom verovatnoćom, narušiti zdravlje deteta ili njegov fizički, mentalni, duhovni, moralni i socijalni razvoj. Ovo obuhvata i propuste u obavljanju pravilnog nadzora i zaštite deteta od povređivanja u onoj meri u kojoj je to izvodljivo.

Eksploatacija dece/učenika odnosi se na njihov rad u korist drugih osoba i/ili ustanove. Ona obuhvata i kidnapovanje i prodaju dece u svrhu radne ili seksualne eksploatacije. Ove aktivnosti imaju za posledicu narušavanje fizičkog

ili mentalnog zdravlja, obrazovanja, kao i moralnog, socijalnog i emocionalnog razvoja deteta/učenika (Žunić-Cicvarić i Cicvarić, 2009).

Prema drugom autoru, oblici nasilja su sledeći: Fizičko – nanošenje fizičke povrede (udaranje, guranje, nanošenje fizičkog bola, čupanje, fizičko sputavanje); Verbalno – ruganje, ucenjivanje, zadirkivanje, ogovaranje, omalovažavanje, nazivanje pogrđnim imenima, ismevanje, pretnje; Socijalna izolacija (izopštavanje iz društva): procenjivanje u negativnom svetlu, uticaj na drugu decu da se određeno dete izopšti iz društva, ogovaranje, ignorisanje, uvredljive grimase i gestikulacija, namerno isključivanje iz kruga prijatelja (Krkelić, 2012). Kao podvrste nasilnog ponašanja navode se: Seksualno – neželjeni dodiri, štipkanje, komentari sa seksualnom konotacijom; Kulturno – vređanje na obrazovnoj, klasnoj, etničkoj, religijskoj i rasnoj osnovi; Ekonomsko nasilje – krađa, iznuđivanje novca (Krkelić, 2012). Isti autor govori i u predrasudama koje se odnose na pojedine oblike nasilnog ponašanja. Tako ističe da predrasude zaista postoje u pogledu razumevanja manje vidljivih oblika nasilnog ponašanja kakvi su verbalno i socijalno-emocionalno nasilje. Nadalje, autor navodi da mnoga deca, a i odrasli, ne shvataju ozbiljnost stalnog omalovažavanja, nazivanja pogrđnim imenima, vređanja, ignorisanja i uhođenja. Obično se nalaze racionalni „razlozi“ da ovo ponašanje i nije baš nasilno, da se njime želi postići određeni cilj ili napraviti „šala“ (Krkelić, 2012).

Četiri su karakteristična profila koja se mogu razlikovati u okviru vršnjačkog nasilja: deca koja su izložena nasilju, deca koja se nasilno ponašaju, deca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine, te deca koja ni na koji način ne učestvuju u vršnjačkom nasilju (Salmivalli et al., 1996, prema Sesar, 2011). Počinitelji nasilja su u odnosu na ostale učesnike vršnjačkog nasilja emocionalno nezreliji, imaju poteškoća u uspostavljanju i održavanju intimnih odnosa, manje su empatični, imaju česte promene raspoloženja, nedosledni su, lako se razljute, impulsivniji su i nemaju osećaj krivice ili griže savesti (Field, 1999, prema Sesar, 2011). Slee i Rigby (1993) utvrdili su da se počinitelji nasilja neprijateljski odnose prema drugoj deci, manje su socijalno osetljivi i kooperativni, imaju pozitivne stavove prema nasilju i skloni su agresivnosti, impulsivnosti i dominantnosti u socijalnim odnosima (Olweus & Endresen, 1998.; Craig, 1998.; Kumpulainen et al., 1998, prema Sesar, 2011). Decu koja doživljavaju nasilje, u poređenju sa ostalom decom, karakteriše depresivnost, anksioznost, nesigurnost (Craig, 1998; Kumpulainen et al., 1998; Perry et al., 1988; Schwartz et al., 1998; Rigby, 2002, prema Sesar, 2011). Osobe koje su počinioci nasilnog akta imaju nisko samopouzdanje i samopoštovanje, introvertirane su, neasertivne, pasivne, submisivne osobe, a javlja se i tendencija da sebe okrivljuju za poteškoće. Njihove socijalne veštine lošije su u odnosu na ostalu decu (Rigby, 2002; Schwartz, 2000; Boulton & Smith, 1994; Olweus, 1994.; Mynard & Joseph, 1997,

prema Sesar, 2011). Osećaju se usamljenije i manje srećno, te imaju manje dobrih prijatelja (Nansel et al., 2001, 2004, prema Sesar, 2011). U poslednje vreme, istraživači su se počeli baviti ispitivanjem karakteristika dece koja trpe nasilje, ali se i nasilno ponašaju prema drugima. Oko polovina ispitanika koji su identifikovani kao počinioci nasilja izveštava da su bili i izloženi nasilju. Decu koja trpe nasilje, ali se i nasilno ponašaju prema drugima (tzv. „provokativne žrtve“), karakteriše osobnost koja se delimično preklapa s karakteristikama počinitelja nasilja ali i karakteristikama dece koja su izložena nasilju, ali se čini da se oni ipak razlikuju u nekim područjima od ostalih učesnika vršnjačkog nasilja (Rigby, 2002, prema Sesar, 2011).

Slika 1: Dečji crtež na temu „Vršnjačko nasilje“

U svom radu, Nedimović i Biro (2011), navode nekoliko grupa faktora koji se smatraju rizičnim za agresivno ponašanje: porodični i genetski faktori, poremećena socijalna kognicija, socio-ekonomski status porodice, interpersonalni uticaji, pripadnost grupama vršnjaka sa problematičnim ponašanjem, uticaj mas-medija i širi kulturološki faktori.

AGRESIVNOST KAO OSNOVA ZA POJAVU NASILNOG PONAŠANJA

Nasilno ponašanje definisano je agresivnim tendencijama namerno usmerenim ka drugim osobama. Ipak, razni slučajevi tuča, svađa, sukoba i konflikata među vršnjacima mogu biti posledica povećanja sukoba koji se otrgao kontroli i otišao u pogrešnom pravcu. Nasilje, pored svesne namere da se nekome naudi, uključuje i ponavljanje agresivnog akta prema nekoj osobi ili grupi dece kroz duži vremenski period kao i disbalans snaga koji ukazuje na činjenicu da je kod vršnjačkog nasilja uvek prisutna podela uloga: nasilnik i žrtva. Da bi se govorilo o vršnjačkom nasilju mora da postoji i stalan strah žrtve od nasilnika.

Budući da je agresivni akt bitan i važan preduslov za pojavu nasilnog ponašanja, u narednom tekstu će se prikazati kratak opis pojma i razvoja agresivnosti.

Najčešće, agresivno ponašanje se definiše kao „ponašanje koje dovodi do različitih oblika povreda, neprijatnosti ili šteta kod žrtve takvog ponašanja“ (Boulton & Underwood, 1992, prema Krnjajić, 2007) ili kao „dugotrajno fizičko ili psihičko nasilje, izvršeno od strane pojedinca ili grupe, usmereno prema drugom pojedincu koji nije u stanju da se brani“ (Boulton, 1995, prema Krnjajić, 2007).

Rumpf (2006) navodi da je agresija posledica socijalnog učenja. U ophođenju sa roditeljima, braćom i sestrama, kao i sa prijateljima, učimo sve socijalne načine ponašanja i preuzimamo ih u određenoj meri. Ponašanja koja je dete naučilo u porodičnom okruženju, primenjivaće se i u interakciji sa okolinom. Zato je bitno naučiti dete na koji način se može ophoditi sa osećanjima kao što su ljutnja, frustracija i agresija. Mišljenje slično onom autora Rumpfa (2006) možemo pronaći i kod autora Essau i Conradt (2006) koji u svojoj knjizi „Agresivnost u djece i mladeži“ navode da je dečje agresivno ponašanje normalno i da se često pojavljuje jer „u tim ranim međuljudskim konfliktima mala deca razvijaju i uče učinkovite socijalne strategije pomoću kojih se mogu izboriti za svoja prava i rešavati socijalne konflikte. Oni pritom uče važne lekcije koje im pomažu da se posle aktivno kreću u širem socijalnom okruženju.“ (Essau i Conradt, 2006). Ipak, ne treba izgubiti iz vida i činjenicu koju autor Haug-Schnabel (1997) ističe, a koja se odnosi na odglumljenu agresivnost. Ona se odnosi na tipičan način ponašanja u zajedničkoj igri dece i mladih. Deca koja učestvuju u igri znaju da nemaju razloga da se plaše i da neće biti povređena. Želeći odglumiti sukob, deca se međusobno napadaju, proganjaju, brane ili beže jedno od drugoga.

Prvi oblici agresivnog ponašanja počinju se javljati već na uzrastu od jedne godine (Žužul, 1989). Naravno, sa uzrastom deteta se značajno menja vrsta i način izražavanja agresije. U ranom detinjstvu uglavnom se koristi direktna fizička agresivnost (Caplan et al., 1991, prema Keresteš, 2002). Usled razvoja verbalnih sposobnosti, deca sve češće koriste govor kako bi izrazila svoju agresivnost (Žužul, 1989). Jedan od razloga za to je i svest da se fizička

agresivnost češće sankcioniše od strane okoline. Prema razvojnoj teoriji agresivnosti Bjorkqvista i sar. (1992, prema Kaukiainen i sar., 1999), treći razvojni oblik izražavanja agresivnosti je indirektna agresivnost. Za pojavu indirektna agresivnosti potrebna je određena razvijenost socijalne inteligencije, koja se povećava s uzrastom (Kaukiainen i sar., 1999).

Slika 2: Dečji crtež na temu „Vršnjačko nasilje”

Istraživanja su pokazala da se agresivnost neke osobe tokom godina gotovo i ne menja. Tako već kod deteta možemo predvideti kakva će biti osoba za trideset godina što se tiče agresivnog i antisocijalnog ponašanja. To nam govori da biološki uzroci igraju veliku ulogu u razvoju agresivnosti, a oni se tumače hormonima, urođenim temperamentom i mehanizmima dominacije. Bitno je napomenuti da se agresivno ponašanje i uči. Količina agresije koju dete opaža u okolini, odnosima među roditeljima, u filmovima i među drugom decom znatno će uticati na to koliko će ono koristiti agresivne postupke za rešavanje problema. Neki psiholozi su ranije smatrali da podsticanje dece na agresivnu igru pomaže detetu da izbací osećaj frustracije i besa, te su predlagali roditeljima korišćenje tih metoda. U kasnijim istraživanjima se pokazalo da je agresivno ponašanje čak povećalo agresiju i da često iskaljivanje ljutnje čini ljude još ljućima. Prema

drugim istraživanjima pokazalo se da ljutnja može smanjiti napetost samo ako imamo kontrolu nad njom. Agresivno ponašanje koje se kod dece pojavljuje u prihvatljivoj meri možemo smatrati „normalnim“, jer kroz sukobe s drugima deca uče kako se mogu ponašati i koje ponašanje im omogućuje snalaženje s drugom decom i odraslima (Živković, 2006). Đorić (2009) u svom radu ističe rezultate istraživanja koji ukazuju na to da postoje razlike među decom koja ispoljavaju agresivno ponašanje i koje su žrtve agresivnog ponašanja druge dece, s obzirom na uzrast i pol. Tako dečaci više od devojčica ispoljavaju agresivno ponašanje i češće su počinitelji direktnih oblika agresivnog ponašanja, dok devojčice učestalije koriste relacijsku i indirektnu agresiju (Đorić, 2009).

Agresija i delinkventno ponašanje najčešće su u pozitivnoj korelaciji s prisutnošću fizičkog zlostavljanja u porodici deteta. Odrastajući u nasilnom okruženju, dete uči kako u nasilnom svetu na nasilje mora odgovarati nasiljem. Svoj akumulirani bes preusmerava najpre na vršnjake (i to već u predškolskom uzrastu), češće se upušta u nasilničke igre i sklono je ponašanje dece, svojih vršnjaka, tumačiti na negativan način u odnosu na sebe, što uzrokuje spiralu nasilja. Kako dete raste, kroz nasilno ponašanje ponovno proživljava traumatično iskustvo iz detinjstva i sve je veći rizik da samo postane nasilno, te da postane učesnik u kriminalnim radnjama u adolescenciji i u odraslom dobu. To bi se moglo objasniti kao svojevrsan vid identifikacije s agresorom, oponašanje njegovih stavova, moralnih normi i ponašanja postupajući i samo kao agresor. Osim toga, nasilje kod deteta dovodi do čestih promena raspoloženja, pada koncentracije, a samim tim, kasnije, i do lošeg uspeha u školi. Fizičko nasilje kojem je izloženo dete, pored trauma i fizičkih tragova koje nosi sa sobom, predstavlja i smetnju pravilnom formiranju njegove ličnosti kao i smetnju pravilnom psihičkom i socijalnom razvoju. Odrastajući u nasilnom okruženju fizički zlostavljana deca usvojiće nasilne obrasce ponašanja, verujući da se svaki konflikt rešava primenom sile (Bulatović, 2012).

METOD

Osnovni metod je neeksperimentalan – anketno istraživanje na uzorku. U skladu sa prirodom problema i ciljem istraživanja primenjena je deskriptivna metoda i reč je o kvalitativnom, eksplorativnom istraživanju.

Istraživanje je realizovano tokom septembra, oktobra i novembra meseca 2017. godine u sedam vrtića („Plavi čuperak“ – dve pripremno-predškolske grupe, „Miki“, „Bambi“, „Leptirić“, „Poletarac“, „Mendo“ i „Kolibri“) predškolske ustanove „Dragoljub Udicki“ iz Kikinde. Intervjuisanje je realizovano u osam pripremno-predškolskih grupa tokom slobodnih aktivnosti dece kako se ne bi remetio režim dana i plan realizacije usmerenih aktivnosti. Intervjuisanje je bilo anonimno, iz čega proizilazi da su na svakom instrumentu pisane šifre dece. Intervjuisanju dece je prethodilo prikupljanje saglasnosti od roditelja u vidu

pisane dozvole za obavljanje i realizovanje intervjua sa njihovom decom. Saglasnosti roditelja su se prikupljale tokom roditeljskih sastanaka u pomenutim vrtićima.

Podaci su obrađeni uz korišćenje softverskih paketa za analizu i obradu podataka SPSS.

UZORAK

Populaciju su činila deca iz pripremno-predškolskih grupa predškolske ustanove „Dragoljub Udicki“ iz Kikinde, školske 2017/2018. godine, iz čega proizilazi da je reč o namernom uzorku. U istraživanju je učestvovalo ukupno 119 ispitanika, dece predškolskog uzrasta.

Strukturu uzorka čine 54 devojčice (45,38 %) i 65 dečaka (54,62 %). Iz strukture uzorka se mogu izdvojiti jedno dete koje ima 5 godina (0,8 %) i tri deteta koja imaju 5,5 godina (2,5 %). Iz navedenog proizilazi da su ostala deca iz pripremno-predškolskih grupa, i to ukupno njih 115 (96,7 %), što upravo čini strukturu namernog uzorka. U Tabeli 1 prikazana je struktura uzorka prema polu.

Tabela 1: Struktura uzorka prema polu

STRUKTURA UZORKA PREMA POLU	FREKVENCije	PROCENAT
DEVOJČICE	54	45,38
DEČACI	65	54,62
UKUPNO	119	100

INSTRUMENT

Prvi i osnovni zahtev koji je postavljen bio je kvalitet instrumenta, a potom i motivacija dece kako bi se pokrenula i održala komunikacija i kako bi deca bila opuštena i iskrena u istraživačkom procesu. Ove komponente (kvalitet instrumenta i motivacija), nerazdvojne su, a kada su deca u pitanju, ispitivanja u ovoj oblasti dodatno komplikuju osetljivost teme, mogućnost da se ona emocionalno uznemire, te je bilo potrebno voditi računa o tome imajući u vidu da su ona dragocenost i da sa njima treba postupati bezbedno, obazrivo i predostrožno (Mićević–Karanović, Knežević i Grijak, 2016).

Za ispitivanje dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja korišćen je instrument koji je sastavio autor rada za potrebe istraživanja. Osnova za koncipiranje instrumenta nalazi se u prethodnim domaćim istraživanjima vršnjačkog nasilja na starijem uzrastu dece (niži razredi osnovne škole). Upitnik dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja sastoji se od 17 ajtema kojima se ispituju tri komponente stava:

- *kognitivna komponenta* – ispitivanje znanja dece o tome šta je nasilje (11 ajtema u okviru kojih su deca na 8 ajtema odgovaranjem na binarnoj skali (DA i NE) procenjivala da li je tvrdnja za njih tačnaili nije tačna,
- *emocionalna komponenta* – ispitivanje osećanja dece prilikom doživljavanja nekog od oblika nasilja (2 ajtema) i
- *konativna komponenta* – ispitivanje načina reagovanja na doživljeni oblik nasilja (3 ajtema).
- Poslednji, 17. Ajtem, je pitanje otvorenog tipa u okviru kojeg je dete moglo da kaže nešto na temu razgovara, a da istraživač tokom obavljanja istog nije to spomenuo.

Dakle, kao instrument je korišćen Upitnik (Prilog 4), a pitanja su se postavljala usmeno (intervju). Pitanja u instrumentu su kombinovanog tipa: otvorenog – gde je dete samo formulisalo odgovor i zatvorenog tipa, gde je bio ponuđen alternativan ili višestruki izbor odgovora. Istraživanje je realizovano sa svakim detetom individualno i stoga je istraživač bio u prilici da svaku tvrdnju prilagodi konkretnom detetu poštujući i uvažavajući individualne razlike dece u intelektualnom razvoju. Kod pitanja u kojima su ponuđeni odgovori *da* ili *ne* istraživač je, u situacijama u kojima je to bilo potrebno, sam procenjivao odgovor na osnovu priče i objašnjenja deteta. Na kraju obavljenog razgovora, istraživač je zadao da deca nacrtaju rad na temu „Nasilje“ (situacija u kojoj je došlo do sukoba/fizičkog napada), a dobijeni radovi pomogli su u razumevanju dečjih odgovora.

REZULTATI

ANALIZA ODGOVORA NA PITANJA KOJA ISPITUJU KOGNITIVNU KOMPONENTU STAVA

Ispitivanje kognitivne komponente stava realizovano je pitanjima koja se odnose na poznavanje pojma nasilja, objašnjenja pojma i davanje primera za nasilje kao i pitanjima kojima se ispituje poznavanje pojedinih oblika nasilja.

U odgovoru na prvo pitanje koje se odnosi na kognitivnu komponentu stava „Da li znaš šta je nasilje?“ 22 ispitanika (18,5 % dece) je odgovorilo da zna, dok je je 97 ispitanika (81,5 % dece) odgovorilo da ne zna. Polazeći od napisanih podataka, mnogo veći broj dece (81,5 %) nije nikada čulo za reč *nasilje* što može biti zabrinjavajuća činjenica, jer ukoliko i dođe do bilo kog oblika nasilja nad njima deca neće umeti adekvatno da reaguju jer nemaju znanja o nasilju i njegovim osnovnim oblicima. Stoga, postoji osnova za mišljenje da deca neće znati određeni postupak da percipiraju kao nepoželjno ponašanje drugih osoba nad njima.

Budući da je intervju počeo pomenutim pitanjem, zanimljivo je spomenuti i sledeće situacije koje su ostale upečatljive istraživaču: jedan dečak (0,8 %) pre početka obavljanja intervjuja je bio ljut jer se potukao sa ostalim dečacima iz

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

grupe i on je bio inicijator tuče; jedna devojčica je bila mirna, stidljiva, povučena i nesigurna pri davanju odgovora (0,8 %); jedan dečak je sve vreme razgovora sedeo prekrštenih ruku i „naduren“, opustio se tek pred kraj razgovora, a jedan dečak je odmah na postavljeno pitanje „Da li znaš šta je nasilje?“ odgovorio kako se jednom potukao u vrtiću (0,8 %).

U delu koji sledi biće dat prikaz frekvencijske analize odgovora na ajtem poznavanja pojma nasilja (Tabela 2).

Tabela 2: Frekvencijska analiza odgovora dece na ajtem prepoznavanja pojma nasilja iz Upitnika dečjeg poznavanja vršnjačkog nasilja

AJTEM UPITNIKA DEČJEG PREPOZNAVANJA VRŠNJAČKOG NASILJA SA ALTERNATIVNIM IZBOROM ODGOVORA (VARIJABLA KOGNITIVNE KOMPONENTE STAVA)	DA		NE	
	FREKVENCJE	PROCENAT	FREKVENCJE	PROCENAT
1. Da li znaš šta je nasilje?	22	18,5	97	81,5
Ukupno odgovorilo 119 (100 %) dece				

Prilikom analize odgovora na drugo pitanje otvorenog tipa „Šta je za tebe nasilje? Objasni.“ zanimljivo je odmah na početku interpretacije dečjih odgovora na ovo pitanje spomenuti one odgovore dece koji se odnose na objašnjenja nasilja. Dakle, 6 ispitanika (5 % dece) je pojam nasilja pomešalo sa pojmom *naselje* i ti su odgovori svrstani u broj od 97 ispitanika koji su odgovorili da ne znaju šta je nasilje (Primer dečjeg odgovora: „To je ono gde žive ljudi.“). Po proceni istraživača, ostali odgovori na ovo pitanje mogu se svrstati u nekoliko kategorija koje se odnose na oblike nasilja. Uz svaku kategoriju će se priložiti najupečatljiviji dečji odgovori na osnovu kojih je istraživač i grupisao odgovore u određene oblike nasilja, a u Tabeli 3 posle objašnjenja kategorija biće prikazana i kvantitativna analiza pojedinih odgovora na pomenuto pitanje:

- *Fizičko nasilje* (kada se neko tuče, gura, štipa, udara, čupa) – 17 ispitanika (14,3 %): „Baka mi je objasnila da je nasilje kada se neko posvađa i kada se neko tuče.“, „Čula sam za nasilje od mame i tate. To je kada se neko posvađa, potuče, štipa, udara.“, „Imam mnogo igrice sa mačevima. To se odnosi na ubijanje.“, „Kad se neko tuče, šutira i da se nešto bezobrazno radi prema drugarima.“, „Kad te neko poliva hladnom vodom.“, „Kad te neko tuče.“, „Kada se neko ljuti ili je neko besan pa krene da se tuče.“, „Kada se neko posvađa i potuče.“, „Kada se neko tuče, gura, čupa, svađa.“, „Mislim da je to

nešto ružno, kad neko nekoga bije pa dođe policajac. Tata mi je to rekao.“
„To je kada se neko udari, kada se neko tuče, kada te drugar udari. Da ne postoji vrtić mi bi se jako udarali, vaspitačica nas uči kako lepo treba da se ponašamo i da ne treba da govorimo ružne reči.“ ...;

- *Verbalno nasilje* (svađa) – 4 ispitanika (3,4 %): „Kada se neko posvađa.“, „Baka mi je objasnila da je nasilje kada se neko posvađa.“, „To je svađa.“;
- *Emocionalno/psihološko nasilje* – 2 ispitanika (1,7 %): „Kada te neko tera da radiš ono šta ne voliš.“, „To je kada te neko udara i ismeva. Kad ti neko odjednom uradi nešto loše a ti nisi ništa uradio.“;
- *Seksualno nasilje* – 1 ispitanik (0,8 %); „Kad te neko tuče ili siluje. Tata mi je to rekao.“;
- *Socijalno nasilje* – 1 ispitanik (0,8 %): „Kad kažem da neko ne može da se igra sa mnom a on se naljuti.“.

Iz svega prethodno napisanog izvodi se zaključak da deca nasilje isključivo vezuju za fizičko nasilje (14, 3 % ispitanika) iz razloga što je to najvidljiviji i najupečatljiviji oblik nasilja koji je uvek zapažen.

„Ako rešite sve probleme svoje dece, ona neće imati drugi problem sem vas.“

Duško Radović

„Čovek postaje najbliži sebi kada postigne onakvu ozbiljnost koju ima dete dok se igra.“

Heraklit

„Svi ideali sveta ne vrede suze jednog deteta.“

Fjodor M. Dostojevski

„Deca – to su naše sutrašnje sudije.“

Maksim Gorki

„Učiti svoje dete znanju, ne treba silom, već igrom.“

Platon

„Deca trebaju ljubav posebno onda kad se čini da je ne zaslužuju.“

Harold Hulbert

„Čovečanstvo duguje detetu sve najbolje što može dati.“

Deklaracija o pravima deteta

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 3: Kvantitativna analiza pojedinih odgovora na pitanje otvorenog tipa iz Upitnika dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja

PITANJE OTVORENOG TIP (VARIJABLA KOGNITIVNE KOMPONENTE STAVA)	IDENTIFIKACIJA OBLIKA NASILJA NA OSNOVU DEČJIH ODGOVORA	FREKVENCIJE	PROCENAT
2. Šta je za tebe nasilje? Objasni.	Fizičko nasilje	17	14,3
	Verbalno nasilje	4	3,4
	Emocionalno/psihološko nasilje	2	1,7
	Seksualno nasilje	1	0,8
	Socijalno nasilje	1	0,8
Ukupno je validnih odgovora dalo 113 ispitanika (95,0 %)			

DEČJI ODGOVORI (Tabela 3): Baka mi je objasnila da je nasilje kada se neko posvađa i kada se neko tuče; Čula sam za nasilje od mame i tate. To je kada se neko posvađa, potuče, štupa, udara; Čuo sam, ali ne znam šta je; Imam mnogo igrice sa mačevima. To se odnosi na ubijanje; Kad kažem da neko ne može da se igra sa mnom, a on se naljuti; Kad se neko tuče, šutira i da se nešto bezobrazno radi prema drugarima; Kad te neko poliva hladnom vodom; Kad te neko tuče; Kad te neko tuče ili siluje. Tata mi je to rekao; Kada se neko ljuti ili je neko besan, pa krene da se tuče; Kada se neko posvađa i potuče; Kada se neko tuče; Kada se neko tuče, gura, čupa, svađa; Kada te neko tuče i tera da radiš ono šta ne voliš; Mešanje sa naseljem; Mešanje sa naseljem, kad se neko udari; Mislím da je to nešto ružno, kad neko nekoga bije pa dođe policajac. Tata mi je to rekao; Nasilje je kada se udara ili gura; Ne znam, samo sam čuo; Nešto što nije dobro; Samo sam čula za to, ali ne znam šta je; To je kada neko nepoznat provali u prodavnicu. To često rade lopovi. Oni pljačkaju; To je kada se neko udari, kada se neko tuče, kada te drugar udari. Da ne postoji vrtić mi bi se jako udarali, vaspitačica nas uči kako lepo treba da se ponašamo i da ne treba da govorimo ružne reči; To je kada te neko udara i ismeva. Kad ti neko odjednom uradi nešto loše, a ti nisi ništa uradio; To je tuča.

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

U analizi odgovora na treće pitanje kognitivne komponente stava „Da li možeš da mi daš neki primer za nasilje? Opiši, objasni.“ jedno dete je odgovorilo „Kad drugar D. udari mog drugara M.“ (0,8 %), jedno dete je reklo da ne zna odgovor (0,8 %) dok 116 (97,5 %) ispitanika nije odgovorilo na postavljeno pitanje. Kao što je i napisano u napomeni u prikazanoj Tabeli 4: Kvantitativna analiza pojedinih odgovora na pitanje otvorenog tipa o primeru za nasilje iz Upitnika dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja većina dece na ovo pitanje nije znala da odgovori. To može da se interpretira u skladu sa njihovim kognitivnim nivoom razvoja i sa njihovom intelektualnom zrelošću, kao i sa jezičkim ograničenjima, nerazvijenim rečnikom. Ovo pitanje je trebalo preformulisati ili primeniti neku drugu tehniku za ispitivanje (na primer, projektivnu). Takođe, mogao se deci ponuditi neki alternativni izbor odgovora ili neki odgovori višestrukog izbora. Ipak, i ovaj rezultat je signifikativan i ima značenje imajući u vidu eksplorativnost samog metoda i deskriptivni nivo postavljenog cilja istraživanja.

Tabela 4: Kvantitativna analiza pojedinih odgovora na pitanje otvorenog tipa o primeru za nasilje iz Upitnika dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja

PITANJE OTVORENOG TIPA (VARIJABLA KOGNITIVNE KOMPONENTE STAVA)	ODGOVORI	FREKVENCIJE	PROCENAT
3. Da li možeš da mi daš neki primer za nasilje? Opiši, objasni.	/	1	0,8
	Kad drugar D. udari mog drugara M.	1	0,8
	Ne znam	1	0,8
	NIJE ODGOVORILO	116	97,5
	UKUPNO	119	100

NAPOMENA: Većina dece na 3. pitanje nije znala da odgovori. To može da se interpretira u skladu sa njihovim kognitivnim nivoom razvoja i sa njihovom intelektualnom zrelošću, kao i sa jezičkim ograničenjima, nerazvijenim rečnikom. Pojam o nasilju sigurno da imaju (što su pokazali u odgovorima koji slede), ali konkretno na ovo pitanje deca nisu odgovarala. Ovo pitanje je trebalo preformulisati ili primeniti neku drugu tehniku za ispitivanje (na primer, projektivnu). Takođe, mogao se deci ponuditi neki alternativni izbor odgovora ili neki odgovori višestrukog izbora. Ipak, i ovaj rezultat je signifikativan i ima

značenje imajući u vidu ekplorativnost samog metoda i deskriptivni nivo postavljenog cilja istraživanja.

Od četvrtog do jedanaestog pitanja u kojima su ponuđeni odgovori na binarnoj skali (DA i NE) urađena je frekvencijska analiza odgovora (Tabela 5 i Tabela 6) dece na ajtem dečjeg prepoznavanja pojma vršnjačkog nasilja. Pomenuta pitanja se takođe odnose na kognitivnu komponentu stava.

U odgovoru na pitanje „Da li je nasilje kada ti neko od drugara, na primer, daje ružne nadimke, govori ružne reči, kada te vređa?“ 40 ispitanika (33,6 % dece) odgovorilo je sa DA, dok je 16 ispitanika (13,5 % dece) odgovorilo sa NE. Na ovo pitanje nije odgovorilo 63 ispitanika (52,9 % dece).

Potvrđan odgovor na pitanje „Da li je nasilje kada ti drugari govore iza leđa, pričaju o tebi laži, ili kada nagovaraju druge da se, na primer, sa tobom ne druže?“ dalo je 35 ispitanika (29,4 % dece), dok je negativan odgovor dalo 22 ispitanika (18,5 % dece). Na ovo pitanje odgovor nije dalo 62 ispitanika (52,1 % dece).

Odgovor DA na pitanje „Da li je nasilje kada te neko ismeva ili zadirkuje zato što si, na primer, u nečemu neuspešan?“ dalo je 33 ispitanika (27,7 % dece), dok je sa NE odgovorilo 20 ispitanika (16,8 % dece). Na ovo pitanje nije odgovorilo 66 ispitanika (55,5 % dece).

Validnih odgovora na pitanje „Da li je svaka vrsta prepiranja, svađanja, u stvari nasilje?“ ima 56, od koji je 35 ispitanika (29,4 % dece) odgovorilo sa DA, a 21 ispitanik (17,6 % dece) sa NE. Na ovo pitanje odgovor nije dalo 63 ispitanika (53,0 % dece).

U odgovoru na pitanje „Da li je nasilje kada te neko vuče, udara, šutira, gađa nečim, a ti ne možeš da se odbraniš?“ 53 ispitanika (44,5 % dece) odgovorilo je sa DA, dok je odričan odgovor dalo 7 ispitanika (5,9 % dece). Na ovo pitanje nije odgovorilo 59 ispitanika (49,6 % dece).

„Da li je nasilje ako ti neko slučajno nanese neku štetu (slučajno ti, na primer, pokvari igračku) ili čak tebe slučajno povredi?“ je sledeće pitanje u instrumentu u kome je 14 ispitanika (11,8 % dece) odgovorilo da ako ti neko slučajno nanese štetu jeste nasilje, dok je suprotno odgovorilo 43 ispitanika (36,1 % dece). 62 ispitanika (52,1 % dece) na ovo pitanje nije dalo odgovor.

Odgovor DA na pitanje „Šta misliš, da li je nasilje ako te neko zastrašuje? Ako te plaši nečim?“ dalo je 36 ispitanika (30,3 % dece), dok je sa NE odgovorio 21 ispitanik (17,6 % dece). Na ovo pitanje nije odgovorilo 62 ispitanika (52,1 % dece).

Poslednji ajtem koji se odnosi na kognitivnu komponentu stava je pitanje „Da li je nasilje kada te neki drugari teraju da radiš stvari koje ti ne želiš i ne voliš?“ na koje 61 ispitanik (51,3 % dece) nije dao odgovor. Potvrđan odgovor je dalo 42 ispitanika (35,3 % dece) dok je 16 ispitanika odgovorilo sa NE (13,4 % dece).

Analizirajući prethodne dečje odgovore može se zaključiti sledeće:

- 40 ispitanika (33,6 % dece) ružne reči, vređanje, ružne nadimke, okarakterisalo je kao verbalno nasilje, dajući potvrđan odgovor na pitanje „Da li je nasilje kada ti neko od drugara, na primer, daje ružne nadimke, govori ružne reči, kada te vređa?“;
- Na pitanje „Šta misliš, da li je nasilje ako te neko zastrašuje? Ako te plaši nečim?“ sa DA je odgovorilo 36 ispitanika (30,3 % dece), čime je zastrašivanje svrstano u kategoriju emocionalnog/psihološkog nasilja. U odgovoru na ovo pitanje može se istaći da je više ispitanika odgovorilo sa DA što je važno i bitno za dečje prepoznavanje vršnjačkog emocionalnog/psihološkog nasilja;
- 35 ispitanika (29,4 % dece) smatra da nasilje jeste kada ti drugari govore iza leđa, kada pričaju laži ili kada nagovaraju drugu decu da se sa njim ne druže, čime su prepoznali socijalni oblik nasilja;
- 33 ispitanika (27,7 % dece) ističe da nasilje jeste kada te neko ismeva, iz čega proizilazi da su deca prepoznala navedene oblike neprijateljskog ponašanja kao nasilne oblike;
- 35 ispitanika (29,4 % dece) je svaku vrsta prepiranja i svađanja okarakterisalo kao nasilje, iz čega proizilazi da nemaju jasnu predstavu o trenutnom konfliktu kao prolaznoj stvari i da nije svaka vrsta prepiranja u stvari nasilje;
- Udaranje, šutiranje, gađanje 53 ispitanika (44,5 % dece) prepoznalo je kao fizički oblik nasilja jer je na pitanje odgovorilo potvrdno. Napomenuto je da je takođe u objašnjenju nasilja najveći broj ispitanika nasilje povezo sa fizičkim oblikom nasilja;
- 43 ispitanika (36,1 % dece) smatra da nasilje nije ako ti neko slučajno nanese štetu ili te povredi, čime su indirektno naveli da je za bilo koji oblik nasilnog ponašanja potrebna namera;
- 42 ispitanika (35,3 % dece) ističe da nasilje jeste ako ih neko tera da rade stvari koje ne vole i koje ne žele, čime su takođe prepoznali neprijateljsko ponašanje i okarakterisali ga kao nasilan oblik.

Radi preglednijeg prikaza prethodno objašnjenih rezultata, u narednom delu biće dat prikaz frekvencijske analize odgovora dece na ajtem prepoznavanja oblika nasilja (Tabela 5 i Tabela 6).

„Deca su ogledalo roditelja.“

kineska poslovice

„Igra izvire iz dece kao vrelo iz brega.“

Miroslav Krleža

„Deca postaju čitatelji u naručjima svojih roditelja.“

Emili Bakvold

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 5: Frekvencijska analiza odgovora dece na ajtem prepoznavanja pojma nasilja iz Upitnika dečjeg poznavanja vršnjačkog nasilja

AJTEMI UPITNIKA DEČJEG PREPOZNAVANJA VRŠNJAČKOG NASILJA SA ALTERNATIVNIM IZBOROM ODGOVORA (VARIJABLE KOGNITIVNE KOMPONENTE STAVA)	DA		NE		NIJE ODGOVORILO	
	FREKVENCIJE	PROCENAT	FREKVENCIJE	PROCENAT	FREKVENCIJE	PROCENAT
4. Da li je nasilje kada ti neko od drugara, na primer, daje ružne nadimke, govori ružne reči, kada te vređa?	40	33,6	16	13,5	63	52,9
Validnih odgovora: 56; AS=1,29; SD=,456; Min.=1; Max.=2						
5. Da li je nasilje kada ti drugari govore iza leđa, pričaju o tebi laži ili kada nagovaraju druge da se, na primer, sa tobom ne druže?	35	29,4	22	18,5	62	52,1
Validnih odgovora; 57; AS=1,39; SD=,491; Min.=1; Max.=2						
6. Da li je nasilje kada te neko ismeva ili zadirkuje zato što si, na primer, u nečemu neuspešan?	33	27,7	20	16,8	66	55,5
Validnih odgovora: 53 AS=1,38; SD=,489; Min.=1; Max.=2						
7. Da li je svaka vrsta prepiranja, svađanja, u stvari nasilje?	35	29,4	21	17,6	63	53,0
Validnih odgovora: 56 AS=1,38; SD=,489; Min.=1; Max.=2						
8. Da li je nasilje kada te neko vuče, udara, šutira, gađa nečim, a ti ne možeš da se odbraniš?	53	44,5	7	5,9	59	49,6
Validnih odgovora: 60; AS=1,12; SD=,324; Min.=1; Max.=2						
9. Da li je nasilje ako ti neko slučajno nanese neku štetu (slučajno ti, na primer, pokvari igračku) ili čak tebe slučajno povredi?	14	11,8	43	36,1	62	52,1

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Validnih odgovora: 57; AS=1,75; SD=,434; Min.=1; Max.=2						
10. Šta misliš, da li je nasilje ako te neko zastrašuje? Ako te plaši nečim?	36	30,3	21	17,6	62	52,1
Validnih odgovora: 57; AS=1,37; SD=,487; Min.=1 Max.=2						

Tabela 6: Frekvencijska analiza odgovora dece na ajtem dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja

AJTEM UPITNIKA DEČJEG PREPOZNAVANJA VRŠNJAČKOG NASILJA SA ALTERNATIVNIM IZBOROM ODGOVORA (VARIJABLE KOGNITIVNE KOMPONENTE STAVA)	DA		NE		NIJE ODGOVORILO	
	FREKVENCIJE	PROCENAT	FREKVENCIJE	PROCENAT	FREKVENCIJE	PROCENAT
11. Da li je nasilje kada te neki drugari teraju da radiš stvari koje ti ne želiš i ne voliš?	42	35,3	16	13,4	61	51,3
Validnih odgovora: 58; AS=1,28; SD=,451; Min.=1; Max.=2						

ANALIZA ODGOVORA NA PITANJA KOJA ISPITUJU EMOCIONALNU KOMPONENTU STAVA

Ispitivanje emocionalne komponente stava realizovano je pitanjima koji se odnose na emocionalne doživljaje kada dete trpi nasilje i emocionalnim doživljajem kada neko drugi trpi nasilje.

Emocionalni doživljaji kada dete trpi nasilje kvantitativnom analizom odgovora (Tabela 7) svrstani su u nekoliko kategorija iskazanih dečjih emocija: Tužno: 15 ispitanika (12,6 % dece); Ljuto: 14 ispitanika (11,8 % dece); Loše: 12 ispitanika (10,1 % dece); Ne osećaju se dobro: 8 ispitanika (6,7 % dece); Ružno: 7 ispitanika (5,9 % dece); Bolno: 7 Ispitanika (5,9 % dece); Iznervirano: 6 ispitanika (5,1 % dece); Besno: 5 ispitanika (4,2 % dece); Grozno: 4 ispitanika (3,4 % dece); Ne znaju kako se osećaju: 3 ispitanika (2,5 % dece); Osećaju se dobro: 2 ispitanika (1,7 % dece).

Najzastupljenija emocija koju dete doživljava kada trpi neki od oblika nasilja druge dece jeste tuga, što se može videti iz sledećih odabranih dečjih odgovora na pitanje „Da li možeš da mi opišeš kako se ti osećaš kada doživiš neku vrstu nasilja o kojima smo pričali (ili neko drugo nasilje)?“: „Budem jako tužna.“, „Budem tužan i uplašen.“, „Budem tužna i plačem.“, „Kada me neko udari budem

tužna.“ „Osećam se tužno.“ „Osećam se tužno kada me neko udari.“ Sledeća najzastupljenija emocija na isto pitanje je ljutnja, što se može zaključiti iz sledećih izdvojenih dečjih odgovora: „Budem ljut.“ „Budem ljut i ne želim ni sa kim da se družim.“ „Budem malo ljut.“ „Iako me neko udari mene to ne boli, ali budem ljut.“ „Budem jako ljuta.“ Da se deca osećaju loše kada dožive neki od oblika nasilja možemo primetiti iz sledećih dečjih odgovora: „Osećam se loše.“ „Osećam se loše, a malo se i uplašim.“ „Osećam se loše i onda se nerviram.“ „Osećam se loše kada me neko udari, povredi ili kaže ružnu reč.“ „Osećam se loše, budem besan.“ Da deca osete i ostale navedene emocije koje su spomenute u gorenavedenim kategorijama, ali koje imaju manju procentualnu vrednost, možemo zaključiti iz sledećih odgovora: „Osećam se bolno kada me neko udari, ali mi niko nije rekao ružnu reč.“ „Osećam se bolno, ali ne budem uplašen.“ „Ima mnogo nevaljalih dečaka koji se tuku i mene to boli.“ „Jedan dečko non-stop to radi u vrtiću i ja se osećam bolno kada mene udari.“ „Iznerviram se.“ „Ponekad mi neko kaže ružnu reč i ja se ružno osećam.“ „Jednom se desilo da me je drug udario i nisam se osećao dobro.“ „Kada me drug udari budem iznervirana, a kada mi devojčica ne da ljuljašku budem nervozna.“ „Mene je jednom udarila moja drugarica, ali nisam osetila ništa i nastavila sam da se igram sa njom.“ „Nije mi niko rekao ružnu reč, ali sam se posvađala oko stvari sa drugaricom i osećala sam se ružno.“ „Drug me je udario jednom i ja sam se osećala loše.“ „Osećam se teško i uvek krenem da plačem.“ „Jednom se desilo da me je drugarica udarila i osećala sam se gadno.“ U odgovoru na prvo pitanje koje se odnosi na emocionalnu komponentu stava 25 ispitanika odgovorilo je da se u vrtiću nije desilo da ih je neko udario ili povredio, ali da bi se kada bi se to desilo osećali ružno, grozno, loše i tužno („Nije se to desilo, ali kada bi se desilo osećala bih se tužno.“ „Niko me nije udario ili rekao ružnu reč. Kada bi se to dogodilo osećao bih se ružno i napao bih ga.“ „Nije se desilo to, ali bih se osećala grozno.“ „Nije se desilo da me je neko udario, ali kada bi se to desilo osećala bih se loše. Kada mi kaže neko ružnu reč ja kažem da je to zabranjeno da se govori.“ „Nije se desilo, ako bi se desilo osećao bih se tužno.“...).

„Deca nisu bojanke. Ne možeš ih ispuniti svojim omiljenim bojama.“

Haled Hoseini

„Najvažnije stvari u dečjim životima su sigurnost, ljubav, prihvatanje i ohrabrivanje.“

B. Miler

„Majčino srce je duboki ponor na čijem ćeš dnu uvek naći oprost.“

Onore de Balzak

„Vaše dete će postati onakvo kakvi ste vi sami; zato budite onakvi kakvi želite da vaša deca budu.“ *Dejvid Blaj*

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 7: Kvantitativna analiza pojedinih odgovora na pitanja otvorenog tipa Upitnika dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja o emocionalnom doživljaju kada dete trpi nasilje

PITANJE OTVORENOG TIP (VARIJABLA EMOCIONALNE KOMPONENTE STAVA)	EMOCIONALNI DOŽIVLJAJ	FREKVENCJE	PROCENAT
12. Da li možeš da mi opišeš kako se ti osećaš kada doživiš neku vrstu nasilja o kojima smo pričali (ili neko drugo nasilje)?	Osećam se tužno	15	12,6
	Osećam se ljuto	14	11,8
	Osećam se loše	12	10,1
	Ne osećam se dobro	8	6,7
	Osećam se ružno	7	5,9
	Osećam se bolno	7	5,9
	Osećam se iznervirano	6	5,1
	Osećam se besno	5	4,2
	Osećam se grozno	4	3,4
	Ne znam kako se osećam	3	2,5
	Osećam se dobro	2	1,7
	Osećam se besno i tužno	1	0,8
	Ne osećam se lepo	1	0,8
	Ne osećam ništa	1	0,8
Osećam se grozno i ljuto	1	0,8	

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 7a: Kvantitativna analiza pojedinih odgovora na pitanja otvorenog tipa Upitnika dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja o emocionalnom doživljaju kada dete trpi nasilje

PITANJE OTVORENOG TIP (VARIJABLA EMOCIONALNE KOMPONENTE STAVA)	EMOCIONALNI DOŽIVLJAJ	FREKVENCJE	PROCENAT
12. Da li možeš da mi opišeš kako se ti osećaš kada doživiš neku vrstu nasilja o kojima smo pričali (ili neko drugo nasilje)?	Osećam se grozno i iznervirano	1	0,8
	Osećam se grozno i tužno	1	0,8
	Osećam se loše i besno	1	0,8
	Osećam se pljašljivo	1	0,8
	Osećam se uznemireno	1	0,8
	Osećam se ravnodušno	1	0,8
	Bude mi teško	1	0,8
	Nije se desilo u vrtiću da me neko udari ili povredi, ali kada bi se to desilo osećao/la bih se tužno, loše, grozno i ružno.	25	21,0
Ukupno validnih odgovora: 119 (100 %)			

DEČJI ODGOVORI (Tabela 7 i 7a): Osećam se loše; Ne osećam se dobro; Osećam se grozno; Osećam se tužno; Budem tužna; Budem ljut; Osećam se ružno; Bila bih tužna; Bio bih besan; Bio bih tužan; Bio sam ljut; Bio sam malo besan i malo tužan; Budem besan i hoću uvek da vratim; Besna; Budem bolna; Bila bih ljuta; Budem besan i hoću uvek da vratim; Budem bolna; Budem jako tužna; Budem ljut; Budem ljut i ne želim ni sa kim da se družim; Budem ljuta; Budem malo iznerviran; Budem malo ljut; Budem tužan; Budem tužan i uplašen; Budem tužna; Budem tužna i plačem; Desilo se u vrtiću da me je neko udario i ja se osećam dobro; Iako me neko udari mene to ne boli, budem ljut; Ima mnogo nevaljalih dečaka koji se tuku i mene to boli; Iznerviram se; Jedan dečko non-

stop to radi u vrtiću i ja se osećam bolno kada mene udari; Jednom me je udario drug i ja sam se osećala loše i plakala sam; Jednom me je udario drugar, ali ne znam kako sam se osećao; Jednom sam se posvađala sa jednom devojčicom jer me stalno laže, ali me niko nije udario. Ponekad mi neko kaže ružnu reč i ja se ružno osećam; Osećam se loše, a malo se i uplašim; Ponekada me udaraju, ali to je neka igra, ne tučemo se stvarno. Nisam se posvađao. Kada bi me neko namerno udario, bolelo bi me; Ravnodušno; Ružno, malo bih bio ljut; Osećam se uznemireno kada me neko udari; Osećam se teško i uvek krenem da plačem. Kad sam bio mlađi stalno sam se tukao sa nekom devojčicom jer sam ja bio besan; Osećam se plašljivo kao kada plačem; Osećam se loše i onda se nerviram; Osećam se loše, a malo se i uplašim; Kada me drug udari budem iznervirana, a kada mi devojčica ne da ljuljašku budem nervozna; Jednom se desilo da me je drugarica udarila i osećala sam se gadno; Kada me neko udari osećam se bolno, ali ne zaplačem. 25 ispitanika je odgovorilo da se u vrtiću nije desilo da ih je neko udario ili povredio, ali da bi se, kada bi se to desilo, osećali ružno, grozno, loše i tužno.

Emocija koja preovladava kod dece kada njihov drugar doživi neki od oblika nasilja je takođe tuga, iz čega proizilazi da je najveći broj dece odgovorilo da se osećaju tužno i kada oni dožive neki od oblika neprilagođenog ponašanja, ali i kada njihovi drugari trpe neki od oblika nasilja. Da se osećaju tužno odgovorilo je 37 ispitanika (31,1 % dece) što se moglo zaključiti iz sledećih odabranih dečjih odgovora: „Budem tužan.“, „Budem tužan i priđem drugaru da ga odbranim.“, „Budem tužna i zagrlim je i poljubim.“, „Isto jako tužno.“, „Isto se ne osećam lepo i budem tužna.“, „Jedna devojčica je udarila moju drugaricu na rođendan i ja sam bila tužna. Uхватила sam je za ruku i odvela da se igramo.“, „Jednom je neko udario mog druga i ja sam bio tužan.“, „Osećam se tužno i pomognem mu tako što kažem vaspitačici.“. Pored tuge, mogu se identifikovati i sledeće emocije koje dete doživi zbog drugara koji trpi neki od oblika nasilja:

- Osećaju se ljuto: 16 ispitanika (13,5 % dece); Dečji odgovori: „Budem jako ljut.“, „Budem ljuta i udarim umesto nje.“, „Budem ljuta i uglavnom kažem da prestanu da diraju moje drugarice.“, „Budem ljuta jer ne može da udara drugaricu.“, „Budem ljuta na drugara koji je udario moju drugaricu.“, „Drugari najbolji mi se malo tuku, ali se igraju. A kada ih neko udari ja budem jako ljut.“, „I mog najboljeg druga udara taj dečak i ja se osećam malo ljuto.“, „Isto budem ljut.“, „Osećam se ljuto.“, „Osećam se ljuto i odbranih bih je, potukla bih se.“, „Osećam se ljuto i odbranim ga tako što se potučem.“ ...
- Osećaju se loše: 14 ispitanika (11,8 % dece); Dečji odgovori: „Takođe se osećam loše.“, „Osećam se loše.“, „Osećam se loše i jako zagrlim drugaricu kada je neko povredi.“, „Osećam se loše i odem da kažem vaspitačici jer me je zamolio.“, „Osećam se loše, vratio bih dečaku koji je udario mog drugara.“ ...

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

- Osećaju se grozno: 10 ispitanika (8,5 % dece); Dečji odgovori: „Osećam se grozno.“, „Isto se osećam grozno.“, „Osećam se još groznije.“...
- Osećaju se besno: 7 ispitanika (5,9 % dece); Dečji odgovori: „Budem besan i pokušam da ga odbranim, isto kada štitim sebe.“, „Budem jako besan i udarim i krenem da ga odbranim.“...
- Ne osećaju se dobro: 7 ispitanika (5,9 % dece); Dečji odgovori: „Ne osećam se dobro.“, „Ne baš dobro.“...
- Deca su takođe izjavila da se osećaju gadno, ružno, bolno, bude im krivo; Dečji odgovori: „Osećam se bolno.“, „Osećam se gadno.“, „Bude mi krivo kada neko udari moju drugaricu.“...

U odgovoru na pitanje „Da li možeš da mi opišeš kako se ti osećaš kada vidiš da neki tvoj drugar trpi neku vrstu nasilja o kojima smo pričali (ili neko drugo nasilje)?“ što čini drugo interpretirano pitanje emocionalne komponente stava, 15 ispitanika odgovorilo je da se u vrtiću nije desilo da se neko potukao ili povredio nekog drugara na bilo koji drugi način, ali kada bi se to desilo osećali bi se ljuto, tužno, loše, ružno i grozno (Dečji odgovori: „Nije se desilo ništa od toga u vrtiću, ali kada bi se desilo osećala bih se grozno.“, „Nisam videla da je neko udario mog najboljeg druga, a bila bih ljuta i uplašena.“, „Ni nju niko nije udario, ali bih se osećala jako loše.“, „Bilo bi mi žao.“...). U Tabeli 8 prikazana je kvantitativna analiza prethodno objašnjenih odgovora na pitanje o emocionalnom doživljaju dece kada neko drugi trpi nasilje, čime se ispituje konativna komponenta stava.

Tabela 8: Kvantitativna analiza pojedinih odgovora na pitanje otvorenog tipa iz Upitnika dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja o emocionalnom doživljaju kada neko drugi trpi nasilje

PITANJE OTVORENOG TIP (VARIJABLA EMOCIONALNE KOMPONENTE STAVA)	EMOCIONALNI DOŽIVLJAJI	FREKVENCIJE	PROCENAT
13. Da li možeš da mi opišeš kako se ti osećaš kada vidiš da neki tvoj drugar trpi neku vrstu nasilja o kojima smo pričali (ili neko drugo nasilje)?	Osećam se tužno	37	31,1
	Osećam se ljuto	16	13,5
	Osećam se loše	14	11,8
	Osećam se grozno	10	8,5

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 8a: Kvantitativna analiza pojedinih odgovora na pitanje otvorenog tipa iz Upitnika dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja o emocionalnom doživljaju kada neko drugi trpi nasilje

PITANJE OTVORENOG TIP (VARIJABLA EMOCIONALNE KOMPONENTE STAVA)	EMOCIONALNI DOŽIVLJAJI	FREKVENCIJE	PROCENAT
13. Da li možeš da mi opišeš kako se ti osećaš kada vidiš da neki tvoj drugar trpi neku vrstu nasilja o kojima smo pričali (ili neko drugo nasilje)?	Osećam se besno	7	5,9
	Ne osećam se dobro	7	5,9
	Osećam se ružno	3	2,5
	Osećam se gadno	2	1,7
	Ne znam kako se osećam	2	1,7
	Bude mi žao	1	0,8
	Osećam se bolno	1	0,8
	Bude mi krivo	1	0,8
	Ne osećam se lepo	1	0,8
	Ne osećam se lepo i budem tužna	1	0,8
	Ne osećam se dobro i budem ljut	1	0,8
	Nije se desilo u vrtiću da se neko udari ili povredi, ali kada bi se to desilo osećala/o bi se: tužno, loše, grozno, ružno, plakala bih..	15	12,6
Ukupno validnih odgovora: 119 (100 %)			

*„Čovekov otac to je Dete“
Vilijam Vordsvort*

DEČJI ODGOVORI (Tabela 8 i 8a): Budem tužna; Osećam se tužno; Osećam se loše; Budem tužan; Isto budem ljut; Isto budem tužna; Isto se osećam loše; Bio bih tužan; Isto bih se osećala loše; Bio bih ljut, pa bih vratio tom dečaku koji je udario mog drugara; Bilo bi mi žao; Isto grozno; Osećam se besno i pokušam da zaštitim drugara i uzvratim umesto njega, a nekada zajedno sa njim; Osećam se bolno; Osećam se gadno; Osećam se još groznije; Osećam se krivo jer su mi to najbolje drugarice; Osećam se loše; Osećam se loše i jako zagrlim drugaricu kada je neko povredi; Osećam se loše i odem da kažem vaspitačici jer me je zamolio; Osećam se loše, vratio bih dečaku koji je udario mog drugara; Osećam se ljuto; Osećam se ljuto i odbranila bih je, potukla bih se; Osećam se ljuto i odbranim ga tako što se potučem; Osećam se ružno; Osećam se ružno, i kada neko udari mog drugara ja ga udarim šakom i pesnicom u glavu. Ja volim svog druga da branim; Osećam se tužno i kažem vaspitačici i ona ga stavi u kaznu; Osećam se tužno i pomognem mu tako što kažem vaspitačici; Osećao bih se loše i uvek priđem da mu pomognem; Plakala bih...Petnaest ispitanika je odgovorilo da se u vrtiću nije desilo da se neko potukao ili povredio nekog drugara na bilo koji drugi način, ali da bi se, kada bi se to desilo osećali ljuto, tužno, loše, ružno i grozno.

ANALIZA ODGOVORA NA PITANJA KOJA ISPITUJU KONATIVNU KOMPONENTU STAVA

Ispitivanje konativne komponente stava realizovano je pitanjem koje se odnosi na detetov način reagovanja na neprilagođeno ponašanje, kao i pitanjima koja se odnose na potrebu obraćanja starijim osobama za pomoć ako dete doživi neki oblik nasilja.

Odgovori na pitanje „Kako reaguješ kada te neko „napada“ rečima (vređa te, govori ti ružne reči) ili te bukvalno fizički napadne?“ čime se ispituje konativna komponenta stava, svrstani su u 10 kategorija (Tabela 9). U narednom tekstu akcenat će se staviti na prvih pet kategorija najzastupljenijih načina reagovanja kojima treba da se pridoda najveća pažnja, a potom će se dati tabelarni prikaz kvantitativne analize pojedinih odgovora na pomenuto pitanje (Tabela 9).

- Ne vrate udarac, kažu vaspitačici koja proceni situaciju i kazni dete koje je pogrešilo: 28 ispitanika (23,5 % dece):
Dečji odgovori: „Idem kod vaspitačice i kažem, onda ga vaspitačica kazni.“, „Kažem vaspitačici šta se desilo i ona ga kazni. Ja ne vratim udarac i ne kažem ružnu reč.“, „Kažem vaspitačici šta se desilo, ne vratim udarac. Jedan drugar me davi ja mu vratim nogom.“, „Ne vratim udarac, kažem vaspitačici i razgovaram sa tim ko me je udario ili rekao ružnu reč. Objasnim zašto to nije lepo.“....;
- Ako je neko dete namerno udario ono se odbrani, vrati udarac ili uzvratu ružnu reč: 27 ispitanika (22,7 % dece):

Dečji odgovori: „Ako me neko namerno udari, ja vratim.“, „Branim se tako što mu vratim udarac ili kažem ružnu reč.“, „Uvek vratim udarac.“, „Uzvratim, malo ga šopim.“, „Uzvratim. Kada me neko povredi, ja vratim.“ ...;

- Ako ga neko dete prvo dira, on vrati udarac i kaže vaspitaču šta se desilo: 24 ispitanika (20,4 % dece):

Dečji odgovori: „Ako me neko prvi dira, ja vratim udarac i kažem vaspitačici šta se desilo.“, „Ako me neko udari prvi onda vratim, a kažem vaspitačici, onda ga ona stavi u kaznu.“, „Kada me neko udari, ja vratim. Kažem vaspitačici i onda ga kazni u stolicu za razmišljanje.“, „Pa, potučem se malo, ali i kažem vaspitačici.“ ...;

- Dete vrati udarac, ali ne kažu vaspitaču šta se desilo: 5 ispitanika (4,2 % dece):

Dečji odgovori: „Uzvratim udarac, a ne budem tužibaba.“, „Vratim uvek udarac i ne kažem vaspitačici jer sam ja sada veliki i ne smem da tužakam. To sam sâm zaključio.“, „Vratim udarac, ali ne kažem vaspitačici šta sam uradio.“ ...

- Dete ne vrati udarac i ne kaže nikom šta se desilo, ignoriše situaciju: 3 ispitanika (2,5 % dece).

Ostali dečji odgovori: „Počnem da plačem i vratim udarac.“, „Kažem starijem drugaru kako bi me on odbranio.“, „Vičem na drugara koji me je udario, ali ne vratim udarac.“, „Tražim izvinjenje od drugara koji me je udario.“, „Odbranim se od udarca.“, „Pokušala bih da to ispravim, tako što bih razgovarala sa njim.“, „Malo plačem, pa prestanem i nastavim da se igram. Vaspitačica to sigurno vidi onda kazni onog ko me je udario.“ ...

27 ispitanika je kazalo da se nije desilo u vrtiću da ih neko udari ili povredi, ali kada bi se to desilo reagovali bi na sledeći način: vratili bi udarac, kazali bi vaspitaču, odbranili bi se, zamolili bi drugare da to više ne rade, pokušali bi da isprave situaciju.

Kada je reč o načinu reagovanja, u najvećem broju slučajeva deca se obraćaju vaspitaču i kažu mu šta se desilo, te vaspitač u skladu sa procenom situacije reaguje na adekvatan način – sazna ko je inicijator konflikta i u skladu sa tim kazni dete: stolica za razmišljanje, isključivanje iz aktivnosti. Ono što je bitno jeste da u 23,5 % slučajeva dece ne vrate udarac, nego se obrate vaspitaču za pomoć, dakle, na nasilje ne reaguju nasiljem. Sa druge strane to ipak učini 20,4 % dece: vrate udarac, ali ipak kažu vaspitaču šta se desilo. Bez obzira što prenesu vaspitaču šta se desilo, oni ipak na nasilje reaguju nasiljem. Iako mali procenat, 2,5 %, dece ignoriše situaciju, tome ipak treba posvetiti veliki pažnju jer upravo ona deca koja ostanu „nema“ na neprilagođeno ponašanje najlakše postaju žrtve nasilnika iz razloga što ignorišu situaciju i ne reaguju ni na jedan način. Takođe, ono što je važno istaći a što se može zaključiti na osnovu kvalitativne analize dečjih odgovora jeste činjenica da deca uzvrate udarac kada njihov drugar doživi neki oblik nasilja, dok kada oni sami trpe nasilje ne reaguju udarcem nego se

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

obrate vaspitaču. Dakle, na nasilje zbog drugara dete raguje nasiljem, dok to ne čini kada je ono samo u pitanju. Činjenica je svakako zanimljiva i zaokupira pažnju istraživača.

Tabela 9: Kvantitativna analiza pojedinih odgovora na pitanje otvorenog tipa Upitnika dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja u vezi reagovanja deteta kada trpi nasilje

PITANJE OTVORENOG TIP (VARIJABLA KONATIVNE KOMPONENTE STAVA)	NAČINI REAGOVANJA	FREKVENCije	PROCENT
14. Kako reaguješ kada te neko „napada“ rečima (vređa te, govori ti ružne reči) ili te bukvalno fizički napadne?	Ne vratim udarac, kažem vaspitačici koja kazni dete koje je pogrešilo	28	23,5
	Ako me neko namerno udario, odbranim se, vratim udarac ili uzvratim ružnu reč	27	22,7
	Ako me neko prvi dira, vratim udarac i kažem vaspitaču šta se desilo	24	20,4
	Vratim udarac, ali ne kažem vaspitaču šta se desilo	5	4,2
	Ne vratim udarac i ne kažem nikom šta se desilo	3	2,5
	Počnem da plačem i vratim udarac	1	0,8
	Kažem starijem drugaru kako bi me on odbranio	1	0,8
	Vičem na drugara koji me je udario, ali ne vratim udarac	1	0,8

„Dete treba pustiti da odraste brzinom koja njemu odgovara.
Mnogi roditelji čine užasne greške pokušavajući da nametnu tempo odrastanja.“

Aleksander S. Nil

„Očuvaj me od mudrosti koja ne plače, filozofije koja se ne smeje i veličine koja se ne klanja pred decom.“

Halil Džubran

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 9a: Kvantitativna analiza pojedinih odgovora na pitanje otvorenog tipa Upitnika dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja u vezi reagovanja deteta kada trpi nasilje

PITANJE OTVORENOG TIP (VARIJABLA KONATIVNE KOMPONENTE STAVA)	NAČINI REAGOVANJA	FREKVENCIJE	PROCENAT
14. Kako reaguješ kada te neko „napada“ rečima (vređa te, govori ti ružne reči) ili te bukvalno fizički napadne?	Tražim izvinjenje od drugara koji me je udario	1	0.8
	Odbranim se od udarca	1	0.8
	Nije se desilo u vrtiću da me neko udari ili povredi, ali kada bi se to desilo na sledeći način bi reagovali: vratili bi udarac, kazali bi vaspitaču, odbranili bi se, zamolili bi drugare da to više ne rade, pokušali bi da isprave situaciju.	27	22,7
Ukupno validnih odgovora: 119 (100 %)			

DEČJI ODGOVORI (Tabela 9 i 9a): Vratim udarac; Uzvratim, ali kažem vaspitačici; Ako me neko prvi dira, ja vratim udarac i kažem vaspitačici šta se desilo; Ako me neko udari i ja počnem da plačem onda vratim udarac. Ja nikada ne udarim prvi; Ako me neko udari prvi onda vratim, a kažem vaspitačici, onda ga ona stavi u kaznu; Branim se tako što mu vratim udarac ili kažem ružnu reč; Idem kod vaspitačice i kažem, onda ga vaspitačica kazni; Ja sam jak i odbranio bih se; Kad me neko udari i uštine prvi, ja vratim. Ponekada se desilo da i ja prva udarim i onda meni neko vrati; Kada bi me neko udario, ja bih vratila, a ako bi se još jednom ponovilo, onda bih rekla vaspitačici; Kažem vaspitačici šta se desilo, ne vratim udarac; Kažem vaspitačici šta se desilo, ne vratim udarac; Jedan drugar me davi, ja mu vratim nogom; Kažem vaspitačici, pitam je šta da radim i onda mu vratim udarac; Kažem vaspitaču; Kažem vaspitačici i onda ga ona kazni na stolicu za razmišljanje. Ponekad i vratim udarac i kažem ružnu reč, ali kažem vaspitaču šta sam uradio; Kažem vaspitaču i onda on reši; Kažem vaspitaču i onda se pomirimo; Kažeš vaspitačici; Malo ga šopim i bijem se sa njim. Vratim uvek, jer oni mene udare prvi; Malo plačem, pa prestanem i nastavim da se igram. Vaspitačica to sigurno vidi, onda kazni onog ko me je udario; Malo vičem na drugara koji me je udario, ali ne vratim udarac. To uglavnom vidi vaspitačica;

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Moja sestra mi je rekla da treba da se vrati kada te neko udari, ali ja mislim da ne treba; Napao bih ga; Ne bih vratila udarac, rekla bih vaspitačici; Ne bih vratio udarac i kazao bih vaspitačici...

Dvadeset sedam ispitanika je izjavilo da se u vrtiću nije desilo da ih neko udari ili povredi, ali kada bi se to desilo deca bi na sledeći način reagovala: vratila bi udarac, kazala bi vaspitaču, odbranila bi se, zamolila bi drugare da to vise ne rade, pokušala bi da isprave situaciju.

U odgovoru na drugo pitanje koje se odnosi na ispitivanje konativne komponente stava „Da li smatraš da kada te neko tako rečima ili fizički napadne i povredi treba da se nekom obratiš?“ najveći broj ispitanika, njih 93 (78,2 % dece) odgovara da smatra da treba da se obrate, dok njih 23 (19,3 %) smatra da to ne treba da učine. Na pomenuto pitanje 3 ispitanika nije odgovorilo (2,5 % dece). U tabeli koja sledi prikazana je frekvencijska analiza odgovora dece (Tabela 10).

Tabela 10: Frekvencijska analiza odgovora dece na ajteme prepoznavanja pojma nasilja iz Upitnika dečjeg poznavanja vršnjačkog nasilja sa alternativnim izborom odgovora

AJTEMI UPITNIKA DEČJEG PREPOZNAVANJA VRŠNJAČKOG NASILJA SA ALTERNATIVNIM IZBOROM ODGOVORA (VARIJABLA KONATIVNE KOMPONENTE STAVA)	DA		NE		NIJE ODGOVORILO	
	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT
15. Da li smatraš da kada te neko tako rečima ili fizički napadne i povredi treba da se nekom obratiš?	93	78,2	23	19,3	3	2,5
Validnih odgovora: 116; AS=1,20; SD=,400; Min.=1; Max.=2						

Na treće pitanje konativne komponente stava „Kome bi se prvo obratio/la kada bi doživeo/la neku vrstu nasilja o kojima smo pričali?“ najveći broj ispitanika (ukupno njih 83) navelo je da bi se na prvom mestu obratilo vaspitaču (69,7 %), 19 ispitanika bi reklo roditeljima kada dođu kući iz vrtića (16,0 %), dok bi 11 ispitanika najradije prenela informaciju svojim drugarima (9,2 %). Na ovo pitanje nije odgovorilo 5 ispitanika (4,2 % dece), dok je jedan ispitanik (0,8 %) odabrao opciju „ostalo“ i naveo da bi se obratio dadama u vrtiću.

U Tabeli 11 i Tabeli 12 dat je prikaz frekvencijske i kvantitativne analize odgovora na treće pitanje kojim se ispituje konativna komponenta stava.

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

*Tabela 11: Frekvencijska analiza odgovora dece na ajteme prepoznavanja pojma nasilja
Upitnika dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja*

AJTEM UPITNIKA DEČJEG PREPOZNAVANJA VRŠNJAČKOG NASILJA SA VIŠESTRUKIM IZBOROM ODGOVORA (VARIJABLA KONATIVNE KOMPONENTE STAVA)	1. VASPITAČU		2. RODITELJU		3. DRUGARIMA		4. OSTALO		5. NIJE ODGOVORILO	
	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT	FREKVENCije	PROCENT
16. Kome bi se prvo obratio-la kada bi doživeo-la neku vrstu nasilja o kojima smo pričali?	83	69,7	19	16,0	11	9,2	1	0,8	5	4,2
Validnih odgovora: 114; AS=1,39; SD=,698; Min.=1; Max=4										

„Kakvu je ko decu sebi vaspitao, takvu će i imati.”

latinska poslovica

„Ko je dobar sin, dobar je i brat, dobar muž, dobar otac, dobar rođak,
dobar prijatelj i dobar građanin.”

latinska poslovica

„Najmirniji osećaj u životu je kad ti dete zaspi u naručju.”

Endi Runi

„Ako od deteta hoćete istinu, nemojte da ga lažete.”

Aleksander S. Nil

„Mlada je duša podobna mekom vosku, u kakav je kalup staviš, takvog
čoveka od nje dobiješ.”

Dositej Obradović

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 12: Kvantitativna analiza odgovora dece na opciju OSTALO i njihovi KOMENTARI vezani za prethodno pitanje: Kome bi se prvo obratio-la kada bi doživeo-la neku vrstu nasilja o kojima smo pričali?

PITANJE OTVORENOG TIPRA	ODGOVORI	FREKVENCIJE	PROCENAT
16. Kome bi se prvo obratio-la kada bi doživeo-la neku vrstu nasilja o kojima smo pričali? opcija OSTALO	Nikom ne bih rekao, jer mislim da bih onda bio kažnjen a nisam kriv	1	0.8
	Drugarima bih se obratio – onome koji je jači od onog ko me je udario	1	0.8
	Ne znam kome bih se obratila	1	0.8
	Obratila bih se najboljoj drugarici	1	0.8
	Možda bih se obratila drugu	1	0.8
	Obratila bih se roditeljima, baki, deki i kuvarici u vrtiću	1	0.8
	Obratila bih se mami	1	0.8
	Obratila bih se tati	1	0.8
	Obratila bih se dadi u vrtiću	1	0.8
	Obratila bih se kuvarici	1	0.8
	Obratila bih se roditeljima i babi	1	0.8
Ukupno validnih odgovora: 84 (70,6 %)			
<i>OSTALI ODGOVORI:</i> Obratil-obratio bih se: i drugarima (starijoj drugarici); samo mami; i mami i tati; mami, tati, babi, dedi, dadi u vrtiću; možda drugu; stricu; najboljoj drugarici; dadama, starijoj sestri, onome ko bude u blizini kada se do desi...			

Na poslednji ajtem u kom su deca mogla bilo šta da kažu na temu o kojoj je istraživač sa njima razgovarao, deca su dala zanimljive odgovore (u Tabeli 13 dat je prikaz kvantitativne analize pojedinih odgovora na pitanje otvorenog tipa u vezi toga da li deca imaju još nešto da kažu na temu nasilja, a da se o tome nije pričalo):

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

- „Moju mamu su ismevali kada je išla u vrtić i u školu jer je nosila velike naočare za vid.“
- „Mama kaže da budem dobra u vrtiću i da se ne udaram.“
- „Na televizoru i kompjuteru sam gledao kako je neko nekoga zastrašivao maskom i potom su se poubijali.“
- „Ne treba da se tuče, nego da se kaže vaspitačici ili tati i mami.“
- „Nije lepo da se udaramo, guramo, tučemo, šamaramo.“
- „Sestra me često naljuti, pa se mi potučemo. Nasilje je tuča.“
- „Tata mi je rekao da udarim šamar svakome ko me dira.“
- „Treniram aikido i znam da se odbranim. Od pete godine treniram.“
- „Dečaci su me na početku stalno gađali kockama jer sam nova u grupi, a sada to više ne rade.“
- „Mama i tata mi kažu da se odbranim kada me neko prvi dira.“
- „Nasilje nije lepo jer možeš nekoga da povrediš.“
- „Dečaci su najbezobrazniji jer se stalno tuku i govore ružne reči.“
- „U vrtiću se desi da se potučemo, ali to nije tako često. Na kraju se izvinimo jedni drugima i nastavimo da se družimo.“

Tabela 13: Kvantitativna analiza pojedinih odgovora na pitanje otvorenog tipa Upitnika dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja u vezi toga da li imaju još nešto da kažu na temu, a da nismo o tome pričali

PITANJE OTVORENOG TIPRA	ODGOVORI	FREKVENCJE	PROCENAT
17. Da li imaš nešto da mi kažeš na ovu temu o kojoj smo pričali, a da te ja nisam pitala?	Kada mene neko udari, ja zamolim drugare da idu da kažu vaspitačici jer ja njoj nikada ne kažem	1	0.8
	Mama kaže da budem dobra u vrtiću i da se ne udaram	1	0.8
	Na televizoru i kompjuteru sam gledao kako je neko nekoga zastrašivao maskom i potom su se poubijali	1	0.8
	Ne treba da se tuče, nego da se kaže vaspitačici ili tati i mami	1	0.8

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

Tabela 13a: Kvantitativna analiza pojedinih odgovora na pitanje otvorenog tipa Upitnika dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja u vezi toga da li imaju još nešto da kažu na temu, a da nismo o tome pričali

PITANJE OTVORENOG TIPRA	ODGOVORI	FREKVENCIJE	PROCENAT
17. Da li imaš nešto da mi kažeš na ovu temu o kojoj smo pričali, a da te ja nisam pitala?	Nije lepo da se udaramo, guramo, tučemo, šamaramo	1	0.8
	Sestra me često naljuti, pa se mi potučemo. Nasilje je tuča	1	0.8
	Tata mi je rekao da udarim šamar svakome ko me dira	1	0.8
	Treniram aikido i znam da se odbranim. Od pete godine treniram	1	0.8
	Dečaci su me na početku stalno gađali kockama jer sam nova u grupi, a sada to više ne rade	1	0.8
	Mama i tata mi kažu da se odbranim kada me neko prvi dira	1	0.8
Ukupno validnih odgovora: 99 (83,2 %)			

OSTALI ODGOVORI (Tabela 13 i 13.a): Moj drugar se stalno tuče zato što je jako ljut i bezobrazan; Moju mamu su ismevali kada je išla u vrtić i u školu jer je nosila velike naočare za vid; Nasilje je udaranje; Nasilje nije lepo jer možeš nekoga da povrediš. Dečaci su najbezobrazniji jer se stalno tuku i govore ružne reči; U vrtiću se desi da se potučemo, ali to nije tako često. Na kraju se izvinimo jedni drugima i nastavimo da se družimo; Zapamtio sam da je nasilje udaranje; Ja pomognem drugaru kada mu neko otima igračke, onda guram i udaram, ali se sada to promenilo jer su mi sada svi drugovi; Kada se trudim da napravim nešto što je jako teško i kada stavim rad na izložbu a to neko pokvari onda budem jako besan i potučem se; Komšije mi ponekada govore ružne reči i psuju, ali ja uđem u kuću, ne obraćam pažnju; Uvek treba da se kaže istina;

ANALIZA REZULTATA

Na osnovu detaljno opisanih kvalitativnih analiza odgovora, ali i prikaza kvantitativnih analiza u prethodnom delu rada koji se odnosi na rezultate istraživanja, možemo izvesti sledeća zaključna razmatranja:

- Samo 22 (18,5 %) ispitanika od ukupno 119 su čuli za reč nasilje i znaju da objasne šta znači nasilje što se može okarakterisati kao zabrinjavajuća činjenica jer deca neće moći da identifikuju pojavu nasilja;
- U objašnjenju pojma nasilje najveći broj ispitanika (17 - 14,3 %) akcent stavlja na objašnjenje fizičkog oblika nasilja kao najopaženijeg oblika nasilja u predškolskom uzrastu;
- 116 ispitanika (97,5 %) od ukupno 119 ispitanika ne ume da da neki primer za nasilje;
- Veći broj ispitanika je prepoznao oblike nasilje: fizičko, verbalno, socijalno, emocionalno/psihološko i istaklo je da je za nasilje potrebna namera da te neko povredi: 40 ispitanika (33,6 %) smatra da su ružne reči, vređanje i ružni nadimci verbalno nasilje; 36 ispitanika (30,3 % dece) takođe smatra da je zastrašivanje oblik nasilja; 35 ispitanika (29,4 % dece) smatra da nasilje jeste kada ti drugari govore iza leđa, kada pričaju laži ili kada nagovaraju drugu decu da se sa tobom ne druže, čime su prepoznali socijalni oblik nasilja; 33 ispitanika (27,7 % dece) ističe da je ismevanje i ponižavanje zbog neuspeha takođe oblik nasilja; 53 ispitanika (44,5 % dece) udaranje, šutiranje, gađanje prepoznalo je kao fizički oblik nasilja; 43 ispitanika (36,1 % dece) smatra da nasilje nije ako ti neko slučajno nanese štetu ili te povredi, čime su indirektno naveli da je za bilo koji oblik nasilnog ponašanja potrebna namera; 42 ispitanika (35,3 % dece) ističe da nasilje jeste ako te neko tera da radiš stvari koje ne voliš i koje ne želiš;
- Sa druge strane, 35 ispitanika (29,4 % dece) svaku vrstu prepiranja i svađanja okarakterisalo je kao nasilje, iz čega proizilazi da nemaju jasnu predstavu o trenutnom konfliktu kao prolaznoj stvari i da nije svaka vrsta prepiranja u stvari nasilje. 21 ispitanik (17,6 % dece) smatra da svaka vrsta prepiranja i svađanja nije u stvari nasilje. Pošto je ipak više ispitanika odgovorilo na ovo pitanje u potvrdnom obliku, svakako bi pitanje „Da li je svaka vrsta prepiranja, svađanja u stvari nasilje?“ moglo da bude predmet daljih istraživanja;
- Tuga je osećanje koje se identifikuje kao najzastupljeniji emocionalni doživljaj dece koja trpe nasilje (15 ispitanika – 12,6 % dece), ali takođe je i emocija koja preovladava kod dece kada njihov drugar doživi neki od oblika nasilja (37 ispitanika - 31,1 % dece). Na osnovu izloženih činjenica može se zaključiti da deca imaju razvijenu empatiju;

- Najzastupljeniji način reagovanja na nasilje u 23,5 % slučajeva (28 ispitanika) je da deca ne vrate udarac i da kažu vaspitaču šta se desilo. Vaspitač potom proceni situaciju i reaguje u skladu sa pravilima ponašanja. Veći broj ispitanika na nasilje ne reaguje nasiljem.
- 93 ispitanika (78,2 % dece) smatra da treba da se obrate starijoj osobi ako dožive neki od oblika nasilja. U najvećem broju slučajeva deca se obraćaju vaspitaču (83 ispitanika 69,7 %). Dakle, veći broj dece će se obratiti drugoj osobi, u ovom slučaju vaspitaču, zbog onoga što mu se desilo čime će se stvoriti osnova za pravovremeno rešavanje sukoba, konflikta ili neprilagođenog ponašnja. Važno je da odrasli znaju kako da identifikuju, zaustave i spreče potencijalno nasilničko ponašanje kod dece predškolskog uzrasta.

Iz priloženih zaključnih razmatranja, a na osnovu rezultata istraživanja, logički mogu da se izvedu neki od predloga primarne prevencije vršnjačkog nasilja u predškolskom uzrastu:

- Upoznavanje dece sa pojmom nasilja i oblika nasilja kroz: usmerene aktivnosti, radionice, likovne izložbe, dramske aktivnosti, igre uloga, predstave, saradnju sa roditeljima.
- Pružanje znanja deci o konfliktnim situacijama i sukobima i konstruktivnim načinima njihovog rešavanja putem nenasilne komunikacije;
- Osveščivanje roditelja o važnosti upoznavanja dece u predškolskom uzrastu sa pojmom nasilja i njegovim posledicama;
- Jačanje kompetencija vaspitača za prepoznavanje vršnjačkog nasilja i pravovremeno i adekvatno reagovanje;
- Uključivanje društvene zajednice radi interdisciplinarnog pristupa u prevenciji nasilja.

ZAKLJUČAK

Istraživanje nasilnog ponašanja među decom predškolskog uzrasta često je težak proces za istraživače zbog raznih ograničenja koja prate njegovu realizaciju. Jedna od poteškoća je i činjenica da ne postoje standardizovani i pouzdani instrumenti za merenje nasilnog ponašanja kod tako male dece (Vlachou et al., 2011).

Nasilje među decom predškolskog uzrasta teže je ispitivati i „meriti“ jer nije u tolikoj meri izraženo kao kod školske dece. Istraživanja pokazuju da deca predškolskog uzrasta više koriste direktne oblike fizičkog nasilja zbog njihovog sociokognitivnog i jezičkog ograničenja na tom uzrastu, dok su deca školskog uzrasta sklonija korišćenju indirektnih oblika nasilja (Björkqvist et al., 1992; Marušić i Pavin-Ivanec, 2008; Rajhvajn-Bulat i Ajduković, 2012, prema Kraljić-Babić i Vejmelka, 2015).

Istraživanja realizovana na ovoj populaciji potvrđuju da u vreme kada deca pohađaju predškolske ustanove ona mogu biti uključena u nasilna ponašanja, te da je nasilje među decom predškolskog uzrasta prisutno. Istraživanje Ladda i Burgessa (1999, prema Vlachou et al., 2013) pokazalo je da deca u vrtiću imaju tendenciju da se agresivno ponašaju ili da doživljavaju agresivna ponašanja od druge dece. Ipak, predškolska deca na drugačiji način shvataju i razumeju pojam nasilja među vršnjacima (kroz pojam žrtve) u odnosu na decu školskog uzrasta koja mogu da razlikuju i više vrsta nasilja i koja ističu postojanje straha od ponavljanja nekog neprilagođenog oblika ponašanja nad njima (Vlachou et al., 2013).

Slika 3: Dečji crtež na temu „Vršnjačko nasilje“

U dosadašnjim istraživanjima vršnjačkog nasilja u predškolskom uzrastu korišćene su metode socijalne nominacije i tehnike nominacije („self-a peer report“) koje se nisu pokazale adekvatnim za procenu nasilja među decom uzrasta od 4 do 6 godina (Alsaker & Valkanover ,2001; Kochenderfer & Ladd, 1996, prema Kraljić-Babić i Vejmelka, 2015). Takođe je realizovano i niz naturalističkih opažanja koja su omogućila uočavanja epizoda nasilničkog ponašanja kod predškolske dece posmatrane tokom slobodnih aktivnosti u vaspitnoj grupi i napolju, na igralištima. Naturalističko posmatranje ponašanja

dece predškolskog uzrasta od strane opažanja objektivnog posmatrača, pokazalo se prikladnijim načinom prikupljanja podataka (Leff & Lakin, 2005, prema Kraljić-Babić i Vejmelka, 2015).

Kao što je i objašnjeno u teorijskom delu rada, vršnjačko nasilje u vrtiću je tipičan oblik ponovljenog, upornog i agresivnog ponašanja jednog deteta ili više njih usmerenog ka drugom detetu sa namerom da kod njega izazove strah, nanese mu bol (fizičku i psihičku), povredi njegova osećanja ili ugrozi njegovo samopouzdanje i ugled. Ipak, često je znatno teže uočiti vršnjačko maltretiranje i zadirkivanje među predškalcima. Iz tog razoga je izuzetno važno da odrasli znaju kako da identifikuju, zaustave i spreče potencijalno nasilničko ponašanje kod dece predškolskog uzrasta. Dakle, roditeljima i vaspitačima i dalje na raspolaganju ostaje jednostavan način da prepoznaju, ali i spreče nasilje. Dužim vremenskim posmatranjem dečje igre, učestvovanjem u odnosima i komunikaciji sa decom, vaspitači i roditelji mogu da ostvare uvid u njihove aktivnosti. Ukoliko primete da se aktivnosti poput: nazivanje drugih mališana pogrđnim i ružnim imenima, njihovo isključivanje iz društva, zadirkivanje, udaranje, šutiranje, ignorisanje, krađa ili oštećivanje igračkaka, stvari i predmeta, povređivanje osećanja, pretnje, nadmeno i superiorno ponašanje, ismevanje nečijeg fizičkog izgleda ili nesposobnosti, prisutnost izgovora da se ne ide u vrtić, gubljenje samopouzdanja, neosporno je da se radi o prisutnosti nasilja. Stoga, na nasilje među decom predškolskog uzrasta potrebno je intervenirati na vreme. Intervencija u sprečavanju pojave nasilja i daljeg razvoja nasilničkog ponašanja na ovom uzrastu zahteva efikasno delovanje putem adekvatnih programa koji uključuju dete i njegovu porodicu, predškolsku ustanovu i celokupnu društvenu zajednicu.

PRAKTIČNE IMPLIKACIJE

Imajući u vidu važnost teme koja se odnosi na vršnjačko nasilje u predškolskom uzrastu neophodno je i studente visokih škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača upoznati sa ovom oblašću. Konkretno, u okviru vežbi iz obaveznog predmeta Opšta pedagogija, na prvoj godini studija VŠSSOV u Kikindi, mogući su sledeći načini implementiranja sadržaja koji se odnose na pomenuto vršnjačko nasilje u predškolskom uzrastu, ali i na istraživanje koje je sprovedeno za potrebe pisanja rada:

- **Pružanje odgovarajućeg nivoa znanja studentima** iz oblasti vršnjačkog nasilja u predškolskom uzrastu;
- **Ostvarivanje predispitnih** poena pisanjem, izlaganjem i prezentovanjem eseja takođe na temu vršnjačkog nasilja u predškolskom uzrastu;
- **Organizovanje radionica, debata i diskusija** na temu vršnjačkog nasilja među decom predškolskog uzrasta;

- **Davanje posebnih zadataka studentima da naprave upitnik** koji će sadržati najčešće odgovore dece na pitanja otvorenog tipa;
- **Davanje posebnih zaduženja i zadataka studentima** u okviru pomenutog predmeta Opšta pedagogija da tokom realizacije prakse (Hospitovanja I) prate konflikte i sukobe među decom, načine njihovog reagovanja u pomenutim situacijama, kao i ostale oblike neprilagođenog i nepoželjnog ponašanja dece.

LITERATURA

1. Bulatović, A. (2012). Posljedice zlostavljanja i zanemarivanja djece predškolskog uzrasta. *Život i škola*, 27(1), 211 – 221.
2. Đorić, M. (2009). Buling kao vrsta socijalnog nasilja. *Politička revija*, 21(3), 145-164.
3. Essau, C., Conradt, J. (2009). *Agresivnost u djece i mladeži*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
4. Hadžić-Bajrić, Z. (2010). *Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu*. Banja Luka: Ombudsman za djecu Republike Srpske.
5. Haug-Schnabel, G. (1997). *Agresivnost u dječjem vrtiću*. Zagreb: Educa.
6. Kaukiainen, A., Bjorkqvist, K., Lagerspezt, K., Osterman, K., Salmivalli, C., Rothberg, S. & Ahlbom, A. (1999). The relationship between social intelligence, empathy, and three types of aggression. *Aggressive Behavior*, 25, 81 – 89.
7. Kalezić-Vignjević, A., Petrićević, A., Lajović, B., Radosavljević, B., Maksimović, B., Koruga, D., Čukuranović, G., Vukovojac, I., Nikolić, J., Zajeganović-Jakovljević, J., Ristić-Ćirović, J., Stamenović, S., Vučković, S., Dešić, Z. (2009). *Priručnik za primenu posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vapitnim ustanovama*. Beograd: Ministarstvo Prosvete Republike Srbije.
8. Keresteš, G. (2002). *Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
9. Koller-Trbović, N. (1989). Odnosi u obitelji, sociopatološke pojave i neke karakteristike ličnosti roditelja u relaciji s poremećajima u ponašanju predškolske djece prema proceni roditelja. *Defektologija*, 25(2), 271 – 288.
10. Kraljić-Babić, K., Vejmelka, V. (2015). Specifičnosti nasilja među djecom, prevencije i tretmana nasilnog ponašanja u predškolskoj dobi. *Socijalne teme*. 91-114.
11. Krkeljić, Lj. (2012). *Priručnik: Škola bez nasilja ka sigurnom i podsticajnom okruženju za djecu. Kako sprečiti nasilje u školi – Program prevencije nasilja među djecom u školi*. Ministarstvo prosvjete Crne Gore i UNICEF.

12. Krnjajić, S. (2007). Agresivno ponašanje učenika, u: Knežević-Florić, O. *Osnove socijalne pedagogije*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine: 152 – 171.
13. Mićević–Karanović, J., Knežević, J. i Grijak, Đ. (2016). *Psihologija ometenih u razvoju: priručnik za studente specijalističkih studija na modulu za inkluzivno vaspitanje i obrazovanje*. Kikinda: VŠSSOV.
14. Nedimović, T., Biro, M. (2011). Faktori rizika za pojavu vršnjačkog nasilja u osnovnim školama. *Primenjena psihologija*, 4(3), 229-244.
15. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
16. Rakić, J. (2010). Pojam i oblici vršnjačkog nasilja. *Pravne teme*, 3(5). 59-67.
17. Rumpf, J. (2006). *Vikati, udarati, uništavati: kako postupati s agresivnom djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
18. Sesar, K. (2011). *Obilježja vršnjačkog nasilja*. Široko Brijeg: Centar za mentalno zavlje.
19. Vlachou, M., Andreou, E., Botsoglou, K. & Didaskalou, E. (2011). Bully/victim problems among preschool children: a review of current research evidence. *Educational Psychology Review*, 23(3), 329–358,
20. Vlachou, M., Botsoglou, K. & Andreou, E. (2013b). Assessing Bully/Victim Problems in Preschool Children: A Multimethod Approach. *Journal of Criminology*. Volume 2013, Article ID 301658.
21. Živković, Ž. (2006). *Agresivnost kod djece: psihološko savjetovalište*. Đakovo: Tempo.
22. Žunić-Cicvarić, J., Cicvarić, R. (2009). *Nasilje u školi*. Užice: Užički centar za prava deteta.
23. Žužul, M. (1989). *Agresivno ponašanje – Psihološka analiza*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza Socijalističke omladine Hrvatske.

SAŽETAK

Vršnjačko nasilje je tema koja u savremenim uslovima življenja zaokupira pažnju kako učesnika celokupne društvene zajednice tako i istraživača iz različitih oblasti zanimanja, prvenstveno zbog svojih negativnih posledica.

Kako bi se sprečila sve učestalija pojava nasilja među vršnjacima, veliku pažnju treba posvetiti pojavi nasilja u najranijem uzrastu i njegovoj prevenciji. Iz tog razloga, vršnjačko nasilje u predškolskom uzrastu je sve učestalija tema i teorijskih i empirijskih radova iz oblasti psihologije i pedagogije. Stoga, u prvom delu ovog rada akcenat je stavljen na teorijska razmatranja pojma vršnjačkog nasilja i njegovih osnovnih oblika (fizičko, verbalno, emocionalno, socijalno, seksualno nasilje, nasilje putem zloupotreba novih tehnologija, nasilje koje se odnosi na zloupotrebu dece, zanemarivanje i eksploataciju dece) kao i objašnjenju agresivnosti kao osnovnog preduslova za pojavu nasilničkog ponašanja.

Drugi deo rada se odnosi na opis instrumenta, metode i uzorka istraživanja, kao i prikaza, diskusije i interpretacije rezultata istraživanja čiji je osnovni cilj bio utvrditi da li deca predškolskog uzrasta umeju da prepoznaju nasilno ponašanje druge dece nad njima, kao i da li na agresivno ponašanje svojih vršnjaka reaguju agresivnim ponašanjem. Dakle, za potrebe pisanja rada realizovano je istraživanje u kom je učestvovalo 119 dece predškolskog uzrasta predškolske ustanove „Dragoljub Udicki“ iz Kikinde. Reč je namernom uzorku dece iz sledećih vrtića pomenute ustanove: „Plavi čuperak“, „Miki“, „Bambi“, „Leptirić“, „Poletarac“, „Mendo“ i „Kolibri“.

Strukturu uzorka čine 54 devojčice (45,38 %) i 65 dečaka (54,62 %). Za ispitivanje dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja korišćen je instrument (Upitnik dečjeg prepoznavanja vršnjačkog nasilja) koji se sastoji od 17 ajtema na osnovu kojih se ispituju tri komponente stava: kognitivna komponenta stava, emocionalna komponenta stava i konativna komponenta stava. Pitanja su se postavljala usmeno, iz čega proizilazi činjenica da je primenjen intervju nestandardizovanog tipa, kao i činjenica da je ispitivač bio slobodan u formulisanju, preformulisanju i preoblikovanju pitanja kako bi detetu pojasnio predmet razgovora. Deca su nakon obavljenog razgovora crtala na temu „Vršnjačko nasilje“. Dva odabrana dečja crteža priložena su u teorijskom delu rada. Rezultati istraživanja pokazuju da deca najčešće primećuju fizički oblik nasilja i da deca u najvećem broju slučajeva na nasilje ne reaguju nasiljem. Svrha istraživanja je u praktičnim implikacijama kroz predloge primarne prevencije nasilja među decom predškolskog uzrasta koji se mogu primeniti u okviru nastavnog plana i programa vežbi za predmet Opšta pedagogija u Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Kikindi.

Ključne reči: deca predškolskog uzrasta, pripremno-predškolska grupa, agresivost, nasilje, vršnjačko nasilje, zlostavljanje.

SUMMARY

Peer violence is the topic that, in the modern living conditions, has been capturing the attention of both community members and experts from numerous research areas, especially because of its negative consequences. In order to prevent the ever more frequent cases of violence among peers, special attention needs to be given to the appearance of violence at the earliest age and its prevention. This is why peer violence at preschool age is becoming more and more frequently analyzed in theoretical and empirical scientific papers within the fields of psychology and pedagogy. Therefore, in the first part of this article, the accent is on the theoretical discussions about the notion of peer violence and its basic forms (physical, verbal, emotional, social, sexual violence, technology-facilitated violence, violence related to abuse, neglecting and exploitation of children), as well as the explanation of aggressiveness as the basic precondition for the appearance of peer violence. The second part of the article is devoted to the description of the instrument, method and research sample, as well as the representation, discussion and interpretation of the results obtained in the research which was primarily aimed towards determining whether preschool children can recognize peer violence directed towards themselves, and whether they respond to aggressive behaviour of their peers by being aggressive themselves. For the purpose of writing this article, research was done in which 119 children from Preschool Institution "Dragoljub Udicki" from Kikinda participated. The sample was purposive and it consisted of children from the following kindergartens within this institution: "Plavi čuperak", "Miki", "Bambi", "Leptirić", "Poletarac", "Mendo" and "Kolibri". The sample structure consisted of 54 girls (45,38 %) and 65 boys (54,62 %). For the examination of children's recognizing of peer violence, the research team used the instrument (Questionnaire of children's recognizing peer violence) consisting of 17 items based on which three attitude components were analyzed: the cognitive component of the attitude, the emotional component of the attitude and the conative component of the attitude. The questions were asked orally, which implies that the interview was of non-standard type and that the interviewer was free to formulate, paraphrase and reshape the questions in order to make the conversation topic clearer to the child. After the interview, the children were asked to draw on the topic of peer violence. Two of the children's drawings were included in the theoretical part of the article. The research results show that children most often notice the physical form of violence and that in most cases they do not respond to violence with violence. The purpose of the research lies in its practical implications, i.e. suggestions of primary prevention of violence among preschool children which can be applied within the study program of

practice classes of General Pedagogy taught at Preschool Teachers' Training College in Kikinda.

Key words: preschool children, preparatory preschool group, aggressiveness, violence, peer violence, abuse.

PRILOZI

PRILOG 1

Poštovani,
ovaj Upitnik je deo naučno-istraživačkog projekta čiji je nosilac Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Kikindi i koji je odobren od strane Pokrajinskog sekretarijata za visoko obrazovanje i istraživačku delatnost. Garantujemo Vam da će rezultati biti korišćeni isključivo u naučne i istraživačke svrhe. Upitnik se radi anonimno, te se obavezujemo da ćemo sačuvati Vašu potpunu anonimnost i prilikom objavljivanja rezultata. Molimo Vas da na postavljena pitanja što iskrenije odgovorite, jer će samo u tom slučaju ovo istraživanje ispuniti svoju svrhu.

Unapred vam zahvaljujemo!

UPITNIK ZA VASPITAČE O PREPOZNAVANJU ZLOSTAVLJANOG DETETA (VASP_1)

VASP_1_ŠIFRA VASPITAČA (POPUNJAVA ISTRAŽIVAČ):

NAVEDITE OSNOVNE PODATKE O SEBI:

VASP_1.1 Radno iskustvo vaspitača u struci (staž):	1. manje od 5 godina 2. od 6 do 10 godina 3. od 11 do 15 godina 4. od 16 do 20 godina 5. od 21 do 25 godina 6. od 26 i više godina	
VASP_1.2 Pol vaspitača:	M	Ž
VASP_1.3 Da li imate iskustva u radu sa zlostavljanom decom?	DA	NE
VASP_1.4 Da li ste pohađali neki program stručnog usavršavanja na temu nasilja?	DA	NE

PAŽLJIVO PROČITAJTE:

Prvi korak u pomaganju zlostavljanoj deci predstavlja učenje kako kod deteta prepoznati simptome zlostavljanja. Iako se zlostavljanje dece deli na četiri vrste:

1. zanemarivanje,
2. fizičko zlostavljanje,
3. seksualno zlostavljanje i
4. emotivno zlostavljanje,

ove vrste se češće sreću u kombinaciji nego izolovane. Fizički zlostavljano dete, na primer, često je zlostavljano i emotivno, a seksualno zlostavljana deca mogu biti i zanemarena. Svako dete u svakom uzrastu može doživeti svaku od ovih vrsta zlostavljanja. Veća je

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

verovatnoća da će biti fizički zlostavljana i trpeti lakše povrede deca starija od pet godina nego deca mlađa od pet godina.

Uputstvo: Molimo Vas da pored svake tvrdnje upišete zvezdicu * ili neki sličan simbol za jedan oblik zlostavljanja ili kombinaciju oblika zlostavljanja na koji verujete da ponašanje DETETA ukazuje:				
TVRDNJE UPITNIKA ZA VASPITAČE O PREPOZNAVANJU ZLOSTAVLJANOG DETETA (VASP_1.1)	ZANEMARIVANJE	FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE	SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE	EMOTIVNO ZLOSTAVLJANJE
VASP_1.1.1 Pokazuje nagle promene u ponašanju.				
VASP_1.1.2 Ne dobija pomoć u rešavanju fizičkih ili medicinskih problema na koje je roditeljima skrenuta pažnja.				
VASP_1.1.3 Ima problema u učenju koji se ne mogu pripisati konkretnim fizičkim ili psihološkim uzrocima.				
VASP_1.1.4 Stalno je na oprezu, kao da se sprema za nešto loše što će se desiti.				
VASP_1.1.5 Preterano je poslušno, preambiciozno, preterano odgovorno.				
VASP_1.1.6 Dolazi u vrtić rano, ostaje duže, i ne želi da ide kući.				
VASP_1.1.7 Ima neobjašnjive opekotine, ugrize, modrice, polomljene kosti ili masnice ispod očiju.				
VASP_1.1.8 Ima izbledele masnice ili druge tragove primetne nakon odsustvovanja iz vrtića.				
VASP_1.1.9 Deluje kao da se plaši roditelja i buni se ili plače kad dođe vreme da iz vrtića ide kući.				
VASP_1.1.10 Ustukne kad mu priđe odrasla osoba.				

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

VASP_1.1.11 Prijavljuje povredu koju mu je naneo roditelj ili druga odrasla osoba koja se o njemu stara.				
VASP_1.1.12 Nedostaje mu nadzor odraslih.				
VASP_1.1.13 Uvek je prljavo i ima neprijatan miris tela.				
VASP_1.1.14 Nema odeću koja odgovara vremenskim uslovima.				
VASP_1.1.15 Govori da kod kuće nema nikog ko bi brinuo o njemu-njoj.				
VASP_1.1.16 Često odsustvuje iz vrtića.				
VASP_1.1.17 Traži ili krade hranu ili novac od vršnjaka.				
VASP_1.1.18 Ne dobija potrebnu medicinsku ili stomatološku negu, vakcine, ili naočare.				
VASP_1.1.19 Ima poteškoće prilikom hodanja ili sedenja.				
VASP_1.1.20 Iznenada počne da odbija da se presvlači za aktivnost iz fizičkog vaspitanja ili da učestvuje u fizičkim aktivnostima.				
VASP_1.1.21 Ispoljava bizarno, neuobičajeno seksualno ponašanje ili neobično dobro poznavanje seksualnih odnosa.				
VASP_1.1.22 Prijavi da ga seksualno zlostavlja roditelj ili druga odrasla osoba koja se o njemu-njoj stara.				
VASP_1.1.23 Pokazuje ekstreme u ponašanju, poput preterano poslušnog ili preterano zahtevnog ponašanja, ekstremno je pasivno ili agresivno.				

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

VASP_1.1.24 Preterano je starmalo (ponaša se kao roditelj drugoj deci) ili preterano infantilno (često se ljulja ili udara glavom, na primer).				
VASP_1.1.25 Zaostaje u fizičkom ili emotivnom razvoju.				
VASP_1.1.26 Izjavljuje da nije vezano za roditelja.				

<i>Uputstvo: Molimo Vas da pored svake tvrdnje upišete zvezdicu * ili neki sličan simbol za jedan oblik zlostavljanja ili kombinaciju oblika zlostavljanja na koji verujete da ponašanje RODITELJA ukazuje:</i>				
TVRDNJE UPITNIKA ZA VASPITAČE O PREPOZNAVANJU ZLOSTAVLJANOG DETETA (VASP_1.2)	ZANEMARIVANJE	FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE	SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE	EMOTIVNO ZLOSTAVLJANJE
VASP_1.2.1 Pokazuje malo brige za dete, retko odgovara na zahteve vrtića da pruži informacije, prisustvuje sastancima ili primi kućnu posetu.				
VASP_1.2.2 Poriče da dete ima problema u vrtiću ili kod kuće ili za njih krivi dete.				
VASP_1.2.3 Traži od vaspitača da koristi stroge disciplinske mere i fizičko kažnjavanje ako je dete neposlušno.				
VASP_1.2.4 Smatra dete krajnje lošim, bezvrednim, ili ga vidi kao teret.				
VASP_1.2.5 Zahteva savršenstvo ili nivo fizičkog ili akademskog postignuća koji dete ne može dostići.				
VASP_1.2.6 Okreće se prvenstveno detetu zarad brige, pažnje i zadovoljenja				

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

emotivnih potreba.				
VASP_1.2.7 Daje protivrečna, neuverljiva ili uopšte ne daje objašnjenja za detetove povrede.				
VASP_1.2.8 Opisuje dete kao „zlo“ ili na drugi vrlo negativan način.				
VASP_1.2.9 Strogo fizički kažnjava dete.				
VASP_1.2.10 I sam-a je kao dete bio-bila zlostavljan-na.				
VASP_1.2.11 Ravnodušan-na je prema detetu.				
VASP_1.2.12 Deluje apatično ili depresivno.				
VASP_1.2.13 Ponaša se iracionalno ili na neki bizaran način.				
VASP_1.2.14 Koristi alkohol ili drogu.				
VASP_1.2.15 Preterano je zaštitnički nastrojen-na prema detetu, strogo ograničava detetu kontakt s drugom decom, naročito s decom suprotnog pola.				
VASP_1.2.16 Tajnovit je-a ili izrazito povučen-a.				
VASP_1.2.17 Opisuje bračne poteškoće koje obuhvataju porodičnu borbu za moć ili seksualne odnose.				
VASP_1.2.18 Neprekidno krivi, omalovažava ili grdi dete.				
VASP_1.2.19 Nije zabrinut-a za dete i odbija da razmotri pomoć ponuđenu detetu u rešavanju problema u vrtiću.				
VASP_1.2.20 Otvoreno odbacuje dete.				

PRILOG 2

Poštovani,
 ovaj Upitnik, kao i prethodni (VASP_1), deo je istog naučno-istraživačkog projekta, te Vam i ovom prilikom garantujemo da će rezultati biti korišćeni isključivo u naučne i istraživačke svrhe. Sačuvaćemo Vašu potpunu anonimnost prilikom objavljivanja rezultata, te Vas molimo da na postavljena pitanja što iskrenije odgovorite, jer će samo u tom slučaju ovo istraživanje ispuniti svoju svrhu.
 Unapred vam zahvaljujemo!

**UPITNIK ZA VASPITAČE O PREPOZNAVANJU NASILJA KOD POJEDINAČNOG DETETA
(VASP_2)**

VASP_2_ŠIFRA DETETA

(POPUNJAVA ISTRAŽIVAČ):

POPUNITE PRAZNA MESTA U DESNOM DELU TABELE I ZAOKRUŽIVANJEM BROJEVA ISPRED PONUĐENIH ODGOVORA NAVEDITE **OSNOVNE PODATKE ZA KONKRETNO DETE** ZA KOJE POPUNJAVATE UPITNIK:

VASP_2.1 Broj dece u porodici deteta:		
VASP_2.2 Red rođenja ispitanog deteta:		
VASP_2.3 Obrazovanje roditelja deteta:	OTAC DETETA	MAJKA DETETA
	1. nepotpuna osnovna škola 2. osnovna škola 3. srednja škola 4. viša–visoka škola	1. nepotpuna osnovna škola 2. osnovna škola 3. srednja škola 4. viša–visoka škola
VASP_2.4 Radni status roditelja deteta:	OTAC DETETA	MAJKA DETETA
	1. zaposlen 2. nezaposlen	1. zaposlena 2. nezaposlena
VASP_2.5 Stambeno pitanje porodice deteta:	1. stambeno su obezbeđeni 2. stambeno nisu obezbeđeni	
VASP_2.6 Socio–ekonomski status porodice deteta:	1. nizak (prihodi ne zadovoljavaju potrebe porodice) 2. zadovoljavajući (prihodi zadovoljavaju potrebe porodice) 3. visok (prihodi prevazilaze potrebe porodice)	
VASP_2.7 Struktura porodice	1. dete živi u potpunoj porodici 2. detetovi roditelji su razvedeni	

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

deteta:	3. dete živi sa samohranim roditeljem 4. dete živi sa starateljima 4. dete živi u hraniteljskoj porodici 5. ostalo _____	
VASP_2.8 Dete dolazi u vrtić:	REDOVNOST	UREDNOST
	1. redovno 2. kasni 3. neredovno 4. ne dolazi	1. čist i uredan 2. delimično čist i uredan 3. neuredan

ZAOKRUŽIVANJEM BROJEVA OD 1 DO 3 NAVEDITE SA KOJOM SE OD PONUĐENIH TVRDNJI SLAŽETE KADA JE KONKRETNO DETE U PITANJU:

VASP_2.9 Roditelji se na poziv vaspitača i–ili stručne službe iz vrtića (pedagog ili psiholog):	1. redovno odazivaju 2. odazivaju se sa zakašnjenjem 3. ne odazivaju se (nezainteresovani su)
VASP_2.10 Probleme sa ponašanjem i–ili učenjem svog deteta roditelji rešavaju:	1. pravovremeno u saradnji sa vaspitačem i –ili stručnom službom iz vrtića (pedagog ili psiholog) 2. pravovremeno samostalno 3. samostalno kažnjavanjem
VASP_2.11 Probleme u ponašanju i disciplini svog deteta roditelji rešavaju:	1. pravovremeno u saradnji sa vaspitačem–vrtićem (pedagogom ili psihologom u ustanovi) 2. pravovremeno samostalno 3. samostalno kažnjavanjem
VASP_2.12 Na kaznu roditelja, dete reaguje:	1. pozitivnom promenom u ponašanju 2. povlačenjem i strahom 3. agresivnošću i nasilnim ponašanjem

SA DA ILI NE ODGOVORITE DA LI SE SLAŽETE SA SLEDEĆIM TVRDNJAMA KADA JE KONKRETNO DETE U PITANJU:

VASP_2.13 Da li, po vašem saznanju, dete ispoljava nasilno ponašanje prema vršnjacima u vrtiću?	DA	NE
VASP_2.14 Da li, po vašem saznanju, braća ili sestre deteta ispoljavaju nasilno (agresivno) ponašanje?	DA	NE
VASP_2.15 Da li, po vašem saznanju, roditelji deteta ispoljavaju nasilno (agresivno)	DA	NE

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

ponašanje?				
VASP_2.16 Da li, po vašem saznanju, u porodici deteta postoji alkoholizam?	OTAC DETETA		MAJKA DETETA	
	DA	NE	DA	NE
VASP_2.17 Da li, po vašem saznanju, neko od članova porodice deteta ima istoriju kriminalnog ponašanja?	DA		NE	

HVALA NA SARADNJI!

PRILOG 3

Poštovani, ovaj Upitnik je deo naučno-istraživačkog projekta čiji je nosilac Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Kikindi i koji je odobren od strane Pokrajinskog sekretarijata za visoko obrazovanje i istraživačku delatnost. Garantujemo Vam da će rezultati biti korišćeni isključivo u naučne i istraživačke svrhe. Upitnik se radi anonimno, te se obavezujemo da ćemo sačuvati Vašu potpunu anonimnost i prilikom objavljivanja rezultata. Molimo Vas da na postavljena pitanja što iskrenije odgovorite, jer će samo u tom slučaju ovo istraživanje ispuniti svoju svrhu. Unapred vam zahvaljujemo!

***UPITNIK O RODITELJSKIM VASPITNIM STILOVIMA I DIMENZIJAMA
SKRAĆENA VERZIJA (Skraćena verzija_URVSD)**

URVSD_ŠIFRA RODITELJA
(POPUNJAVA ISTRAŽIVAČ):

UPUTSTVO ZA RODITELJA: OVAJ UPITNIK POPUNJAVATE U SVOJE IME I U IME SVOG BRAČNOG PARTNERA. POTREBNO JE DA DATE DVE OCENE ZA SVAKU TVRDNJU IZ UPITNIKA, ODNOSNO DA NAPIŠETE U KOM STEPENU SE SA PONUĐENIM AJTEMOM SLAŽETE ILI SE NE SLAŽETE, KADA STE U PITANJU VI ILI VAŠ PARTNER.

DAKLE, PRVO OCENITE KOLIKO ČESTO VAŠ BRAČNI PARTNER ISPOLJAVA OPISANO PONAŠANJE SA VAŠIM DETETOM, A POTOM I KOLIKO ČESTO VI ISPOLJAVATE OPISANO PONAŠANJE SA VAŠIM DETETOM. UPITNIK POPUNJAVATE TAKO ŠTO ĆETE UPISATI ZVEZDICU * ILI NEKI SLIČAN SIMBOL U TABELAMA LEVO (ZA SVOG BRAČNOG PARTNERA) I DESNO (ZA SEBE) I TAKO POKAZATI SVOJ STEPEN SLAGANJA ILI NESLAGANJA SA TVRDNJAMA IZ UPITNIKA.

*Ukoliko se o detetu stara samohrani roditelj ili staratelj onda u levom delu tabele precrtati deo koji se odnosi na: **MOJ BRAČNI PARTNER ISPOLJAVA OVAKVO PONAŠANJE I TAJ DEO TABELE NE POPUNJAVATI.***

A)		B)
MOJ BRAČNI PARTNER ISPOLJAVA OVAKVO		JA ISPOLJAVAM OVAKVO PONAŠANJE

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

PONAŠANJE					UPITNIK O RODITELJSKIM VASPITNIM STILOVIMA I DIMENZIJAMA	JA				
ON-ONA						URVSD_ b POL:				
M Ž						M Ž				
1. NIKAD	2. PONEKAD	3. OTPRILIKE POLOVINU VREMENA	4. VEOMA ČESTO	5. UVEK		1. NIKAD	2. PONEKAD	3. OTPRILIKE POLOVINU VREMENA	4. VEOMA ČESTO	5. UVEK
					URVSD_ 1 [On-Ona] [Ja] se prilagođava-m osećanjima i potrebama našeg deteta.					
					URVSD_ 2 [On-Ona koristi] [Ja koristim] fizičko kažnjavanje kao način disciplinovanja našeg deteta.					
					URVSD_ 3 [On-Ona uzima] [Ja uzimam] u obzir želje našeg deteta pre nego što zatraži-m od deteta da nešto uradi.					
					URVSD_ 4 Kad naše dete pita zašto mora da nas poslušati, [On-Ona kaže] [Ja kažem]: Zato što ja tako kažem, ili Ja sam ti roditelj i želim da to uradiš.					
					URVSD_ 5 [On-Ona objasni] [Ja objasnim] našem detetu šta mislimo o njenom-njegovom dobrom i lošem ponašanju.					

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

					URVSD_6 [On-Ona udari] [Ja udarim] naše dete kad je neposlušno.														
					URVSD_7 [On-Ona ohrabruje] [Ja ohrabrujem] naše dete da razgovara o svojim problemima.														
					URVSD_8 [On-Ona smatra] [Ja smatram] da je naše dete teško disciplinovati.														
					URVSD_9 [On-Ona ohrabruje] [Ja ohrabrujem] naše dete da slobodno izrazi svoje neslaganje s roditeljima.														
					URVSD_10 [On-Ona kažnjava] [Ja kažnjavam] naše dete oduzimanjem privilegija uz malo ili nimalo objašnjenja.														
					URVSD_11 [On-Ona naglašava] [Ja naglašavam] razloge zbog kojih postoje pravila.														
					URVSD_12 [On-Ona pruža] [Ja pružam] utehu i razumevanje našem detetu kad je uznemireno.														
					URVSD_13 [On-Ona viče] [Ja vičem] kad je naše dete nevaljalo.														
					URVSD_14 [On-Ona pohvali] [Ja pohvalim] naše dete kad je dobro.														
					URVSD_15 [On-Ona popusti] [Ja popustim] našem detetu kad ono														

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

					zbog nečega ljutito i burno odreaguje.						
					URVSD_16 [On–Ona eksplodira] [Ja eksplodiram] od besa na naše dete.						
					URVSD_17 [On–Ona preti] [Ja pretim] našem detetu kaznom češće nego što ga zapravo kažnjava–m.						
					URVSD_18 [On–Ona uzima] [Ja uzimam] u obzir želje našeg deteta kad pravimo planove za celu porodicu.						
					URVSD_19 [On–Ona čvrsto uhvati] [Ja čvrsto uhvatim] naše dete kad je neposlušno.						
					URVSD_20 [On–Ona izriče] [Ja izričem] kazne našem detetu i potom ih ne izvršava–m.						
					URVSD_21 [On–Ona pokazuje] [Ja pokazujem] poštovanje prema mišljenju našeg deteta ohrabrujući ga da ga izrazi.						
					URVSD_22 [On–Ona dozvoljava] [Ja dozvoljavam] našem detetu da učestvuje u definisanju porodičnih pravila.						
					URVSD_23 [On–Ona prekoreva i kritikuje] [Ja prekorevam i kritikujem] naše dete da bi bilo bolje.						

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

					URVSD_24 [On-Ona je razmazio-la] [Ja sam razmazio-la] naše dete.				
					URVSD_25 [On-Ona nudi] [Ja nudim] našem detetu razloge zašto treba poštovati pravila.				
					URVSD_26 [On-Ona koristi] [Ja koristim] pretnje kao kaznu s malo ili nimalo opravdanja.				
					URVSD_27 [On-Ona provodi] [Ja provodim] tople i intimne trenutke s našim detetom.				
					URVSD_28 [On-Ona kažnjava] [Ja kažnjavam] naše dete tako što ga ostavlja-m samog-u negde uz malo ili nimalo objašnjenja.				
					URVSD_29 [On-Ona pomaže] [Ja pomažem] našem detetu da razume važnost ponašanja tako što ga ohrabruje-m da govori o posledicama svojih postupaka.				
					URVSD_30 [On-Ona prekoreva ili kritikuje] [Ja prekorevam ili kritikujem] naše dete kad njegovo-njeno ponašanja ne ispunjava naša očekivanja.				
					URVSD_31 [On-Ona objašnjava] [Ja objašnjavam] detetu posledice njenog-njegovog ponašanja.				

					URVSD_32 [On-Ona udari] [Ja udarim] naše dete kad je nevaljalo.					

HVALA NA SARADNJI!

*Izvor: Robinson, C. C., Mandleco, B., Olsen, S. F., & Hart, C. H. (2001). The Parenting Styles and Dimensions Questionnaire (PSDQ). In B. F. Perlmutter, J. Touliatos, & G. W. Holden (Eds.), *Handbook of family measurement techniques: Vol. 3. Instruments & index* (pp. 319 – 321). Thousand Oaks: Sage.

PRILOG 4

UPUTSTVO ZA ISPITIVAČA-ISTRAŽIVAČA:

Napraviti kratak uvod, objasniti detetu šta je tema, relaksirati ga, ne obmanjivati oko teme, porazgovarati sa njim o svakodnevnom, uobičajenim temama, a potom ispitati šta misli o nasilju, kako se povodom toga oseća, kako se ponaša i kako je spremno da reaguje kada vidi ili doživi nasilje u svojoj okolini ili prema sebi. Bukvalno reći: "Želela bih da sa tobom porazgovaram o nasilju i to o nasilju među tvojim vršnjacima, drugarima. Zanima me kako tvoji vršnjaci, drugari, reaguju na nasilje, i da li znaš kakve sve vrste nasilja postoje, kako se osećaš kada vidiš ili doživiš nasilje i kako se ponašaš kada se u tvojoj okolini dešava nasilje ili tebi."

Ukoliko razgovor sa detetom teče u smeru da dete otkriva svoje znanje o nasilju, emocije koje ga za njega vezuju bilo da je posmatrač nasilja ili ga i samo doživljava i ako izražava u razgovoru šta je spremno povodom toga da uradi (manifestuje: kognitivnu, emotivnu i konativnu komponentu stava), ispitivač-istraživač može da ga pusti, te da zapiše te detetove izjave, bez da mu bukvalno postavlja pitanja. Takođe može detetu da kaže: "Iskreno mi reci..."; "Ovde nema tačnih i pogrešnih odgovora, važno je da mi iskreno kažeš..."; "Reci ti meni..."

KARAKTERISTIKE INTERVJUA I PROCEDURA:

PITANJA SU OTVORENOG TIPA (DETE SAMO FORMULIŠE ODGOVOR) I ZATVORENOG TIPA (PONUĐEN JE ALTERNATIVAN ILI VIŠESTRUKI IZBOR ODGOVORA). PITANJA SE POSTAVLJAJU USMENO, TAKO DA JE TO ZAPRAVO INTERVJU NESTANDARDIZOVANOG TIPA (ISPITIVAČ JE SLOBODAN U FORMULISANJU, PREFORMULISANJU, PREOBLIKOVANJU PITANJA, KAKO BI DETETU POJASNILO O ČEMU RAZGOVARAJU, A MOŽE DA POSTAVLJA I NOVA PITANJA (TO NAGLASI I ZAPIŠE), AKO SMATRA DA JE TO POTREBNO).

UKOLIKO DETE IZRAŽAVA SPECIFIČNO PONAŠANJE: NEUOBIČAJENI, SPECIFIČNI ODGOVORI, FACIJALNA EKSPRESIJA, MIMIKA, GESTIKULACIJA - TO ZAPISATI U KOLONI DESNO, A POSLE SVAKOG PITANJA U REDU ISPOD ZAPISATI SVA DODATNA PITANJA I ODGOVORE KOJI SU SE SPONTANO NAMETNULI KROZ RAZGOVOR I KOJI SE SMATRAJU VAŽNIM ZA ISTRAŽIVANJE. KROZ RAZGOVOR JE VAŽNO ODRŽAVATI DEČJU MOTIVACIJU I USMERAVATI GA NA TEMU.

UPITNIK DEČJEG PREPOZNAVANJA VRŠNJAČKOG NASILJA
(Upitnik_DPVN)

DPVN_ŠIFRA DETETA:

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

UPITNIK DEČJEG PREPOZNAVANJA VRŠNJAČKOG NASILJA			
Ajtemi upitnika–Alternativna pitanja	Ponuđeni odgovori i–ili Slobodno formulisani		Napomena
DPVN_1. Da li znaš šta je nasilje?	DA	NE	
DPVN_1.1.			
DPVN_2. Šta je za tebe nasilje? Objasni.			
DPVN_2.1.			
DPVN_3. Da li možeš da mi daš neki primer za nasilje? Opiši, objasni.			
DPVN_3.1.			
DPVN_4. Da li je nasilje kada ti neko od drugara, na primer, daje ružne nadimke, govori ružne reči, kada te vređa?	DA	NE	
DPVN_4.1.			
DPVN_5. Da li je nasilje kada ti drugari govore iza leđa, pričaju o tebi laži ili kada nagovaraju druge	DA	NE	

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

da se, na primer, sa tobom ne druže?			
DPVN_5.1.			
DPVN_6. Da li je nasilje kada te neko ismeva ili zadirkuje zato što si, na primer, u nečemu neuspešan.	DA	NE	
DPVN_6.1.			
DPVN_7. Da li je svaka vrsta prepiranja, svadanja, u stvari nasilje?	DA	NE	
DPVN_7.1.			
DPVN_8. Da li je nasilje kada te neko vuče, udara, šutira, gađa nečim, a ti ne možeš da se odbraniš?	DA	NE	
DPVN_8.1.			
DPVN_9. Da li je nasilje ako ti neko slučajno nanese neku štetu (slučajno ti, na primer, pokvari igračku) ili čak tebe slučajno povredi?	DA	NE	
DPVN_9.1.			
DPVN_10. Šta misliš, da li je nasilje ako te neko zastrašuje? Ako te plaši nečim?	DA	NE	
DPVN_10.1.			
DPVN_11. Da li je nasilje kada te neki drugari teraju da radiš stvari koje ti			

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

ne želiš i ne voliš?			
DPVN_11.1.			
DPVN_12. Da li možeš da mi opišeš kako se ti osećaš kada doživiš neku vrstu nasilja o kojima smo pričali (ili neko drugo nasilje)?			
DPVN_12.1.			
DPVN_13. Da li možeš da mi opišeš kako se ti osećaš kada vidiš da neki tvoj drugar trpi neku vrstu nasilja o kojima smo pričali (ili neko drugo nasilje)?			
DPVN_13.1.			
DPVN_14. Kako reaguješ kada te neko „napada“ rečima (vređa te, govori ti ružne reči) ili te bukvalno fizički napadne?			
DPVN_14.1.			
DPVN_15. Da li smatraš da kada te neko tako rečima ili fizički napadne i povredi treba da se nekom obratiš?	DA	NE	
DPVN_15.1.			
DPVN_16. Kome bi se prvo obratio-la kada bi doživeo-la neku vrstu nasilja o kojima smo pričali?	1. vaspitaču 2. roditelju 3. drugarima 4. ostalo_____		

**PREPOZNAVANJE NASILNOG PONAŠANJA KAO OSNOVA PRIMARNE PREVENCIJE NASILJA
U PREDŠKOLSKOM UZRASTU**

DPVN_16.1.		
DPVN_17. Da li imaš nešto da mi kažeš na ovu temu o kojoj smo pričali, a da te ja nisam pitala?		
DPVN_17.1		

Hvala ti puno!